TARİH

ORTA: I

YAZANLAR:

EKREM İNAL NURETTİN ORMANCI

Millî Eğitim Bakanlığının, Talim ve Terbiye Dairesinin kararıyle Orta Okulların I. sınıflarında ders kitabı olarak okutulması kabul edilmiştir.

İNKILÂP ve AKA KİTABEVLERİ
İstanbul, Ankara Caddesi, No. 95

K12

NURGÖK MATBAASI
İSTANBUL — 1962

İÇİNDEKİLER

KONULAR

	Sahife
I — İnsan tarihine giriş	5—10
A — Dünkü ve bugünkü insanlar arasındaki farklar	5
B — İlk insanlar nasıl yaşıyorlardı?	6
C — Geçmişte yaşamış insan toplulukları hakkında neler bilmek isteriz?	8
D — Geçmişe ait bilgilerimizi nasıl elde ederiz?	10
II — Yer yüzünde insanların geçirdiği devirler ve takvim	11—13
A — Tarihin devirlere ayrılması	11
B — Tarih öncesi devirleri	11
C — Tarih devirleri ve çağlara ayrılışı	13
D — İnsanlar tarafından kullanılan başlıca zaman ölçüleri «takvim»	13
III — Türklerin Anayurdu ve Göçler	16—19
A — Türklerin Anayurdu ve burada kurulan ilk medeniyetler	16
B — Türkler Anayurdlarından niçin göç ettiler?	18
C — Türkler hangi yollardan göç ettiler? Türk medeniyeti nerelere yayıldı?	18
D — Göçlerin, Anayurtta kalan Türkler üzerine ne gibi etkileri oldu?	19
IV — Göçlerden sonra Anayurtta kalan Türkler	22—27
A — Hun - Türk İmparatorluğunun kuruluşu	22
B — Hun Devletinin parçalanması ve çökmesi	24
C — Hun - Türk medeniyeti	25
D — Hunların Çinlilerle münasebetleri	26
E — Hunların Hintlilerle olan münasebetleri	27
V — İskit İmparatorluğu	29—34
A — İskitlerin oturdukları yer ve tarihi	30
B — İskitlerin medeniyetleri	30
VI — Ön Asya tarihi	34—45
1 — (Aşağı Mezopotamya)	
A — Mezopotamyanın coğrafi durumu	35
B — Sümer Şehir Devletleri	36

C — Akad Devleti 37
D — Elâm Devleti 37
E — Babil Devleti 38
F — Sümer, Akad, Elâm ve Babil Devletleri medeniyetleri ... 39
G — Dil, Yazı, Edebiyat, Bilim ve Güzel San'atlar ..... 39—44
2 — (Yukarı Mezopotamya) ..... 46...50
A — Asurlar ve Devletleri 46
B — Asurların Kültür ve Medeniyetleri 47
C — Metlerin istilâsı ve Asur Devletinin yıkılışı 49

VII — İlk Çağda Anadolu ..... 51—68
1 — (Etiler) 51
A — Etilerin Yurdları 52
B — Etilerin Anadoluya yerleşmesi ve Devlet kurmaları 53
C — Eti Devletinin büyümesi ve yıkılması ..... 53—56
D — Etilerin medeniyetleri ..... 57—61
2 — (Frigyalılar) 62
A — Frigyalılar 63
B — Frigyalıların medeniyetleri 64
3 — (Lidyalılar) 65
A — Lidyalıların tarihi 65
B — Lidyalıların medeniyetleri ..... 66—67

VIII — İlk Çağda Akdeniz Medeniyetine toplu bir bakış ..... 69—79
1 — (Mısırlılar) .....
A — Mısırın coğrafî durumu ve tarih öncesi devirleri 71
B — Mısırın Siyasal tarihi ve sülâleleri devri 71
C — Mısırın Kültür ve Medeniyeti ..... 74—78
2 — (Fenikeliler) ..... 80—85
A — Fenike ve Fenikeliler 80
B — Tarihleri 82
C — Kültür ve Medeniyet 83
3 — (İbraniler) ..... 86—90
A — Memleket ve tarihleri ..... 86—89
B — Kültür ve Medeniyet ..... 89—90

IX — Ege Bölgesi ..... 91—130
1 — (Minos ve Miken medeniyetleri)
A — Coğrafî durum 91
B — Giritte Minos medeniyeti 92
C — Karyalılar 94
D — Akalar ve Miken medeniyeti 94
E — İyonlar ve medeniyetleri 96
2 — (Yunanlılar) .....

A — Dor istilâsı ve Yunanlılar 97
B — Ispartalılar 98
C — Atinalılar 101
3 — (Met ve Peleponez savaşları)
A — Met savaşları ve sonuçları 104
B — Atinada Perikles devri 106
C — Peleponez savaşları 107
D — Peleponez savaşlarından sonra Yunanistan'ın durumu ... 108
4 — (Yunanlıların Kültür ve Medeniyetleri ve bunun çağdaş medeniyetlerimize olan etkileri) .....
A — Yunanlıların Din ve Tanrıları 110
B — Yunanlılarda Edebiyat ve Şiir 112
C — Yunanlılarda Felsefe ve Bilim 114
D — Yunanlılarda Güzel San'atlar 114
E — Yunanlılarda Toplumsal Yaşayış ve Oyunlar 117
F — Yunan Kolonileri ve Ticaret 120
G — Yunan medeniyetinin, çağdaş medeniyetimize olan etkileri 121
5 — (İskender ve Hellenizm Devri) .....
A — Makedonyalılar 124
B — İskender ve Savaşları 125
C — Hellenizm devri kırallıkları ve medeniyetleri 130

X — Roma Tarihine toplu bir bakış ..... 134—170
1 — (Etrüskler) .....
A — Eski İtalya ve Etrüskler 134
B — Etrüskler ve medeniyetleri 136
C — Roma şehrinin kuruluşu ve Etrüsk kıralları 137
2 — (Romada Cumhuriyet Devri) .....
A — Cumhuriyet Devrinin ilk teşkilâtı 140
B — Sınıf kavgaları 141
C — 12 Levha Kanunu 141
3 — (Cumhuriyet Devrinin Siyasî Olayları) .....
A — İtalyanın fethi ..... 143—144
B — Pön Savaşları, Hellenizm kırallıklarının Romaya katılması 145—149
4 — (Romada Cumhuriyet, son devirlerinde başlıca iç olaylar) 150
A — Romada iç karışıklıkların sebepleri 150
B — Graghus'lar ve Ziraat Kanunları 151
C — İç Savaşlar 152
D — Çezar 154
E — Çezar'ın Diktatörlüğü 154
F — İkinci Triyomvirlik ve Cumhuriyetin son zamanları 155
5 — (Romada İmparatorluk Devri)

A — Avgustus ve yerine geçenler 158
B — Flavius, Antonen'ler 159
6 — (Roma İmparatorluğunun son zamanları)
A — Hıristiyanlığın çıkış ve yayılışı 160
B — Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi 162
C — Kavimler Göçü 163
D — Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı 163
7 — (Romalıların Medeniyetleri ve Çağdaş Medeniyetimize olan etkileri) 165
A — Roma Devlet İdaresi 165
B — Siyasal Kurullar 166
C — Sosyal yaşayış 167
D — Askerlik ve Ordu 167
E — Ekonomi ve Maliye 168
F — Roma'da Din 168
G — Roma'da Hukuk 168
H — Dil ve Edebiyat 169
İ — Güzel San'atlar 169
J — Roma Medeniyetinin çağdaş medeniyetimize olan etkileri 169

Kronoloji Cetveli 173
Deyimler ve Terimler 175

Sayın meslekdaş:

Aktif metoda göre bu kerre kitaplarımızı yeni baştan gözden geçirerek düzenlemiş bulunuyoruz.

Usül, sınıf seviyesine uygunluk, ifade ve bilgi bakımından, göreceğiniz, herhangi bir eksiklik ve yanlışlığı bildirdiğiniz takdirde, memnuniyetle karşılayıp derhal düzelteceğimizi vaad eder, hepinize başarılar dileriz.

Dor = Tur (Türklerin ata adıdır)
Hilal inançlı, "türeyen", tour-an'dır.
Hilal; Tur
Güneş; Kor
İkisi birden = Oğuz /Okhus/Oks/KOS
MÖ. 550'de Akmenid Karusi imp. Oğuzlu devleti bayrağı sarı-kırmızı-yeşil, güneş, hilal, tavuş kuşu vardır, Şamanidirler. Parasında buğday ve adı Kuruş'tur. Selevkos, Pantus, Balaş, Kolkhis, Klikya, Kapadokya, Lidya, Frigya, Karya, Milet, vb. bölge adlarıdır. Sümer/Pers genel adıdır.
Parasında hilal-şems yukarıya bakar, Bazileus (Başoğuzlu) yazardı. VI. Mitridate Eupator /Hubyar Sultan en büyük Oğuzlu beyi 48 yıl Romalı Venedik tacirleriyle savaştı. Onu tarihten silmek için Milât ve Hıristiyanlık icad edildi.
Tarihten silinmiş, adını yazmaktan imtina edilmiş, ilk Türk İmparatorluğu Akmenid'dir.
Şamanoğulları, Selevkos, Sasani, Palmira, Şeddai gibi, Pantus/Pantik Apa Kırım vardır...
2012 - M. Margol

I — İNSAN TARİHİNE GİRİŞ

A — İlk insanlar nasıl yaşarlar ve nasıl geçinirlerdi?

PLÂN

A — Dünkü ve bugünkü insanlar arasındaki farklar.
B — İlk insanlar nasıl yaşarlar ve nasıl geçinirlerdi.
C — Geçmişte yaşamış insan toplulukları hakkında neler bilmek isteriz ve bu bilgileri nasıl elde ederiz.

SORULAR:

A — 1) XX. yüzyıl insanlarının uygarlığı hakkında neler bilirsiniz? (Bak 1. Parça.).
2) İlk insanlar nasıl yaşar ve nasıl geçinirlerdi? (Bak 2 numaralı parça).
3) İlk insanların en büyük keşfi nedir? (Bak parça 2.).
4) Geçmişte yaşamış insan toplulukları hakkında neler bilmek isteriz? (Bak parça 3.).
5) Bu bilgileri bize hangi bilim öğretir? Kaç türlü belge vardır ve bunlar nelerdir? (Bak parça 4.).

A : 1 — DÜNKÜ VE BUGÜNKÜ İNSANLAR ARASINDAKİ FARKLAR:

Çok eski devirlerin insanları ile bugünün insanları arasındaki farkları belirtmek için son yüzyılın gelişmelerini gözümüzün önüne almalıyız. İnsanlar binlerce yıl sürekli çalışmaları, uğraşmaları, fikir yormaları sayesinde bugünkü hayat seviyesine erişmişlerdir.

Bugünün insan toplulukları dillerini geliştirip, medenî olgunluğa ererek bir millet halinde yaşarlar. Açılan muhtelif dereceli okullar ve yapılan lâboratuvar denemeleriyle elde edilen bilgi ve icatlar zamanımızın insan topluluğunu bugünün medeniyet seviyesine ulaştırmıştır. Elektriğin bulunması medeniyet tarihinde yeni ufuklar açmış, bu kuvvetin medeniyet alanına tatbiki ile insanlık seri halinde imalât yapan fabrikalara kavuşmuş, yapılan motörlü taşıt araçları gerek havada ve denizde ve gerekse karada zaman ve mesafe mefhumunu âdeta bir hiç derecesine in-

dirmiştir. Hele son zamanda keşfedilen atom enerjisinin de insanlık için faydalı olan sahalara harcanmak istenmesi, uygarlık hamlelerini büsbütün arttırmış, inşa edilen ilk atom denizaltısı bu hakikatın da gerçekleşeceğini ispat etmiştir.

Hiç şüphe yok ki zamanımızın bütün insan topluluğu bu medeniyet seviyesine iştirak edememiştir. Hâlâ Afrikanın içerlerinde ve Avustralya adalarında taş devri hayatını yaşıyan basit topluluklar da mevcuttur.

Eski insan topluluklarının yaşayışlarını inceleyecek olursak, bunların ne kadar güçlüklerle karşılaştıklarını, yaşayışlarının bizimkine hiç benzemediğini öğrenmiş oluruz.

B : 2 — İLK İNSANLAR NASIL YAŞARLARDI?

İnsanlar hayatın gelişme zincirinin son halkasıdır. Acaba yeryüzünde ilk insan izine ne zaman rastlanıldı? Bu soruyu cevaplandırmak güçtür. Fakat bilginler uzun ve yorucu araştırmalar sonunda bazı kemik parçalarını ve ilk insanların kullandığı araçları inceleyerek bu bulmacayı cevaplandırmıya uğraşıyorlar. Tabiatın değişmez bir kanunu vardır. Bütün canlılar yaşadıkları yerin iklim şartlarına uymak zorundadırlar.

Dünyamız milyonlarca yıl süren gelişme devirleri geçirdi. Bu devirlerde çeşitli iklim değişiklikleri oldu. Bu değişikliklere uyabilenler yaşayışlarına devam ettiler. Aynı aileden gelmiş olan bitkiler ve hayvanlar, ilk şekillerini kaybederek değişikliğe uğradılar. Bu kanuna uyamıyanların nesilleri yok oldu.

Bu devirlerde dünyamız uzun yıllar süren sıcak ve soğuk olmak üzere değişik iklimler geçirdi. Yer sarsıntıları, çöküntüler, sürekli yağmur-

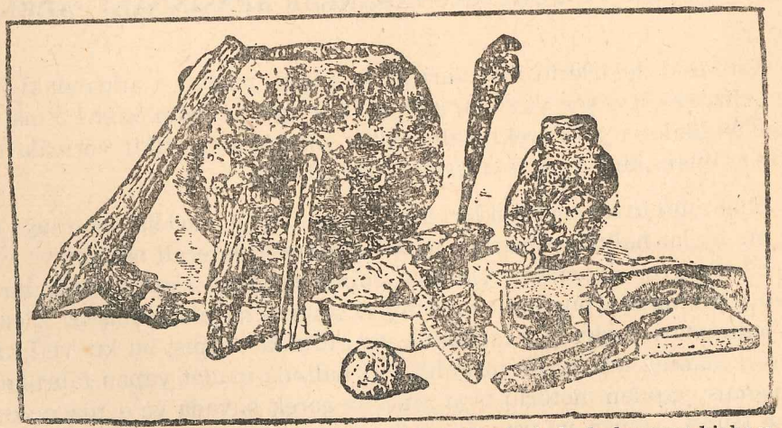

Yontma Taş devri ve eşyalarından göl meskenlerinde bulunmuş birkaçı.

lar, buzullar, kuraklıklar yüzünden bitki ve hayvanlardan birçoğu ortadan kayboldu.

İnsanların ne zaman dünyaya geldiğini kesin olarak bilemeyiz. İnsana benzeyen ilk yaratıklar zekâsı sönük hayvana yakın bir takım canlılardı. Bunların kafa tasları basık ve kalındı. Ancak yüzbinlerce, belki milyonlarca yıl sonra zekâsını işletebilen nesiller türedi.

İnsanlar, Eski Taş (Kaba Taş) devri sonlarında yeryüzünde yaşıyorlardı. Bunlar, kaba taştan araçlar ve sopalar kullanıyorlardı. Kendilerinden önce gelen yarı insanlardan daha üstündüler. Gitgide tekâmül ederek hakikî insanların meydana gelmesine öncü oldular.

Korkunç öldürücü tabiat olayları karşısında korunmasını bilmeyen yarı insanlar yok oldular. Zekâsını işleterek korunmasını başaran insanlar ise hayatta kaldılar. Biz bu insanların torunlarıyız.

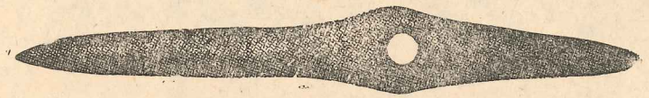

Cilâlı Taş devrine ait çakmaktaşından bir balta.

İlk insanların zekâları bizimkilerle ölçülemeyecek kadar azdı. Bu nesiller karanlıktan, fırtınalardan korkarlardı. Hayatlarını sürüler halinde yaşayan vahşi hayvanların saldırışlarına karşı korumak zorunda idiler. Bunlar önceleri avcı idiler. Sürü peşlerinden giderler, avladıkları hayvanların etleriyle geçinirlerdi. Bazı insanlar ise orman göl ve ırmak kenarlarında yaşayarak geçimlerini kara ve su hayvanlarının etlerinden ve bitkilerden temin ederlerdi. Sonraları buzullar devri başlayınca mağaralara, inlere sığınmak zorunda kaldılar. Yırtıcı hayvanlar bulaşıcı hastalıklar, şiddetli soğuklar bu nesiller arasında büyük kayıplara sebeboluyordu. Ateş yakmasını bilmediklerinden ilk devirlerde hayvanların etlerini çiğ olarak yiyorlardı.

İnsan zekâsının ilk büyük keşfi ateş yakmasını bulmak olmuştur. Kuru ağaç parçalarını birbirine sürterek elde edilen ateşle yaşayışlarında önemli değişiklikler meydana geldi. Bu sayede korktukları karanlıktan biraz olsun kurtulmuş oldular. Yine bu sayede hayvan etini de pişirerek yediler. Çok zor elde edilen ve büyük faydalar sağlıyan ateş, ilk insanlarca kutsal sayıldı. Söndürülmemesine de son derece dikkat edildi. Bazı bilginler ateşin kullanılmasını medeniyetin başlangıcı sayarlar. (Ateş yanardağlar, orman yangınları, bazı gazların toprak altından çıkıp parlamalarıyla dünyada mevcuttu).

Buzullar çözüldükten sonra insanlar, serbest hayata kavuşarak çobanlık devrini yaşamıya başladılar. Daha sonra çiftçilik hayatı başladı.

C : 3 — GEÇMİŞTE YAŞAMIŞ İNSAN TOPLULUKLARI HAKKINDA NELER BİLMEK İSTERİZ VE BU BİLGİLERİ NASIL ELDE EDERİZ?

İnsanlarda bilmedikleri her şeyi öğrenmek merakı bütün bilimler gibi tarihin de doğuşuna sebebolmuştur. Bu merakla insanlar kendileri-

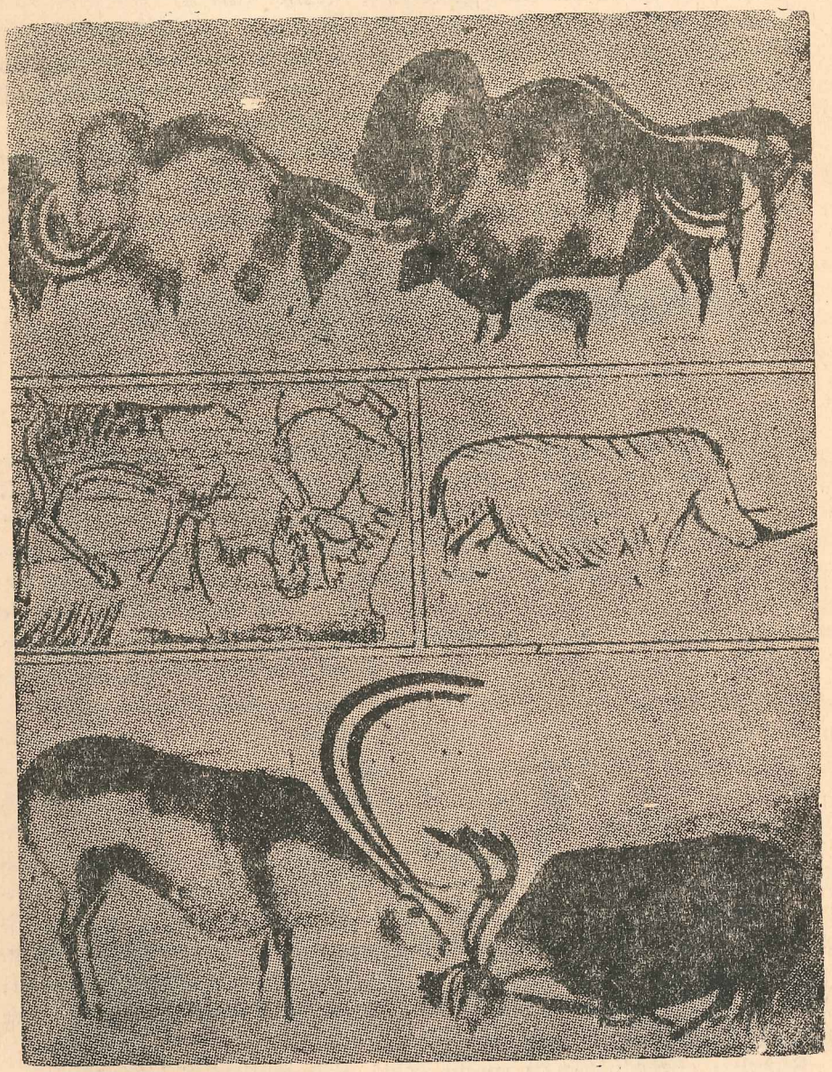

Yontma Taş devri san'atkârları tarafından yapılmış resim ve gravürler.

nin, ailelerinin, bağlı bulundukları milletlerin ve nihayet bütün insan topluluklarının geçmişteki yaşayışlarını öğrenmeğe çalışırlar. İnsan topluluklarının en ziyade bilmek istediğimiz tarafları da kurmuş oldukları devletler, siyaset ve askerlik işlerinde gösterdikleri başarılarla fikir ve sanat alanında ortaya koydukları eserlerdir. Bunların hepsi tarihin konusudur. Tarih, bu konuları incelerken tarafsız olmaya, doğruluktan ayrılmamaya ve olayların ne zaman, nerede ve nasıl meydana gelmiş olduklarına son derece dikkat eder. Böyle yapmadığı zaman tarih, tatlı bir masal olmaktan ileriye gidemez.

Şu halde tarih, insan topluluklarının geçmiş zamanlardaki siyasal olaylarını, yaşayış ve uygarlıklarını, zaman ve yer göstererek doğru şekilde anlatan ve inceleyen bir bilimdir.

İnsanlar, tarihin ışığı ile aydınlanan geçmişten sağladıkları faydalarla geleceğe daha güvenle bakarlar. Bu bakımdan tarihin önemi pek büyüktür.

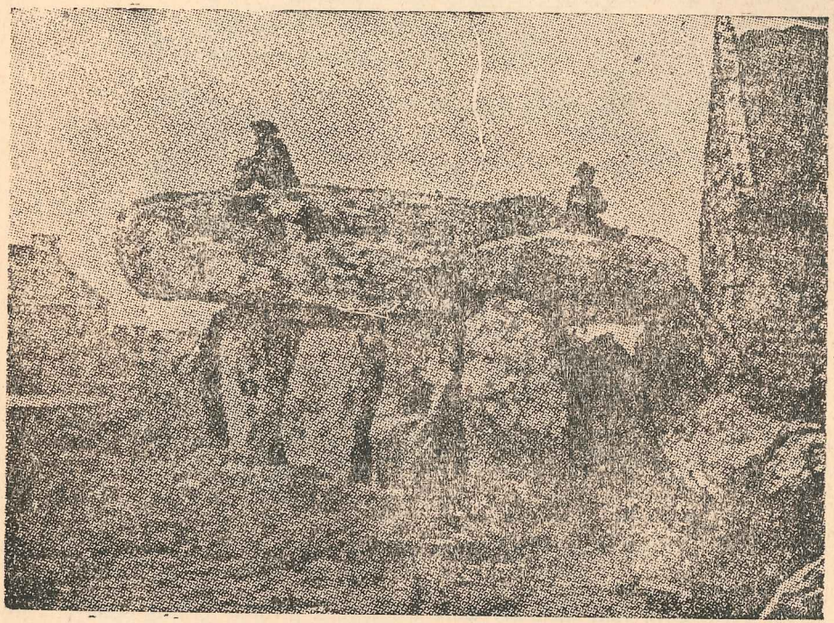

Bir dolmen.

D: 4 — GEÇMİŞE AİT BİLGİLERİMİZİ NASIL ELDE EDERİZ?

Geçmişe ait bilgilerimizi, eski insanların bize kadar gelen eserlerini okumak ve incelemekle elde ederiz. Bu eserlere (Belge) adı verilir.

Belgeler tarihin en büyük ve önemli kaynağıdır. Yazılı ve yazısız olmak üzere iki kısımdır.

a — Yazılı Belgeler : Geçmişe ait üzerinde yazı bulunan her çeşit yazıtlardır. Bunları okuyarak geçmişi aydınlatırız. (Kitaplar, taş, tuğla, papirüs, deri ve anıt yazıları gibi).

b — Yazısız Belgeler : Eski insanlardan kalma üzerinde yazı bulunmayan taş ve madenden yapılmış aletler ve araçlarla killi topraktan yapılmış çanak, çömlek, vazolarla şehir kalıntıları, surlar, saraylar, tapınaklar, mezarlardır. Bunların da cins ve biçimlerine bakarak o devirlerde yaşamış insanların hayatlarını öğrenmeye çalışırız.

Tarih, ayrıca Arkeoloji (1), Coğrafya, sosyoloji (2) gibi bilimlerden de faydalanır.

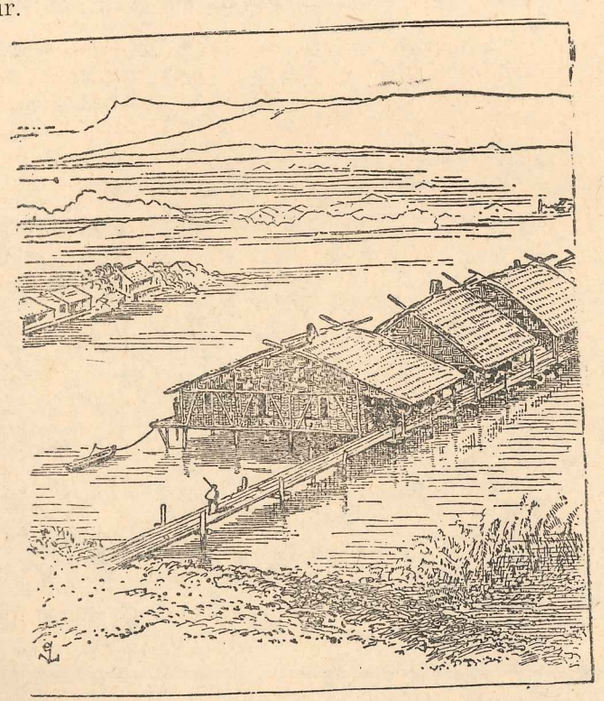

Cilâlı Taş devrinde göl üzerinde yapılan evler.

(1) Arkeoloji, eski medeniyetlere ait toprak altında kalmış eserleri meydana çıkaran bir bilimdir.

(2) Sosyoloji, insanların toplumsal yaşayışlarını inceleyen bir bilimdir.

II — YER YÜZÜNDE İNSANLARIN GEÇİRDİĞİ DEVİRLER VE TAKVİM

PLÂN

A — Tarihin devirlere ayrılışı.
B — Tarih öncesi devirleri.
C — Tarih devirleri.
D — Takvim.

SORULAR :

1 — Tarihten önceki zamanları kaça bölersiniz? (Bak 5. parça).
2 — Yontma taş devri hakkında neler bilirsiniz? (Bak 6. parça, a).
3 — Cilâlı taş devri hakkında neler bilirsiniz? (Bak 6. parça, b).
4 — Maden devri hakkında neler bilirsiniz? (Bak 6. parça, c).
5 — Okuduğunuz parçalara göre bu günün insanı ile tarihten önceki insan toplulukları hakkında mukayese yapınız?
6 — Tarih devirlerini kaça böleriz? (Bak 7. parça).
7 — Takvim ne demektir, ne işe yarar? Belli başlı takvimlerin başlangıcı hangi olaylardır? (Bak 8. parça).
8 — Tarih bilimi takvimden nasıl faydalanır? Bu konuyu misallerle belirtiniz? (Bak 8. parça).

A : 5 — TARİHİN DEVİRLERE AYRILMASI :

Tarihin konusunu dolduran olayları daha kolay ve iyi incelemek için bir takım bölümlere ayırırız, (Tarihten önceki zamanlar, Tarih zamanları).

B : 6 — TARİH ÖNCESİ DEVİRLERİ :

Tarihten önce yaşamış insanların, taş ve madenden yapmış oldukları, eşya ve araçlara bakarak, bu devri, Yontma Taş, Cilâlı Taş ve Maden Devirleri olmak üzere üç kısma ayırırız.

a — Yontma Taş Devri :

İnsanların tarih bakımından geçirdikleri ilk devir, Yontma Taş Devridir. Bu devirde insanlar yarı vahşi bir halde idiler. Havaların sıcak ol-

duğu zamanlarda açıkta, su kenarlarında yaşıyorlardı. Asya ve Avrupanın kuzeyini kaplayan buzların güneye kayması, havaların soğuması ve şiddetli rüzgârların esmesiyle mağaralara, inlere sığındılar.

Yontma Taş Devrinde insanlar karalarda, sularda avlanarak geçiniyorlardı. Hayatları boyunca vahşi hayvanlarla boğuştular. Bunlara karşı kendilerini daha iyi korumak için taşlardan birçok savunma araçları yaptılar. Avlandıkları hayvanların postlariyle vücutlarını örttüler. Kuru ağaç parçalarını birbirine sürterek ateş yakmağı öğrendiler. Bundan sonra yiyeceklerini pişirdiler, üşüyen vücutlarını ısıttılar ve karanlık mağaralarını aydınlattılar. Ateşi bulamasaydılar, nesillerini devam ettirmek onlar için çok zor olacaktı.

Yontma Taş Devri insanları, karınları tok olduğu zamanlar hayvan kemiklerinden ve dişlerinden gerdanlıklar yaptılar. Mağara duvarlarına insan ve hayvan resimleri çizdiler. Bu devir insanları hiçbir hayvanı evcilleştiremedikleri gibi, toprağı ekip biçmeyi de bilmiyorlardı. Daha iyi avlanmak için de sık sık yerlerini değiştiriyorlardı.

b — Cilâlı Taş Devri :

Bu devir insanları, taşlardan yaptıkları araçları cilâladılar. Havalar düzeldiğinden mağaradan çıktılar. Orman ve su kenarlarında ağaç dallarından, kamışlardan kulübeler yaptılar, ve bunları çamurla sıvadılar. Saz ve benzeri bitkilerden sepetler, topraktan da çanak ve çömlek yaptılar. Bazı hayvanları evcilleştirdiler. Toprağı da ekip biçmeyi öğrendiklerinden çoban ve çiftçi oldular.

Cilâlı Taş Devrinden kalma ve zamanımıza kadar gelmiş **dolmen, menhir** denilen bir takım taş anıtlara rastlanmaktadır.

Menhirler, yerlere dikey olarak dikilmiş kaba taşlardır. Dolmenler de yine aynı şekilde yere dikilmiş, üstleri kapalı taş odalardır. Dolmenlerin içinde birtakım eşya ve kemiklere rastlandığından buraların mezar olduğu sanılmaktadır. Bu devir insanlarının bir kısmı göçebelikten kurtulmuş, elverişli yerlerde köyler, kasabalar kurmaya başlamıştır.

c — Maden Devri :

Cilâlı Taş Devrinin sonlarına doğru taş araçların yanında maden eşyalar da bulunmaya başlanmıştır. Bundan da ilk insanların, toprağın derinliklerinde gömülü madenleri bulup işleyecek kadar ileri gittiklerini anlıyoruz. Madenlerin keşfi ve kullanılması, insanlık tarihi bakımından çok büyük ve önemli bir olaydır. Dünyanın bugün içinde bulunduğu medeniyet temellerinin, madenlerin bulunmasiyle atılmış olduğunu söyliyebiliriz.

İlk kullanılan madenler bakır, altın ve gümüştür. Birbiri ardınca bulunan ve kullanılan madenlerin cinslerine göre, bu deviri, **Bakır, Tunç** ve **Demir** adıyla birtakım bölümlere ayırırız. Demirin kullanılmasiyle beraber, bir kısım insan topluluklarında yazı da görüldüğünden, tarihten evvelki zamanlar sona ermiştir.

C : 7 — TARİH DEVİRLERİ VE ÇAĞLARA AYRILIŞI :

Yazının icadı ve kullanılmasiyle insan zekâsında ve ortaya koyduğu medeniyetlerde büyük bir devrim olmuştur. Onun için bu çok önemli olay, Tarihten Evvelki Zamanların sonu ve Tarih Zamanlarının başı sayılmıştır.

Tarih Zamanları :

1 — **İlk Çağ,** 2 — **Orta Çağ,** 3 — **Yeni Çağ,** 4 — **Yakın Çağ** adiyle dört büyük bölüme ayrılır.

İlk Çağ yazının icadından, Batı Roma İmparatorluğunun yıkıldığı **M.S. 476** yılına kadar, Orta Çağ Batı Romanın yıkılışından Türklerin İstanbulu zaptettikleri **1453** yılına kadar, Yeni Çağ İstanbulun zaptından **1789** Fransa İhtilâline kadar, Yakın Çağ da Fransa İhtilâlinden zamanımıza kadar devam eder. Eski Çağda büyük uygarlıklar, Orta Asya, Ön Asya, Çin, Hint ve Akdeniz çevresinde kurulmuştur. Biz bu yıl bu uygarlıkları okuyacağız.

D : 8 — İNSANLAR TARAFINDAN KULLANILAN BAŞLICA ZAMAN ÖLÇÜLERİ (TAKVİM) :

İnsanların, kendilerini çok yakından ilgilendiren olayları, oluş sırasına göre dizmek, hangisinin önce veya sonra olduğunu bilmek istemeleri, onlarda takvim fikrinin doğmasına sebeboldu. Bu suretle geçmişi anlamak daha kolaylaştı. Olaylar da unutulmaktan ve birbirine karışmaktan kurtarıldı.

Eski Çağlarda yaşamış milletlerin her biri Türk'ler, Çinli'ler, Mezopotamya'lılar, Mısır, Eti ve Hint'liler ayrı ayrı takvimler yapıp kullanmışlardır.

Türkler Müslüman olmadan önce, güneş yılını esas tutan özel bir takvim kullanıyorlardı. Bu takvimin yılları sayı ile değil, (Fare, Pars, Tavşan, Koyun, Tavuk, Köpek ilk..) gibi on iki hayvan adıyla adlandırılmıştı. Aylar da Birinci Ay, İkinci Ay, Üçüncü Ay şeklinde on ikiye kadar gidiyordu.

Orhun yazıtlarında, Bilge Han'ın Köpek yılının onuncu ayında öldüğü yazılıdır.

Mısır'lılar da güneş yılı esasına dayanan özel bir takvim kullanıyorlardı. Buna göre bir yıl 365 gün, takvim başı da Nil'in taştığı veya Sirüs denilen yıldızın Mısır'ın göklerinde görüldüğü zamandı. Sonraları, milletler arasında başlıca iki önemli takvim kullanılmaya başlandı. Bunlardan biri, Romalılar ve Hıristiyanların kullandıkları Milât, diğeri de Arapların yaptıkları Hicret takvimidir.

Milât Takvimi güneş yılı üzerine yapılmıştır. Bir güneş yılı dünyamızın güneş etrafında bir kere dönmesiyle meydana geliyordu. Esası da, Roma Diktatörlerinden Yulyus Çezar'ın Mısır'lılardan alarak yaptırmış olduğu Yulyus Takvimi idi. Buna göre bir güneş yılı **366** gündü ve on iki aya ayrılmıştı. Takvim başlangıcı da Mart ayı idi.

Papa VII. Greguvar (1073 - 1085), Yulyus Takviminin başlangıcı Mart ayından, Hıristiyanlarca İsa Peygamberin doğum ayı olarak kabul edilen Ocak ayının birinci gününe aldı. Bir yıllık süreyi de 365 gün 6 saat olarak hesaplatıp, asıl Milâdî Takvimi meydana getirdi. 6 saatler de dört yılda bir gün yapılarak Şubat ayının sonuna eklendi.

XVI. yüzyılda Papa XIII. Greguvar, Milât Takviminin bir yıllık süresinin, 365 gün 6 saatten 12 dakika kadar eksik olduğunu görerek düzeltti. Böylece Milât Takvimi bugünkü son şeklini almış oldu.

Milât Takvimi, **Milâttan Önce** ve **Sonra** olmak üzere iki kısma ayrılır. İsa Peygamberin doğumundan önceki yıllara (Milâttan Önce = M.Ö.), doğumundan sonraki yıllara da (Milâttan Sonra = M.S.) denir.

Milâttan Önceki yıllar, yazının icadından İsa Peygamberin doğumuna kadar ve yukarıdan aşağı doğru iner. Milâttan Sonraki yıllar, İsa'nın doğumu ile başlar ve aşağıdan yukarıya doğru zamanımıza kadar gelir. Buna göre Milâttan Önce 100 yılı Milâttan Önceki I. yüzyılın başıdır. Halbuki, Milâttan sonraki 100 yılı, Milâttan Sonraki I. yüzyılın sonudur.

İki Milâttan Önce veyahut iki Milâttan Sonraki yıllar arasında geçen zamanı bulmak lâzım gelse, iki yıl birbirinden çıkarılır. Meselâ İskenderin ölümü olan **M.Ö. 323** ten Yulyus Çezarın ölümü olan **M.Ö. 44** yılına kadar geçen zamanı bulmak için, 323 ten 44 ü çıkarmak lâzımdır. Yalnız biri Milâttan Önce, diğeri Milâttan Sonra olan iki yıl arasındaki zaman farkını bulmak için bu iki yılı toplamak lâzımdır. Meselâ, Roma hükümdarlarından Ogüst M.Ö. 30 ile M.S. 14 yılları arasında imparatorluk etmiştir. Acaba kaç yıl imparator olmuştur? Bunu bulmak için 30 ile 14 ün toplamını almak lâzımdır.

Arapların kullandıkları Ay Takvimi ise, Ayın dünya etrafında 12 kere dönmesiyle meydana gelir. 354 gündür. Takvim başlangıcı Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç ettiği Milâdî 622 yılıdır. Bir Hicret yılı, bir Milât yılından 1 gün 6 saat noksandır. Onun için her 33 yılda Hicret yılının bir yıl kadar ileri gittiği görülür.

Osmanlı Türkleri Hicret Takvimini güneş yılı esasına göre düzelterek, Rumî veya Malî denilen yeni bir takvim yapmışlardır. Fakat, yine Hicret yılının yarattığı yanlışlıklardan, karışıklıklardan tamamen kurtulmak kabil olamamıştır. Onun için biz de 1926 yılında bütün medenî dünyanın kullandığı Milât Takvimini kabul ettik.

Takvim yıllarının 100 tanesinden bir yüzyıl veya asır denilen zaman ölçüleri yapılır. Buna göre İsa Peygamberin doğumunun birinci yılından 100. yılına kadar geçen zamana M.S. İ. yüzyıl, 100 den 200 e kadar olana II. yüzyıl, 200 den 300 e kadar olana III. yüzyıl denir, bu suretle zamanımıza kadar gelirsek, 1001 yılı XI. yüzyıl, 1526 yılı XVI. yüzyıl, 1956 da XX. yüzyıl olmuş olur.

ÖZET :

1 — İnsanlar, dünyada hayat zincirinin son halkasıdır. İnsan topluluklarının tarihi, zamanımızdan aşağı 50 000 yıl önce başlar.

2 — İlk insanların yaşadıkları devirlerde, dünyamız henüz bugünkü şeklini almış değildi. İklim soğuk, birçok yerler de buzlarla örtülü idi. Onun için insanlar mağaralara, inlere sığınmışlardı. Havalar elverişli gittiği zamanlar açık yerlerde oturuyorlardı. Tabiat kuvvetlerine, güneşe, aya ve yıldızlara dikkat edemiyorlardı. Kendilerini korumak için ağaçtan, taştan birtakım aletler yaparlar, vahşi hayvanları avlarlar, et ve ot yiyerek geçinirlerdi. Vücutlarını hayvan postlarıyla örterlerdi.

3 — İlk insanların en büyük keşfi ateşi bulmak oldu. Ondan sonra yemeklerini pişirerek yediler ve biraz ışığa kavuştular, ısınmak yolunu buldular.

4 — İnsanların bilmedikleri her şeyi öğrenmek istemesi, tarihin doğmasına sebeboldu. TARİH, geçmişte yaşamış olan insan topluluklarının, devlet, siyaset, askerlik, fikir ve ekonomi alanında yapmış oldukları işleri inceler. Bunu yaparken de onların bırakmış oldukları yazılı ve yazısız eserlere baş vurur. Bu eserlere tarihte Belge denir.

5 — Tarih, **Tarihten Evvelki Zamanlar ve Tarih Zamanları** olmak üzere iki kısma ayrılır. Tarihten Evvelki Zamanlar, **Yontma Taş, Cilâlı Taş** ve **Maden Devirlerine** ayrılır. Yontma Taş Devrinde, insanlar taşları yontarak birçok savunma araçları yapmışlar, hayvanları evcilleştirmişler, avcılık yaparak yaşamışlardır.

Cilâlı Taş Devrinde ise, tarım yapmayı öğrenmişler ve bazı vahşi hayvanları evcilleştirmişler, çiftçi ve çoban olmuşlar, küçük küçük köyler, kasabalar kurmuşlardır. Bu devirden kalma **Menhir ve Dolmen** denilen taş anıtlar vardır.

6 — Daha sonra insanlar **bakır, altın** ve **gümüş** madenlerini bularak işlemişler, kendilerine bunlardan birçok silâhlar, eşyalar yapmışlardır.

7 — Demir madeninin bulunmasıyla insanlar arasında **yazı** da görüldüğünden, Tarihten Evvelki Zamanlar bitmiş, **Tarih Zamanları** başlamıştır. İnsanlar **zaman ölçüsü** olarak birçok **takvimler** yapmışlardır. Bunlar içinde en önemlileri Milât takvimi ile Hicret takvimidir.

III — TÜRKLERİN ANA YURDU VE GÖÇLER

PLÂN

A — Türklerin ana yurdu ve burada kurulan ilk medeniyetler.
B — Göçler ve sebepleri.
C — Göç yolları.
D — Göçlerin etkileri ve sonuçları.

SORULAR:

1 — **Orta Asya neresidir? (Bak parça 9.).**
2 — **Orta Asya eskiden nasıl bir yerdi? Bugün bu geniş yer ne haldedir? (Bak parça 10.).**
3 — **Türk medeniyetinin eskiliği ve büyüklüğü hakkında ne biliyorsunuz? (Bak parça. 12.).**
4 — **Türkler ana yurttan niçin göç ettiler? (Bak parça 12.).**
5 — **Türkler hangi yollardan göç ettiler. Türk medeniyeti nerelere yayıldı? (Bak parça 13.).**
6 — **Göçlerin Orta Asya'da kalan Türkler üzerine ne gibi etkileri olmuştur? (Bak parça 14.).**

A — Türklerin ana yurdu ve burada kurulan ilk medeniyetler

9 — TÜRKLERİN ANA YURDU:

Türklerin ana yurdu olan Orta Asya doğuda Çin ülkesi ve Kadırgan (Kingan) dağları ile Mançuryadan ayrılır. Batıda Hazar denizi, kuzeyde Sibiryayı ayıran büyük dağ silsileleri, güneyde ise Karanlık dağlar, Pamir yaylâsı ve Hindikuş dağları ile sıralanır. Bu geniş ülke büyük dağ kümeleri ile doğu ve batı olmak üzere iki kısma ayrılır.

10 — ORTA ASYA ESKİDEN NASIL BİR YERDİ, BU GÜN NE HALDEDİR?

Buzullar devrinde Orta Asya, yaşama bakımından dünyanın en elverişli bir yeriydi. Bu geniş alanda iki büyük deniz vardı. Buzullardan akan sular bu denizleri beslerlerdi. Bugün Orta Asyanın büyük çöllerinde rast-

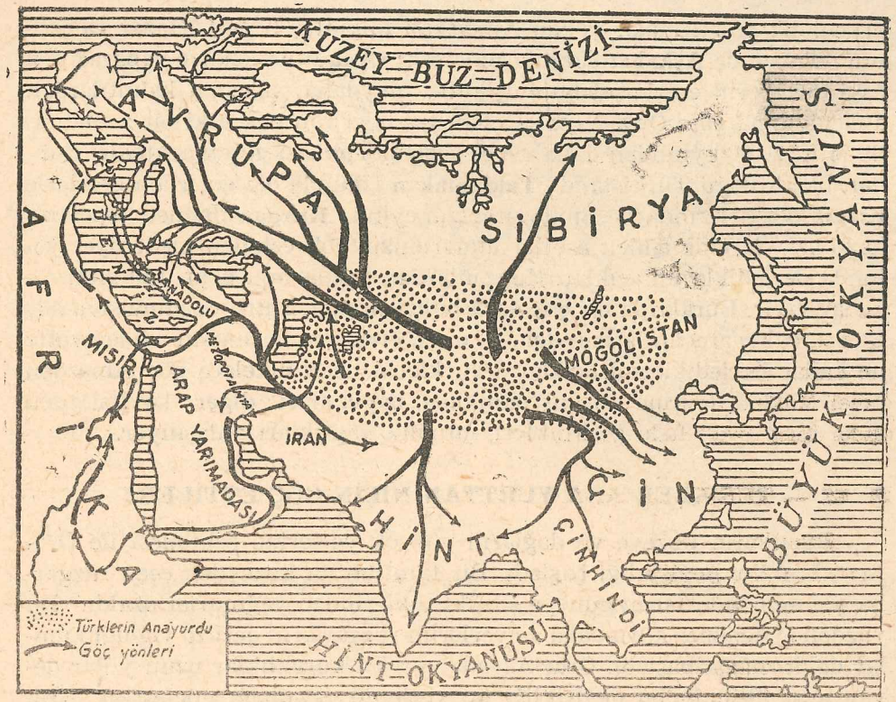

H. 1 (Ölçek: 1 : 93 000 000)
ORTA ASYADAN TÜRKLERİN GÖÇ ETTİKLERİ YÖNLERİ GÖSTEREN HARİTA

lanılan deniz hayvanlarının kabukları, denizlerin mevcudiyetini ispatlar. Türklerin ataları olan Brakisefaller (geniş kafalı insan) çok elverişli iklim dolayısiyle bu yerlerde çoğalmışlar ve dünyada ilk medeniyeti kurmuşlardır.

Bu geniş alanlar bugün bir çok bozkırlardan ve yaylâlardan ibaret bir ülkedir. Hem doğuda ve hem de batıda büyük çöller vardır. Bugün buralarda yaşayan insanlar ancak göl ve nehir boylarında ve dağ eteklerinde otururlar, iklimi sert ve yağmuru az olan bu geniş topraklar eski verimliliğini kaybetmiş, bu yüzden nüfus azalmıştır. Bugün doğuda Moğol kabileleri ile bir kısım Türkler, batı kısmında ise tamamen Türkler yaşamaktadır.

11 — TÜRK MEDENİYETİNİN ESKİLİĞİ VE BÜYÜKLÜĞÜ HAKKINDA NELER BİLİYORUZ?

Yakın yıllara kadar ilk medeniyetlerin başladığı yerler, Mezopotamya ile Mısır olarak biliniyordu. Fakat XX. yüzyılın başında buralarda

arkeolojik araştırmalar yapan Amerikalı bilginler heyeti, Hazar Denizinin doğusunda **Aşkabat** yakınlarında eski **(Anav)** da kazılar yaparak çok eski devirlerin eserlerini bulmuşlardır. Meydana çıkarılan kalıntılardan anlaşıldığına göre Orta Asya'da cilâlı taş devrinin pek eski bir zamanında M.E. 20 000 yılından daha evvel başlamış olması gerekmektedir. Bundan başka doğu Türkistanda **Taklamakan** çölünde ele geçirilen eserlerle **Kırgız** bozkırlarında ve Sibiryanın güneyinde **Kurgan** denilen tepelerin kazılmasıyla elde edilen eserler atalarımızın çok eskiden medeniyet yolunda ilerlediklerini açıklar. Kurganlardan bazılarının boyu 150 metreye kadar varır. Buralarda bir çok eşya bulunmuştur. Altın ve gümüşten süs eşyası, bakır araçlar, saban demiri, orak, çiviler atalarımızın medeniyette ne kadar ilerlediklerini açıklar. Türklerin uzak ülkelere göç etmezden evvel Maden devrine erişmiş oldukları, hayvanları diğer kavimlerden daha önce evcil hale getirdikleri, çiftçilik yaptıkları anlaşılıyor.

B: 12 — TÜRKLER ANA YURTTAN NİÇİN GÖÇ ETTİLER?

Buzulların kuzeye ve dağların yüksek yerlerine çekilmesi ile Orta Asyada ıklim değişikliği başladı. Bir taraftan da kuzeyden esen rüzgârlar yağmur bulutlarını güneye sürüklediklerinden yağmurlar azaldı. Bu yüzden iç denizler kurumağa ve yerlerini rüzgârların getirip yığdığı kumlar doldurmağa başladı. Orta Asyada sürekli kuraklıklar uzun yıllar devam etti. Iklimin bu değişikliği bu yerlerde yaşamağı güçleştirdi. Bu yüzden atalarımız ana yurtlarını bırakarak büyük kafileler halinde göç etmeğe başladılar. Araba yapmasını bilen atalarımız yaşamağa elverişli diğer ülkelere göç ederek yerleştiler.

C: 13 — TÜRKLER HANGİ YOLLARDAN GÖÇ ETTİLER, TÜRK MEDENİYETİ NERELERE YAYILDI?

Kuraklık yüzünden yurtlarını terk eden Türkler doğuya, güneye ve batıya göç ettiler. (Bak Harita 1).

a — Doğuya gidenler kuzey Çinde yaşamaya elverişli nehir boylarına yerleşerek köyler ve kasabalar kurdular. Yerlileri güneye çekilmek zorunda bıraktılar. Bir kısmını da kendi içlerine aldılar. Bu suretle Orta Asya medeniyetini bu yeni yurtta yaşattılar ve geliştirdiler. Atalarımız, Çin medeniyetinin kurucuları ve önderleri sayılır.

b — Güney yoluyla giden Türklerden Hindistana inenler Pencap (Beş Su) ülkesi ile İndüs vâdisinde yerleştiler. Buralarda oturan vahşi ve geri halkı güneye sürdüler ve bir kısmını da aralarına aldılar. Buralarda köy ve şehirler kurarak medeniyetlerini geliştirdiler.

c — Türkler, batıya kuzey ve güney olmak üzere iki yoldan gittiler. Güney yolu İran yaylâsından geçiyordu. Bu yoldan göç edenler İranın güney batısına ve Mezopotamyada Dicle ve Fırat vadilerine gelip yerleştiler. Bu yolla giden göçmenlerin bir kısmı da Anadoluya ilerleyerek Yeşil Irmak ve Kızıl Irmak vadileriyle Çukurovada Seyhan ve Ceyhan vadilerine yerleştiler.

Bunların diğer bir kolu da Ege adalarına geçtiler. Diğer bir kısım kafileler ise Suriye kıyılarına ve Nil deltasına yerleştiler. Bu suretle İranın güney batısında Elam, Mezopotamyada Sümer, Anadoluda Eti, Ege adalarında Ege medeniyeti kuruldu. Suriye kıyıları ile Nil deltasında çoğalan Türk göçmenleri de bu yerlerin ilk medenî insanları oldular.

d — Batıya giden diğer yol kuzey yolu idi. Hazer denizinin kuzeyinden geçen bu yola **kavimler kapısı** denir. Bu yoldan girenler Karadenizin kuzeyindeki bölgelere, Balkan yarımadasına, Yunanistan karasına ve Ege adalarına yerleştikleri gibi, Avrupanın içerlerine de giderek İtalya ve batı Avrupada medeniyetlerini kurdular.

Atalarımızın göçleri yıllarca sürdü. Tarih devri başladığı zamanlarda da bu göçler birbiri ardısıra devam ediyordu. Dünya medeniyetinin kuruluşunda atalarımızın büyük rolleri vardır.

D: 14 — GÖÇLERİN ORTA ASYADA KALAN TÜRKLER ÜZERİNDE NE GİBİ ETKİLERİ OLMUŞTUR?

Atalarımızın bir kısmı ana yurttan ayrılmadılar. Iklim değişikliği yüzünden hayat zorluklarına göğüs gerdiler. Eski yurtta kalanlar, su boylarına çekildiler. Doğuda Orhun ve Tarım sularının vadilerinde, batıda İli, Seyhun ve Ceyhun ırmakları dolaylarında yerleştiler. Buralarda kurulan şehirlerde medeniyet, gelişmesine devam etti.

Atalarımızın kurdukları eski şehir ve kasabalar, kumlar altında kaldı. Bu yüzden yeni şehirler kurmak zorunda kaldılar. İşte bütün bu haller Orta Asya nüfusunu azalttı ve halkın büyük bir kısmını göçer halinde yaşamak zorunda bıraktı. Bunlar, sürüleriyle geçinmek zorunda kaldılar.

(Tarih devirlerinde ana yurtta kalan Türklerin yaşayışlarını belirtmek için Şemseddin Günaltay'ın kitabından aşağıdaki parçayı aldık.)

OKUMA I :
ANA YURTTA TARİHÎ ESKİ ZAMANLAR MEDENİYETİ

Orta Asyada ıklim değişikliği neticesi olarak büyük Türk yurdu, hayat şartları itibariyle iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı ırmak, göl kıyıları, dağ vadileri ve sulak vahalar gibi ziraate elverişli yerler, diğer kısmı ise bitkilerin yetişmesine elverişli olmayan takırlar, çöller ve belirli zamanlarda yeşillenen geniş çayırlıklardır. Bu hal ana yurtta kalan Türk-

leri sosyal, toplumsal ve ekonomik hayat yönünden bir kısmı köy, kasaba ve şehirlerde yerleşerek çiftçilik, sanat ve alışverişle uğraşanlar, diğeri de bozkırlarda, otlak yerlerde sürüleriyle geçinenler olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Bu iki zümre Türk milletini teşkil ediyordu. Orta Asyanın cilâlı taş ve maden devirleri medeniyeti hayat şartlarının değişmesi ile biraz ağır ve birbirinden farklı olmak üzere her iki grupta da yine ilerleyişine devam etti. Bu suretle biri alçak mıntıkalar, diğeri yüksek yaylâlara mahsus olmak üzere iki tip medeniyet belirmiş oldu. Aynı kaynaktan gelen fakat farklı olarak birleşen bu medeniyetler, büyük siyasal tesirler altında vakit vakit birleşmek ve birbirini aşılamak suretiyle kaynaşarak Türk kültürünü vücude getirmişlerdir.

Toprağa bağlı olarak inkişaf eden medeniyet, ana yurdun muhtelif yerlerinde bugün bazılarının yalnız adlarını bazılarının da adlarıyla beraber kalıntılarını bildirdiğimiz birtakım şehirler yaratmıştır.

Orta Asyada gittikçe şiddetlenen kuraklığın sebeb olduğu akınlar, göçler sonunda terk olunan ve harab olan bu şehirlerin yerleri kısmen rüzgârların yığdığı kum tepeleri içine gömülerek kaybolmuş, yalnız adları millî masallarda tarihe yadigâr kalmıştır. İlerde bu şehirlerin yerleri bulunursa bu medeniyeti belirtecek, canlandıracak bir çok önemli eserlerin meydana çıkarılacağı şüphesizdir.

Verimli vadi ve vahalarda kurulan bu şehirlerde çiftçilik ve ticaretle uğraşan Türkler, çiftçi, işçi, sanatkâr, esnaf, tüccar ve memur gibi birtakım zümrelere ayrılmışlardı. Bu site medeniyetinden farklı olarak onun çevresinde inkişaf eden yaylâ medeniyeti ise ayrı bir mahiyette gelişmiştir. Geçim vasıtası olan sürülerine yiyecek bulmak için sık sık yerlerini değiştiren Türkler, avullarına birer seyyar site mahiyetini vermek suretiyle ana medeniyeti bozkır hayatının icapları dairesinde ilerletmişlerdir. Madenciliğin, at medeniyetinin, silâh sanatının, ticari nakliyatçılığın en feyizli inkişaf alanı bu avullar olmuştur.

Yaylâlarda yaşıyan Türkler, daima yürüyüşe hazır bir ordu halinde bulundukları cihetle siyasal ve sosyal hayatları ona göre olmuş, kabile ve boy teşkilâtını muhafaza etmişlerdir.

Bunlardan her büyük grup birtakım boylardan, oynaklardan ve soplardan teşekkül eden bir (İl) yani teşkilâtlanmış bir cemiyet halinde bulunuyordu. Bu cemiyetlerde inkişaf eden kabiliyet, askerlik ve devletçilikti. Çünkü yaylâ hayatı ferdleri sağlam yapılı, gürbüz, çevik, metin karakterli ve başbuğa karşı itaatli bir duruma soktuğu gibi, başbuğlarda da idare ve komutanlık istidatlarını inkişaf ettirmiştir.

ÖZET:

Türklerin Anayurdu Orta Asya'dır. Buranın sınırları, doğuda Kadırgan Dağlarından batıda Hazar Denizine kadar uzanır. Tarihten Evvelki Devirlerde Anayurdumuzda büyük iç denizler ve bunların kenarında güzel ve kalabalık şehirler vardı. Toprakları da çok bereketli idi. Fakat sonraları büyük bir iklim değişikliği oldu. İç denizler kurudu, hayat şartları zorlaştı ve göçler başladı. Göçlerle, doğuda Çin'e, güneyde Hind'e ve batıda İran, Mezopotamya, Anadolu, Ege Bölgesi; Suriye ve Mısır'a kadar giden Türk'ler buralarda parlak medeniyetler kurdular.

IV — GÖÇLERDEN SONRA ANA YURTTA KALAN TÜRKLER

PLÂN

A — Hun Türk imparatorluğunun kuruluşu.
B — Hun devletinin parçalanması ve çökmesi.
C — Hun - Türk medeniyeti.
D — Hunların Çinlilerle ve Hint'lilerle olan münasebetleri.

SORULAR:

1 — **Göçlerden sonra ana yurtta hangi Türk devleti kurulmuştur? (Bak parça 15.).**
2 — **Hunların bilinen ilk hükümdarları kimlerdir ve Çin seddi niçin yapılmıştır? (Bak parça 15.).**
3 — **Hun imparatorluğu nasıl parçalandı ve nasıl yıkıldı? (Bak parça 16.).**
4 — **Hunlarda devlet idaresi nasıldı? (Bak parça 17. a kısmı).**
5 — **Hunların askerliği hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 17. b kısmı).**
6 — **Hunlar nasıl yaşarlardı (Bak parça 17. c kısmı).**
7 — **Hunlar nelere taparlardı? Şamanlar kimlerdir? (Bak parça 17 d kısmı).**
8 — **Hunların sanatı hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 18. e kısmı).**
9 — **Hunlar ve diğer Türk soylarının Çinlilerle münasebetleri hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 18.).**
10 — **Hunlar ve diğer Türk soylarının Hintlilerle münasebeti hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 19.).**

A — HUNLAR

15 — HUN - TÜRK İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU:

Tanrı dağlarının doğusundan Çin seddine kadar uzayan topraklarda birçok kavimler yaşıyordu. Çinlilerin **Hiyong-Nu** adını verdikleri bu topluluğun çoğunluğunu Türkler teşkil ediyorlardı. Bu Türkler sonraları diğer kavimleri de egemenlikleri altına alarak Hun Devletini kurdular. Bu devletin kuruluşu hakkında tarihî bilgimiz yok gibidir. Hun devletinin birleşik devletler halinde belirmesi Milâttan Önce III. yüzyılın ikinci yarısındadır.

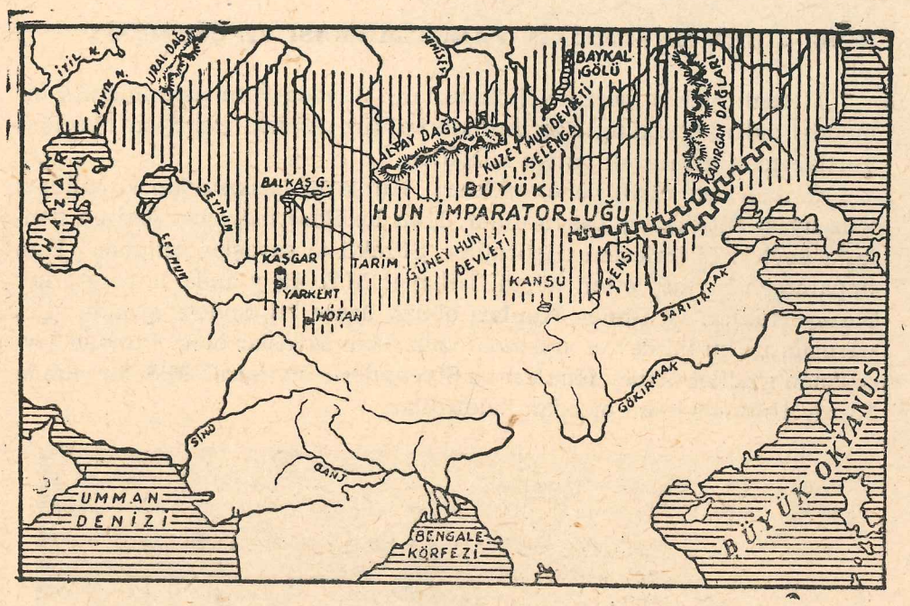

H. 2 (Ölçek 1 : 65 000 000)
ASYA BÜYÜK HUN İMPARATORLUĞU

Hunların tarihte bilinen ilk hükümdarı **Teoman**dır. Bu hakan Çinin iç karışıklıklarından faydalanarak bir çok akınlarla kuzey Çini sindirmişti. Buna karşılık Çinliler de önceleri yer yer yaptıkları duvarları birleştirerek büyük bir sed haline getirmişler, böylece Teoman'ın akınlarını durdurmuşlardı.

Hun hakanlarının en önemlisi Teoman'ın oğlu **Mete**dir **(M.Ö. 209-174).**

Mete ülkesinin birliğini sağlamak için önce **Siyenpi**'leri bozguna uğratarak Mançuryaya sürdü. Sonra da **Yueçi**'leri yendi ve Orta Asyadaki dağınık Türk topluluklarının çoğunu egemenliği altına aldı. Böylece birliğini kuran Mete ustalıklı manevralarla düşman kuvvetlerini yenerek Çin imparatorunun sığındığı kaleyi kuşattı. Çin seddi Metenin kuvvetlerini durduramadı. Türkler, bu engeli aşarak Çin ülkesinin içlerine kadar girdiler. Bunun üzerine imparator, her yıl Türk hakanına vergi vermek şartiyle topraklarını kurtarabildi.

Bu başarılardan sonra Mete buyruğunu kabul etmiyen kavimlerle savaşa girişti. Tekrar kendilerini toparlayan Yueçilere üstünlüğünü tanıttı. Hazer Denizine kadar uzayan yerlerdeki şehirleri egemenliği altına soktu. **M.Ö. 174** yılında ölen Metenin hayatı büyük Türk destanındaki **Oğuz Han**'a benzer.

B: 16 — HUN DEVLETİNİN PARÇALANMASI VE ÇÖKMESİ :

Metenin yerine geçen hükümdarlar, Asyada Hun üstünlüğünü bir müddet daha korudular. Egemenlikleri altına girmek istemiyen Yueçileri yurtlarından çıkararak batıya sürdüler.

Çinliler, bir türlü yenemedikleri Hunların baskısından kurtulmak için siyasî entrikalara başvurdular. Hun birliğini meydana getiren hanlarla beyleri birbirlerine düşürdüler. Sürekli iç savaşlar sonunda Hun imparatorluğu kuvvetten düştü. Nihayet **M.S. 48** yılında imparatorluk **Kuzey Hunları** ve **Güney Hunları** olmak üzere iki devlete ayrıldı. Çin parmağı ile bu iki devlet arasında uzun uzun savaşlar oldu. Bundan faydalanan Çinliler Güney Hunları ve Siyenpilerle anlaşarak **M.S. 93** yılında Kuzey Hun Devletini ortadan kaldırdılar.

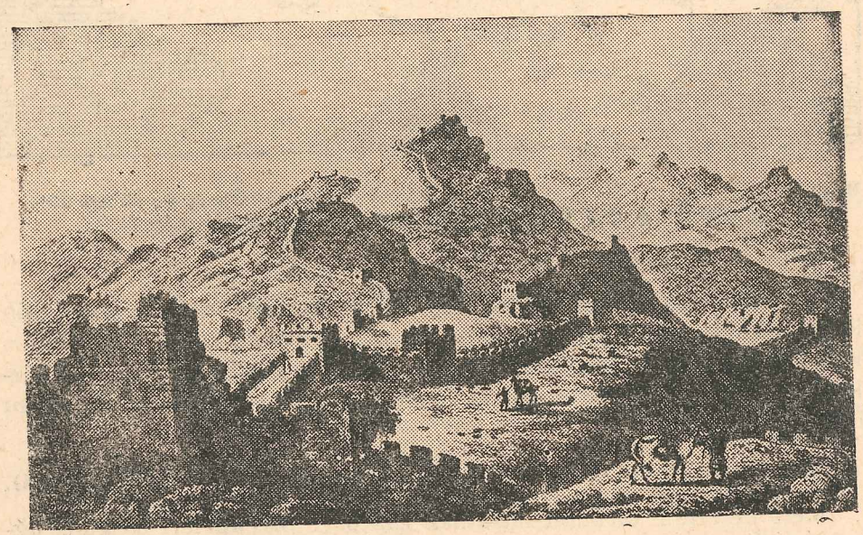

Büyük Çin seddinden bir manzara.
«Bu resim bundan 100 yıl kadar evvel yapılmıştır»

Kuzey Hunlarının bir kısmı Güney Hunlarına katıldı. Bir kısmı da batıya göç etti. Bunlar, sonraları, Avrupa Hun Devletini kurmuşlardır. Tanrı dağları bölgesinde yaşıyan bazı uluslar da Ceyhun dolaylarında yerleşerek **Akhun** adıyla yeni bir devlet kurdular.

Güney Hunları ise uzun müddet bağımsızlıklarını koruyamadılar. Çinin üstünlüğünü tanımak zorunda kaldılar **(M.S. 265).** Fakat sonraları Çinin iç karışıklıklarından faydalanarak Çin tarihinde önemli roller oynadılar.

C: 17 — HUN - TÜRK MEDENİYETİ :

a — Devlet İdaresi :

Hun devleti bir çok Türk uluslarının birleşmeleriyle meydana gelen birleşik bir imparatorluktu. Devletin başında **Tanrı-Kut** denilen bir hakan yani imparator bulunurdu. Memleket idare bakımından orta, sol (doğu), sağ (batı) olmak üzere üç bölüme ayrılırdı. Orta, doğrudan doğruya Tanrı-Kut'un idaresindeydi. Solu çok defa veliaht yani Tanrı-Kut namzedi, sağı ise hükümdar soyundan bir prens idare ederdi. Bu iki prens Solun Bilge Hanı ve Sağın Bilge Hanı adlarını almışlardı.

b — Askerlik :

Hunlarda devlet, askerlik temeline dayanıyordu. Eli silâh tutan her Hun askerdi. Çocuklar küçük yaştan itibaren ata binmesini ve silâh kullanmasını öğrenirlerdi. Hun ordusu atlı askerlerden teşekkül ederdi. Başbuğlarına çok bağlı olan Hunlar cesur ve atılgandılar. Soğuğa, sıcağa, açlığa ve susuzluğa dayanıklı idiler. Aralarında geçimsizlik olmadıkça bu ordunun karşısında duracak bir kuvvet yoktu.

c — Yaşayışları :

Hunlar şehirli ve göçebe olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı. Şehirliler ve köylüler çiftçilik, ticaret ve sanatla uğraşırlardı. Göçebeler ise çadır hayatı yaşarlar, çeşitli hayvan sürüleri besleyerek bunların ürünleriyle geçinirlerdi. Barış zamanında her Hun, toprağa bağlı, çalışkan bir çiftçi ve çobandı. Hunların kısrak sütünden yapılmış **kımız** denilen bir içkileri vardı.

Hunlarda kadın, ailede yüksek ve önemli bir yer alırdı.

d — Din :

Hunlar Gök, Yer ve Yeraltı Tanrılarına taparlardı. Bu dinde en büyük Tanrı Güneşti. Bu tanrı toprak ürünlerini yetiştirdiği için çok sevilirdi. Ay da büyük tanrılardandı.

Hunlar yeraltı Tanrısından çok korkarlar ve çekinirlerdi. Dağlar, ormanlar, su kaynakları da kutsal sayılırdı. Hunlar, Tanrılarına her yıl törenlerle kurban keserlerdi.

Hun Türkleri de diğer Türkler gibi dünyanın iyi ve kötü ruhlarla dolu olduğuna inanırlardı. Bütün olup bitenlerin bu ruhlar tarafından yapıldığını zannederlerdi. Ruhlarla münasebetlerde bulunan kâhinlere Şaman denilirdi. Şamanların insanları kötü ruhların tesirlerinden kurtardıklarına inanılırdı. Bu inanışlara göre bir insan ölünce ruhu hemen göklerdeki yerine gitmezdi. Bir saflaşma devri geçirmesi lâzımdı. Üç ve-

ya altı ay kadar bir müddet geçmedikçe ceset gömülmezdi. Bu müddet zarfında ruhun cesedin etrafında uçtuğuna inanırlardı. Ölünün akrabaları ölü için yuğ denilen törenler yaparlar, kurbanlar keserlerdi. Ölüyü mezara götürürken kılavuzluğu Şamanlar yaparlardı. Ölünün değerli eşyası da mezara gömülürdü. Mezarın etrafına **Balbal** denilen taşlar dikilirdi.

e — Sanat :

Hunlarda maden işleme sanatı çok ileri idi. Altaylardaki demir ve bakır ocakları bunun en canlı örnekleridir. Demirden savaş araçları, bakırdan ev eşyası, altın ve gümüşten de süs ve yine ev eşyası yaparlardı. Hayvan kıllarından yün ve derilerinden çadırlar, keçeler, kumaşlar dokurlardı. Halıcılık, çinicilik, camcılık ve ipekçilik Hunlarda çok ileri gitmiş sanatlardandır.

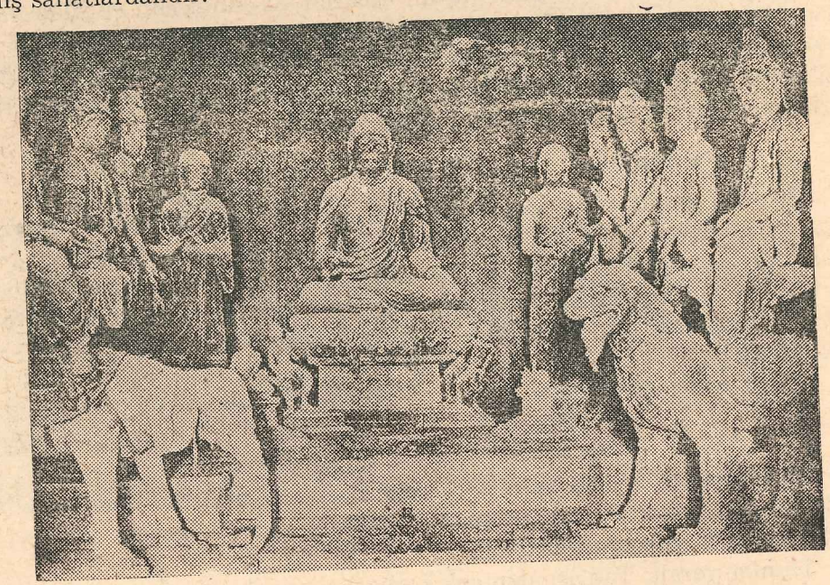

Topa san'at eserlerinden.

D: 18 — HUNLARIN ÇİNLİLERLE MÜNASEBETLERİ :

Eskiden olduğu gibi Hunlar devrinde de Türk-Çin münasebetleri ileri gitmişti. Siyasal ve kültürel alanlarda bu iki büyük millet birbirleriyle geniş ölçüde ilgilenmişlerdir. Çinliler askerlik alanındaki eksikliklerini Hun Türklerinden tamamlamışlardır. Bu iki millet arasında sürekli savaşlar olmuştur. Hun İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Çinin kuzeybatısında devlet kuran **Topa** Türklerinin Çin tarihinde önemli bir yeri vardır. Çinliler bunların hükümdar ailesine **Veyi** sülâlesi derler. Çine **Buda** dinini ve sanatını sokanlar Topalardır. Topa devleti V. yüzyılın başlarından VI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Çindeki devletlerin en kuvvetlisi idi. Vehasıl Türklerle Çinliler gerek kültür, gerekse siyaset ve ekonomi alanında birbirlerinden faydalanmasını bilmişlerdir. Çin mallarını batıya ve Hindistana götürenler Hun Türkleri ile Topalardır. Sonraları bu işleri **Göktürk**ler ellerine geçirmişlerdir.

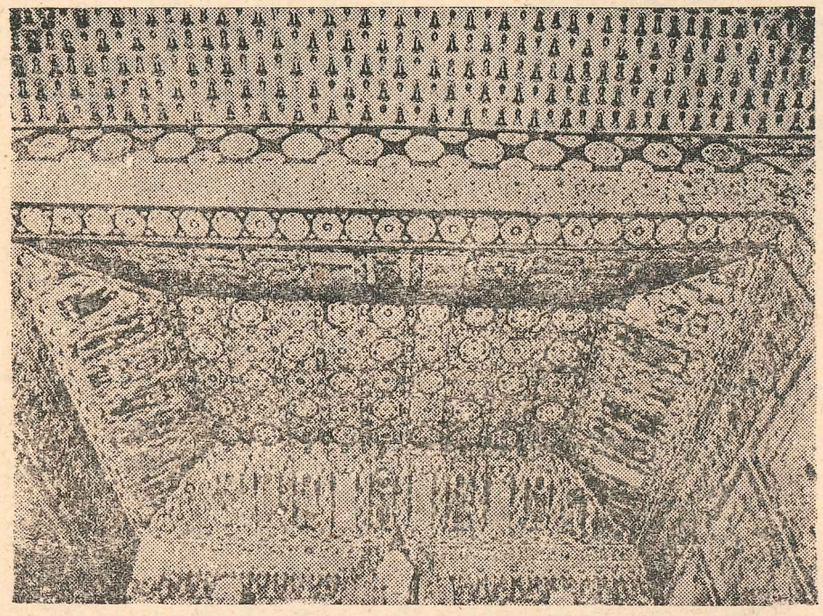

Topa san'at eserlerinden: Oyma mabette bir tavan.

E: 19 — HUNLARIN HİNTLİLERLE OLAN MÜNASEBETLERİ :

Hindistana ilk medeniyeti sokanların Türkler olduğu bugün artık anlaşılmıştır. İndüs dolaylarındaki eski kalıntıların **Anav** ve **Sümer** kalıntılarına çok benzerliği vardır.

Hun imparatorluğu genişledikten sonra Çin ile Hindistan arasında çok önemli bir ticaret hayatı başlamıştı. **İskit**'lerin bir kolu olan **Saka**'lar Hindistanın kuzey bölgelerinden bir kısmını ele geçirerek bu ülkede yerleşmişlerdi. Büyük bir din kurucusu olan Buda, Saka Türklerindendir. Sonraları bu din Asyanın doğu bölgelerine yayılmıştır. Sakalardan sonra Hun baskısı ile Yueçi Türkleri güneye çekilmek zorunda kaldılar. Önce

ayrı ayrı prenslikler halinde iken sonraları birleşerek **Kuşhan**'lar devletini kurdular. Burada **Grek**'leri yendikten sonra kuzey Hindistanı ele geçirdiler. Kuşhanların hükümdarlarından **Kanişga**'nın Hint tarihinde önemli bir yeri vardır.

Yueçilerden sonra Hunların büyük bir kolu olan **Akhunlar,** Çin Türkeli ile Batı Türkistanı içine alan büyük bir imparatorluk kurmuşlardı. Bunlar Yueçileri yenilgeye uğratarak kuzey Hindistanın büyük bir kısmını egemenlikleri altına aldılar. VI. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan dışındaki toprakları haybeden bu devlet, sonraları Hindistandaki üstünlüğünü de elinden kaçırdı. Kuzey Hindistan, yeniden racalıklara ayrıldı. Bu devirlerde Orta Asya Türk medeniyetinin Hindistan üzerindeki etkisi çok önemlidir. Müslümanlıktan önce ve sonra Türklerin Hindistanda yaptıkları eserlerin sayıları hayli kabarıktır.

V — İSKİT İMPARATORLUĞU

PLÂN

A — İskitlerin oturdukları yer ve tarihi.

B — İskit medeniyeti.

SORULAR:

1 — **İskitler, nerede otururlardı? (Bak parça 20. ve 3. harita).**
2 — **İskitler hangi milletlerle ilgilenmişlerdir? Bunların sonu ne olmuştur? (Bak parça 21.).**
3 — **İskitler nasıl yaşarlardı? (Bak parça 22. a kısmı).**
4 — **İskitlerin dini hakkında neler bilirsiniz? (Bak parça 22. b kısmı).**
5 — **İskitlerin sanat ve ticaretleri hakkında neler bilirsiniz? (Bak parça 23. c kısmı).**

H. 3 (Ölçek: 1 : 26 000 000)

İSKİT İMPARATORLUĞU

A: 20 — İSKİTLERİN OTURDUKLARI YER VE TARİHİ :

İskitler, Karadenizin kuzeyine gelmezden önce Hazar Denizi ile Tanrı dağları arasındaki geniş topraklarda çeşitli adlar altında yaşıyorlardı. Genel olarak bunlara Sakalar denirdi.

Sakaların büyük bir kısmı Karadenizin kuzeyinde yerleşmişlerdi. Yunanlılar bunlara İskit adını vermişlerdi.

İskit Türkleri hakkında tarihî kaynakların en eskisi **Herodot** tarihidir. İran kaynaklarında da İskitler hakkında bazı bilgiler vardır.

21 — İskitlerin çoğunluğu Kırım yarımadasında toplanmıştı. İskitler önce İranda oturan Medlerle, daha sonra da Perslerle savaş yapmışlardır.

Bir İskit ordusu M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında Kafkas yoluyla inerek Medyayı istilâ etmiş ve buradan ilerleyerek Suriye ve Filistini kısa bir müddet işgali altında bulundurmuştu.

Pers imparatoru Kurus, ülkesinin doğusunda Sakalarla uzun müddet çarpışmıştı. Kurus, bu savaşta yenilerek öldürülmüştür. Saka ordularının başında Tomris adında bir kadın hükümdar bulunuyordu.

Yine Pers imparatorlarından **I. Daryüs** de Trakya ve Tuna yoluyla İskitler üzerine yürümüş, fakat büyük güçlüklere uğrayarak dönüşünde askerlerinden çoğunu kaybetmişti. İskitler M.S. II. yüzyıl sonlarına doğru doğudan gelen kavimlerin akınları ile varlıklarını kaybetmişler, Hunlarla diğer kavimlerin arasına karışmışlardır.

B: 22 — İSKİTLERİN MEDENİYETİ :

İskitler medeniyet alanında önemli rol oynamışlardır.

a — İskitlerin yaşayışları :

İskitlerin bir kısmı şehirlerde ve köylerde otururlardı, çiftçilik, sanat ve ticaretle uğraşırlardı. Çoğunluğu ise göçebe idi. Çobanlık ve avcılıkla geçinirlerdi. Göçebeler, üstü keçelerle örtülmüş dört veya altı tekerlekli arabalar içinde yaşarlar ve mevsimlere göre yer değiştirirlerdi. Hareket sırasında kadınlar ve çocuklar arabalarda, erkeklerse at sırtında giderlerdi. Bunlar oturmaya elverişli alanlar bulunca kasaba ve köyler kurarak yerleşirlerdi.

Yunan yazarları İskitleri en medeni millet olarak övmüşler ve bu kavmin siyasal olgunluklarını belirtmişlerdir.

b — Din : Şamanî

İskitler de diğer Türkler gibi Gök, Yer, Yeraltı Tanrılarına taparlardı. Bunlardan başka Savaş Tanrısına da önem verirlerdi. İskitler, Tanrıları için tapınak ve heykel yapmazlardı. En büyük Tanrı Baba adını verdikleri Gök Tanrısı idi. Savaş Tanrısı, bir kılıç ile temsil edilirdi. Her yıl bu Tanrıya kurbanlar kesilirdi. En makbul kurban at idi. Diğer Türk gruplarında olduğu gibi İskitler de ölüleri için **yuğ** yaparlar ve eşyası ile beraber mezara gömerlerdi. İskit mezarları büyük ve kubbeli idi.

c — Askerlik :

Herodot ve diğer tarihçiler İskitlerin kahramanlıklarına, metin karakterlerine, binicilikteki maharetlerine dair esaslı bilgiler vermişlerdir. Erkekler gibi kadınlar da savaş yaparlardı. Savaş araçları, kargı, yay, ok, kılıç ve mızraktı. Yunanlılar İskit kadın savaşçılarına **Amazon** adını vermişlerdi.

23 — SANAT VE TİCARET :

İskitlerin oturdukları yerler doğu göçlerinin geçiş alanı üzerinde olduğu için buradaki kasaba ve köyler yıkılarak kaybolmuş, bu yüzden İskit mimarisi ve toprak üstü medeniyetine ait bir iz kalmamıştır. Fakat arkeolojik araştırmalarda İskit mezarlarında bulunan eşya, bu medeni kavmin sanattaki olgunluğunu belirtmektedir.

Bu mezarlarda süs eşyasına ait gerdanlıklar, taçlar, küpeler ve bilezikler bulunmuş, bunlardan başka vazolar, tabaklar ve savaş araçlarıyla

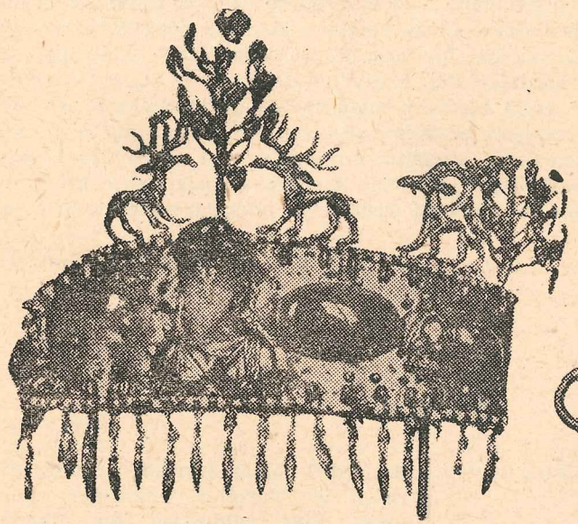

Altından yapılmış mor yakutlu süslü bir İskit kadın tacı.
«Leningrat'ta Ermitaj Müzesindedir.»
«M.Ö. III - II. asır».

İskit süs eşyalarından.

«Kırımda Temirgara mezarlığından çıkarılmıştır».

mutfak eşyası da ele geçirilmiştir. Bunlar bugünkü Rus müzelerinde görülmektedir. Yunanlılar, İskit sanatından çok faydalanmışlardı.

İskitlerin köy ve kasabada oturanlarının çiftçilik, sanat ve ticaretle uğraştıklarını biliyoruz. İskitler Orta Asya kervan yolunun batı bölgesinde bulunduklarından doğu ticareti ile de uğraşırlardı. Karadeniz bölgesinde ise daha ziyade Yunanlılarla alışveriş yaparlardı. Bu yüzdendir ki Yunanlılar İskit sanatından çok faydalanmışlardı.

Kaşgari Oğuzlu Hanedanı: Tunsi/Tonos

OKUMA

Daryüs ve İskitler

İkisi de Türktü! M.Ö 400!

İran hükümdarlarından I. Daryüs çok kalabalık ve kuvvetli bir ordu ile Trakya ve Tuna yolu üzerinden İskitlere saldırdı. İskit kıralı bu ordu karşısında çete savaşları yaparak geriledi. Böylece İran ordusunu içerilere çekerek yıprattı. Daryüs, Karadenizin kuzeyindeki geniş alanları aşarak İskitlerle kesin bir savaşa girişmek istedi. İskit kıralına bir elçi göndererek ya savaşa girişmesini veya eğemenliğini kabul etmesini bildirdi. İskit kıralı gönderdiği cevapta: «Ey İranlı, senden korkum yoktur. Biz ne zaman istersek o vakit savaşa girişiriz. Eğer savaş yapılmasını istiyorsan atalarımızın mezarlarını bul; onlara el dokundur. O zaman savaş yapıp yapmıyacağımızı görürsün. Dilediğin toprak ve suyu göndermiyorum. Yakında sana lâyık olan hediyeleri göndereceğim.» demiştir. İskit kıralının bir elçi ile gönderdiği hediyeler bir kuş, bir fare, bir kurbağa ve beş oktan ibaretti. İranlılar bunların anlamını sordular. Elçi, hediyeleri getirmekten başka görevi olmadığını, İranlılar akılları varsa bunların mânasını çıkarabileceklerini söyledi. Nihayet kâhinler bunların mânasını çözdüler: «Ey İranlılar, kuşlar gibi havalarda uçsanız, fareler gibi delikten deliğe kaçsanız, kurbağalar gibi suyun altında saklansanız, yine canınızı, gönderdiğim oklardan kurtaramazsınız.» demekti.

Daryüs'ün ordusu, açlık, susuzluk ve hastalıktan binlerce insan kaybı vererek zorlukla geri dönebildi.

(Herodot Tarihinden)

ÖZET:

1 — Anayurtta en eski Türk devleti Hun İmparatorluğudur.

2 — Teoman devrine Hunlar Çinin kuzey topraklarına akınlar yaparak Çinlileri güç duruma sokmağa başlamışlardır. Bu yüzden Çinliler büyük seddi yaparak bu akınları durdurabilmişlerdir. Mete devrinde Hunlar Siyenpi ve Yueçileri yenmişler, daha sonra Çine saldırarak bu ülkenin imparatorunu vergiye bağlamışlar ve batıda Orta Asyanın geniş ülkelerine egemenliklerini tanıtmışlardır.

3 — Meteden sonra bir müddet daha üstünlüklerini koruyan Hunlar, sonraları Çinin siyasî entrikaları ile iki devlete ayrılmışlardır. Kuzey Hun devleti ortadan kaldırılmış, Güney Hunları ise Çinin egemenliği altına girmişlerdir.

4 — Hunların bir kısmı batıya göç ederek Avrupa Hun devletini kurmuşlardır.

5 — Hunlarla Çinliler arasında siyasal, kültürel ve ekonomik münasebetler çok gelişmişti. Hunlardan sonra Topa Türkleri kuzey Çinde bir devlet kurarak üstün bir medeniyet yaratmışlardır.

6 — Yueçiler bugünkü Afganistan ve Kuzey Çinde büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Akhunlar ise İranın kuzeyinde ve Arganistanda bir devlet kurarak Yueçilerin elinden kuzey Hindistanı almışlardır.

7 — Hazar Denizi ile Tanrı dağları arasında oturan Türklere Sakalar denir.

8 — Sakaların bir kısmı bugünkü Rusyanın Karadeniz bölgesine gelerek yerleşmişlerdi. Yunanlılar bunlara da İskit adını vermişlerdir.

9 — İskitlerin bir kısmı şehir ve köylerde otururlar, çoğunluğu ise göçebe hayatı yaşarlardı. Bunlar kıymetli madenlerden süs eşyası, demirden savaş araçları, bakırdan da ev eşyası ve daha birçok şeyler yapmışlardır. Bu eserler İskit mezarlarından çıkarılmıştır.

VI — ÖN ASYA TARİHİ

MEZOPOTAMYA

Hilal aba Damı
Hilâl inanışlı ulu apalar Evi
Antik Silvan'da (Dikran-Kerti)

PLÂN

A — Mezopotamyanın coğrafî durumu.
B — Sümer şehir devletleri.
C — Akad devleti.
D — Elâm devleti.
E — Babil devletleri.
F — Sümer, Akad, Elâm ve Babil devirleri medeniyeti.
G — Dil, yazı, edebiyat, bilim ve güzel sanatlar.

SORULAR:

1 — Mezopotamya neresidir? Fırat ve Dicle nehirlerinin önemini belirtiniz? (Bak parça 23.).
2 — Mezopotamya tarih bakımından kaç bölüme ayrılır? (Bak. parça 23.).
3 — Sümer şehirlerini bul ve haritada yerlerini göster. Sümerlerin tarihi hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 24. Harita 4.).
4 — Akadlar kimlerdir? Bunların tarihi hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 25.).
5 — Elâmların tarihi hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 26.).
6 — Babilde kaç defa devlet kuruldu? Bunların tarihi hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 27.).
7 — Mezopotamya medeniyetini kimler kurmuşlardır? (Bak parça 28.).
8 — Sümer siteleri nasıl idare olunurdu? (Bak parça 28. a kısmı).
9 — Sümerlerde askerlik hakkında ne biliyoruz ve bunları hangi kavimler örnek tutmuşlardır? (Bak parça 28. b kısmı).
10 — En eski türe ve yasaları kimler yapmıştır? Hammurabi kanunları neye dayanır? (Bak parça 28. c kısmı).
11 — Sümerler nelere taparlardı, büyük tanrılarının adlarını söyleyiniz? (Bak parça 28. d kısmı).
12 — Babillilerin en büyük tanrısının adı nedir? Ziggurat nedir? (Bak parça 28. d kısmı).
13 — Sümerler, Akadlar ve Babilliler büyü, sihir ve fala neden önem vermişlerdir? (Bak parça 28. d kısmı).
14 — Sümer dili ve edebiyatı hakkında bilginizi belirtiniz (Bak parça 29. a kısmı).

15 — Sümerler bilim alanında ne gibi keşifler ve ilerlemeler yapmışlardır? (Bak parça 29. b kısmı).
16 — Sümerler mimarlıkta ve güzel sanatlarda ne gibi ilerlemeler yapmışlardır? (Bak parça 29. c kısmı).
17 — Sümer sanatının en önemli eserleri hangileridir? (Bak parça 29. c kısmı).
18 — Akadlar, Elâmlar ve Babillilerin sanatları hakkında neler biliyoruz? (Bak parça 29. e kısmı).
19 — Aşağı Mezopotamyada neler yetişirdi? Sümerler ve Akadlar hangi ülkelerle ticaret yaparlardı? (Bak parça 29. d kısmı).

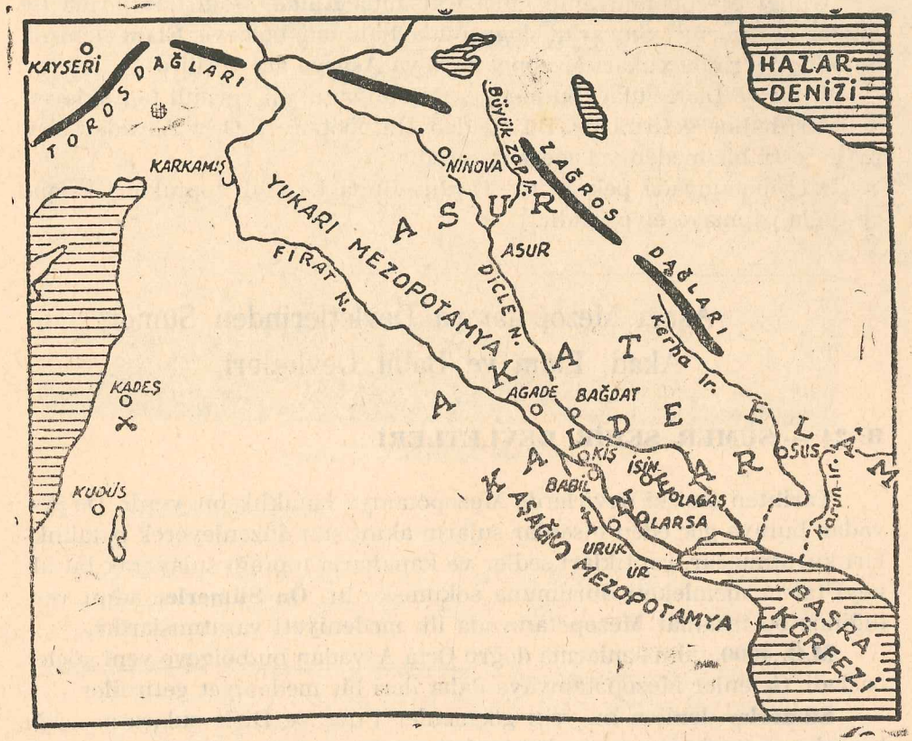

H. 4 (Ölçek: 1 : 24 500 000)

MEZOPOTAMYA HARİTASI

A: 23 — MEZOPOTAMYA'NIN COĞRAFÎ DURUMU :

Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı **Mezopotamya** (Irmaklararası) denilen memleket tabiî sınırlarla komşu ülkelerden ayrılmıştır. Doğuda İran dağlarının batı etekleri, batıda Suriye ve Arabistan çölleri, kuzeyde doğu Anadolu dağlarının güneyi, güneyde ise Basra körfezi ile çevrilmiştir.

M.Ö. 8. binde Karadeniz'in oluşumu sırasında, San Tufan, kuzey buzulları eridi, nehirler taştı, Karadeniz çöktü, su doldu, İst. ve Ç. kale su kanalları oluştu, Akdeniz'du su yükseldi, Ege adaları oldu... Tufandan kaça bilenler yüksek Anadolu platolarına kaçtı, Sümer/Sibir Alkı MAZ inanışlı, Karadeniz'den göçenlerdir.

Bugün Irak adıyla anılan bu memleket, kuzeyden güneye doğru hafif bir meyil ile uzanır. Tarihten önceki devirlerde Basra körfezi 200 kilometre daha kuzeyde idi. Fırat ve Dicle suları ayrı ayrı bu körfeze dökülürdü. Sonraları birleşerek **Şat-ül-arap** adıyla körfeze akmaya başladılar.

Mezopotamya kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılır:

Kuzey Mezopotamya doğu Anadolu dağlarının güneyinden Bağdat şehri yöresine kadar olan kısımdır. Güney Mezopotamya ise Bağdat dolaylarından Basra körfezine kadar uzayan parçaya denir.

Güney Mezopotamyanın yukarı kısmına **Kalde,** aşağı taraflarına ise **Sinear** adı verilir. Sinear'ın doğusunda bulunan bölgeye **Elâm** denirdi. Samiler devrinde yukarı Mezopotamya'ya **Asurya** adı verilirdi.

Fırat ve Dicle suları bu memleketi dünyanın en verimli topraklarından biri haline getirmiştir. Bu yüzden Mezopotamya, Orta Asyadan sonra, en eski bir medeniyet merkezi sayılır.

Mezopotamyada pek az taş vardır. Buna karşılık toprakları kerpiç ve tuğla yapmaya elverişlidir.

Aşağı Mezopotamya Devletlerinden Sümer, Akad, Elâm ve Babil Devletleri

B: 24 — SÜMER ŞEHİR DEVLETLERİ :

Tarihten önceki devirlerde Mezopotamya bataklık bir yerdi. Ön Asyadan buraya göç eden insanlar suların akıntısını düzenleyerek bataklıkları kurutmuşlar, yaptıkları sedler ve kanallarla toprağı sulayarak bu ülkeyi tarım memleketi durumuna sokmuşlardır. **Ön Sümerler** adını verdiğimiz bu insanlar Mezopotamyada ilk medeniyeti yaratmışlardır.

M.Ö. 4000. yılın sonlarına doğru Orta Asyadan bu bölgeye yeni göçler başladı. Gelenler Mezopotamyaya daha ileri bir medeniyet getirdiler.

Sümerler denilen bu yeni göçmenler Fırat ve Dicle sularının aşağı kısımlarına yerleşip yer yer köyler kurmuşlar, sulama işleriyle uğraşarak çiftçiliği ilerletmişlerdir.

Sümer köyleri zamanla gelişerek kasaba ve şehirler haline girmiştir. Bu şehirlerin her biri bağımsız bir devletti. Etraflarında çiftçiliğe elverişli toprakları vardı. Sinear denilen bu daracık yerde birçok şehirler bulunuyordu. Her şehrin tapınakları, saray, hükümet daireleri ve halka ait evleri vardı. Her şehrin etrafı surlarla çevrilmişti. Sümer şehirlerinin en önemlileri: **Ur, Uruk, Lâgaş, Lârsa** siteleri, yani şehir devletleridir. Sümer siteleri asırlarca bağımsız yaşadılar. Fakat sonraları bu sitelerin arasında üstünlük kavgaları baş gösterdi. Savaşlar sonunda Sümerler bir

Özbekistan'ın Sümer-Kent şehri var, Kimmer şeklinde ünlenir, Tanrı dağları oradadır. Demir'i onlar buldu; Demir—Sümer sesdeştir.

müddet üstün site etrafında toplandılar. Kalde ve yukarı Mezopotamya ile Akdeniz Bölgesine kadar olan yerler de kısa bir zaman için Sümer egemenliği altında kaldı. Bu parlak devir uzun sürmedi. Üstünlük Kaldede oturan Akad'ların eline geçti **(M.Ö. 2750).**

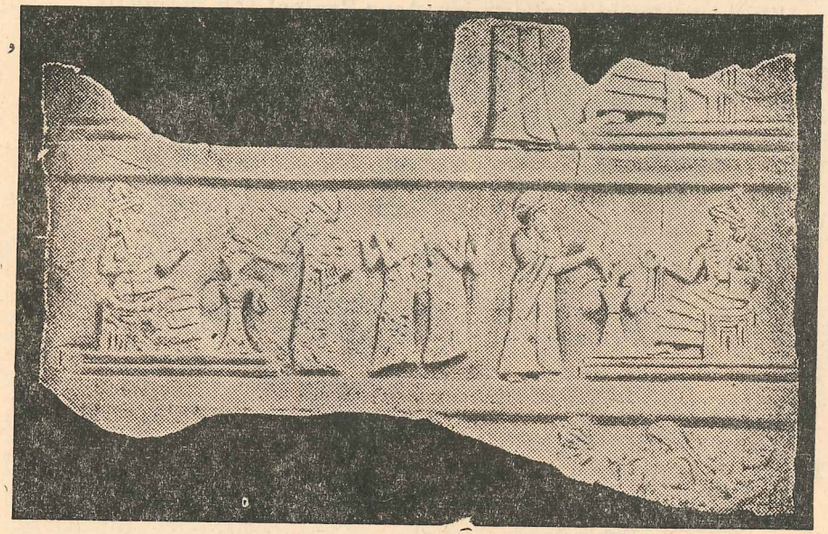

Ur şehrinde bulunmuş bir kabartma.

C: 25 — AKAD DEVLETİ :

Kalde'de kurulan Sümer siteleri civarına **M.Ö. 4000** in sonlarına doğru Arabistandan **Samiler** gelmeye başladı. Gitgide Samiler şehirlerde çoğunluğu teşkil ettiler.

Samilerin Ön Sümerler ve Sümerlerle kaynaşmasından melez bir ırk doğdu. Yalnız konuştukları dil daha ziyade Sami diline kaçıyordu. Bu yeni topluluğa **Akad** denildi.

Akadlar, Sargon adlı değerli bir komutanın idaresinde Sümer egemenliğine son verdiler.

Hükümdarlık makamına oturan Sargon ile oğlu devirlerinde Akad devleti bir imparatorluk haline girdi. Aşağı ve yukarı Mezopotamya ile Suriyenin kuzey bölgesi ve Elâm Akadların egemenliğini tanıdı. **M.Ö. 2545** yılında Sümerlerin ayaklanmalarıyla Akad imparatorluğu yıkıldı.

D: 26 — ELÂM DEVLETİ :

Sinear'ın doğusunda Diclenin kolları olan **Kerha, Karun** ırmaklarının suladıkları yerlerde **Elâmlar** otururlardı. Bunlar da Sümerler gibi orta

Asyadan gelmişler, yerleştikleri bölgede birçok şehirler kurmuşlardı. Bunların içinde en önemlisi **Sus** şehri idi. Bütün Elâmı egemenliği altına alan Sus hükümdarları bir zaman Sümer ve Akad üstünlüğünü tanımak zorunda kaldılar. Bazan da kendileri Kalde ve Sinear'da egemenlik kurdular. Elâmlılara, Asur kırallarından **Asur-Banipal** son vermiştir.

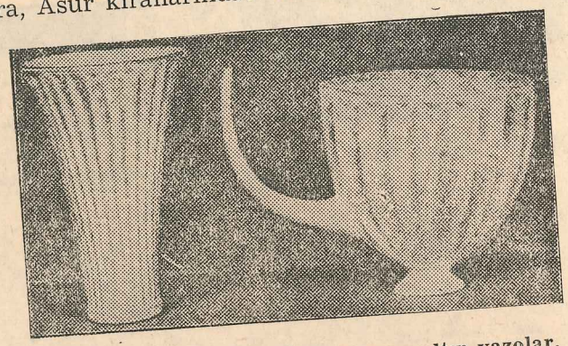

Ur'da Kıral mezarlarında bulunmuş altın vazolar.

27 — BABİL DEVLETLERİ :

Kalde'deki **Babil** şehrinde biri **M.Ö. 2100-1800**, diğeri **M.Ö. 612-539** yılları arasında olmak üzere iki Babil devleti yaşamıştır. Birinci Babil devletini kuranlar Suriye yoluyla Kaldeye gelen Samilerdir. Bunlar Sümer siteleri arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak **M.Ö. 2100** yılında Babil şehrinde bir devlet kurdular. Bu devletin dördüncü ve en büyük hükümdarı **Hammurabi** zamanında Babil bir imparatorluk haline geldi. Aşağı ve yukarı Mezopotamya ile doğuda Elâm ve batıda Akdeniz kıyılarına kadar uzayan yerler imparatorluğun sınırları içine girdi. Bu hükümdarlardan sonra devlet yavaş yavaş gerilemeye başladı. Nihayet **M.Ö. 1800** yılında Etilerin saldırışiyle sona erdi. Sümerler elli yıl kadar bağımsız yaşadılar, bundan sonra Bağros dağlarında oturan Kasitler, Kalde'yi işgal ettiler.

Babil ile diğer Kalde şehirleri birkaç yüz yıl **Kasitler**'in ve daha sonra **Asurlar**'ın egemenlikleri altında yaşadılar.

E: — BABİL DEVLETİ

Babil'e, birkaç yüzyıl sonra Suriye yolu ile gelen Samî Aramîler burada yeniden bir devlet kurdular. Bir müddet sonra Asurların egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar. Son Babil prensi Medlerle anlaşarak Asur devletine **M.Ö. 612** yılında son verdikten sonra Babil yeniden bağımsız bir devlet durumuna girdi. Bu devlet az zamanda genişleyerek bütün Suriye ve Filistini egemenliği altına aldı ise de sonraları kuvvetten düşerek **M.Ö. 539** yılında Pers hükümdarı **Kurus** tarafından ortadan kaldırıldı. Persler Medya devletine son verdikten sonra, bütün Mezopotamya, Suriye ve Filistin toprakları ile Anadolu ve Mısır ülkelerini de alarak bütün Ön Asyada egemenliklerini tanıttılar.

Gudea'nın başı.
«M.Ö. III. bin ortalarına ait Sumer eserlerinden».

Gümüş bir öküz kafası.
Boynuzu Hilal'dir.

F:28 — SÜMER, AKAD, ELÂM VE BABİL DEVİRLERİ MEDENİYETİ:

Mezopotamya medeniyetini ilk kuranların Ön Sümerler ve bu medeniyeti geliştirenlerin Sümerler olduğu bugünkü kazılarla meydana çıkmıştır. Akadlar, Babiller ve Asurlar bu kaynaktan faydalanarak kendi ihtiyaçlarına göre birtakım değişiklikler yapmışlardır. İlk şehir devletlerini kuranların Sümerler olduğu anlaşılmıştır.

a — Devlet idaresi :

Sümerlerin kurdukları etrafı duvarlarla çevrilmiş şehirler (Siteler), tapınakları, anıtları, evleri ve civarda ekime elverişli topraklariyle küçük bir devletti. Sitenin başında tanrının vekili olarak tanınan bir prens (Patesi) bulunurdu.

Sonraları bu prenslerden bazıları bütün Sineara, hattâ Mezopotamyanın diğer bölgeleriyle Elâm ülkesine ve Akdenize kadar uzayan ülkelere egemenliklerini tanıtarak büyücek bir imparatorluk kurmuşlardır.

Akadlar ve Babilliler de Sümerler gibi yukarıda söylediğimiz bölgeleri içine alan imparatorluk vücuda getirmişlerdir. Elâmlar ise bir müddet güney Mezopotamyada hükümlerini yürütmüşlerdir.

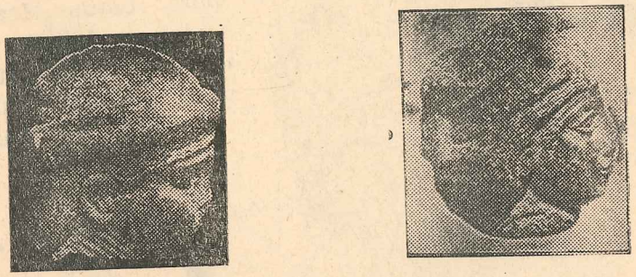

Üçüncü Ur sülâlesi zamanına ait iki heykel kafası.

b — Askerlik :

Sümerler, memleketlerini korumak için ordularına önem vermişlerdi. Her erkek asker sayılırdı. Ordunun başında sitenin prensi veyahut kıral veya imparator bulunurdu. Sümer askerleri yaya veya arabalı sövari olmak üzere iki sınıftı. Savaş araçları kargı ve iki elle kullanılan mızraktan ibaretti. Düşman ordusu ile göğüs göğüse çarpıştıkları vakit saplı balta ve topuz da kullanırlardı. Akadlar Elâm ve Babilliler ordularında Sümerleri örnek tutmuşlardı.

c — Hukuk :

Sümerler ilk defa hukuk fikrini belirterek kişisel ve sosyal kanunlarla idarî ve askerî nizamlar yapmışlardır. Sümerlerde tanıdığımız en eski kanun kurucusu **Urukagina**'dır. Sümer mahkemelerinde çok defa üç veya dört yargıç bulunurdu.

Birinci Babil hükümdarlarından Hammurabi Sümerlerin eski türe ve yasalarını toplayarak Sâmi geleneklerine göre değiştirmiştir. Bu kanun iki yüz elli maddeden ibaret olup bir taş üzerine yazdırılmıştır.

d — Din :

Sümerler yer, gök ve su tanrılarına taparlardı. Bunlardan başka yeraltı veya cehennem tanrısına da inanırlardı. Bunlardan yer tanrısı tanrıların en önemlisi idi. Sümerlerde her sitenin özel bir tanrısı vardı. Bu tanrının ailesiyle beraber **Ziggurat**'ta (sitenin tapınağında) oturduğuna inanılırdı. Sümer inanışına göre tanrılar insanlara benzerdi.

Ziggurat denilen tapınaklar Sümer sitelerinde önemli bir yer alırdı. Birkaç kattan ve bir de kuleden ibaret olan bu tapınaklarda birçok rahip hizmet ederdi. Sitenin prensi tapınağın baş rahibi sayılırdı. Sâmiler de Sümerler gibi birçok tanrılara taparlardı. Babillilerin en büyük tanrısı **Marduk**'tur. Babildeki Ziggurat bu çeşit tapınakların en önemlisi sayılır. Babil rahipleri bu tapınağın üst katından göğü inceleyerek yıldızlardan geleceğe dair birtakım hükümler çıkarırlardı.

İnsan kafalı boğa.

«M.Ö. III üncü bin ortalarına ait Sumer eserlerinden».

G: 29 — DİL, YAZI, EDEBİYAT, BİLİM VE GÜZEL SANATLAR :

a — Sümerler Sâmilere (Akadlar ve Babillilere) hiç benzemezlerdi. Bunlar Orta Asyadan gelen Türk neslindendiler. Orta boylu, yuvarlak kafalı ve beyaz derili idiler. Dilleri Orta Asyada konuşulan eski Türkçenin bir grupu idi. Bu gerçek, **tablet** denilen yazılı levhalardan anlaşılmıştır. Sümerce tek heceli bileşik bir dil olup, bütün Türk dilleri gibi son ekleri almaktadır.

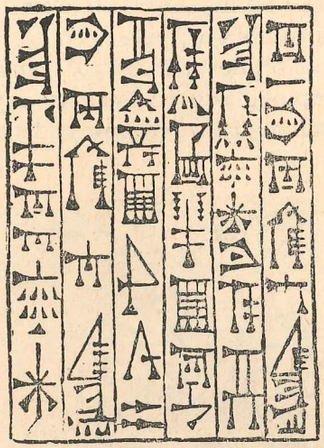

Mezopotamya çivi yazısı.

Sümerler önceleri resim yazısını kullanmışlardı. Sonraları bu yazıyı geliştirerek çivi yazısını icadetmişlerdir. Bu yazıyı üç köşeli bir demir kalemle pişmemiş kil levhalar (tabletler) üzerine yazarlar, sonra bunları fırında pişirirlerdi. Çok kullanışlı olan bu yazıyı Akadlar, Elâmlar, Babilliler ve bütün Ön Asya Kavimleri kullanmışlardır.

Sümerlerin zengin bir edebiyatı olduğunu bıraktıkları tabletlerden anlıyoruz. Bunlar arasında en önemlileri destanlardır. **Yaratılış, Gılgamış** ve **Tufan** destanları Sümer edebiyatının en parlak örneklerinden sayılır. Tufan destanı sonraları Babillilerden İbranilere geçerek kutsal kitaplarla birçok milletlere yayılmıştır.

b — Bilim :

Sümerler bilimin hayatla yakından ilgili olan kısımlarıyla çok eski devirlerden beri uğraşmaya başlamışlardı.

Ele geçirilen belgelerden Sümerlerin yaşadıkları yere göre Gök haritasını yaptıklarını anlıyoruz. İlk takvim Sümerler tarafından icadolunmuştur. Bu takvim ayın muhtelif şekillerde görünüşüne göre tertip edilmiştir. Her ay otuz ve bir yıl 360 gün olarak hesaplanmış ve aradaki farkı kapatmak için bazı yıllar on üç ay olarak düzenlenmiştir.

Matematik, geometri ve fizik bilimlerinin de temellerini Sümerler kurmuşlardı. Akadlarla Babilliler ve Elâmlar bilimi Sümerlerden almışlardır. Babilliler de astronomi ile uğraşmışlarsa da daha ziyade hurafelere önem vermişlerdir; bunlar insanların hayatları ile yıldızlar arasında bir münasebet bulunduğuna inandıklarından, yıldızlardan birtakım mânalar çıkarmak için boş yere uğraşmışlardır. Sümerlerden ve Akadlardan öğrendikleri matematik güneş saatini ve daire bölümünü, ay ve güneşin tutulma zamanlarını hesaplayabilmişlerdir.

c — Sanat :

Sineara yerleştikten sonra Sümerlerin ev ve tapınak yaptıklarını bugün meydana çıkarılan kalıntılardan öğreniyoruz. Sinearda bina inşaatına elverişli taş ve ağaç bulunmadığından Sümerler binaların kerpiç ve

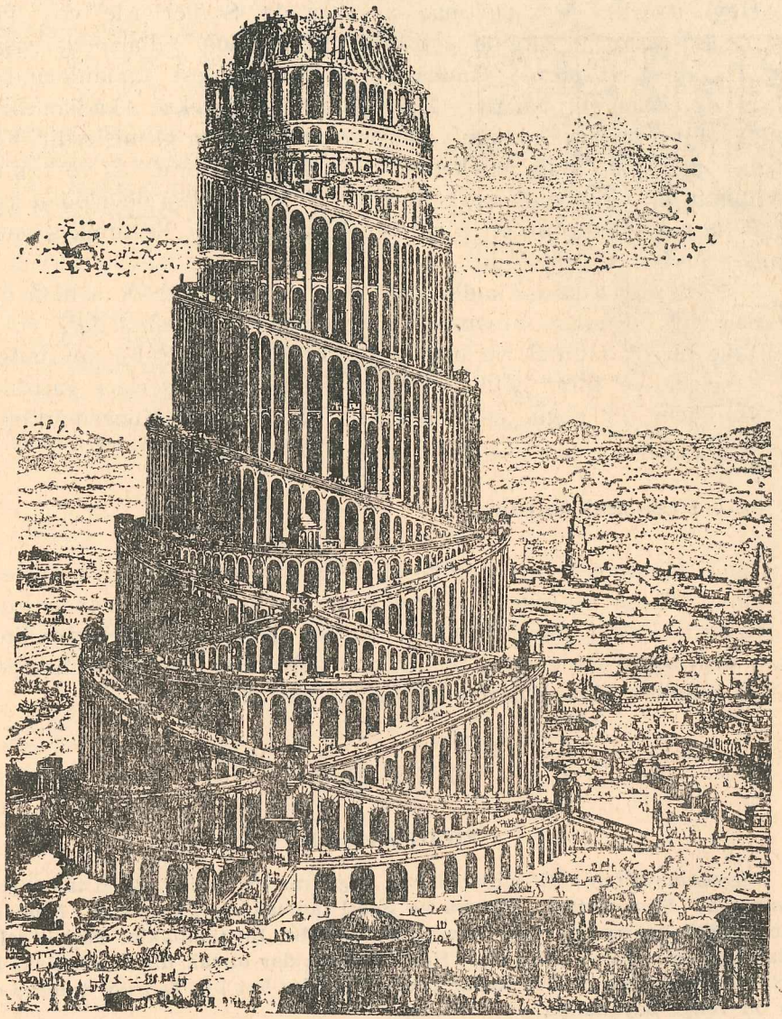

Babil Kulesi.

tuğla ile yaparlardı. Sümer evleri etrafı duvarlarla çevrili avlular içinde idi. Evler penceresizdi, ışığı kapılardan ve duvarlarla çatı kirişleri arasındaki açıklıklardan alırlardı. Nehrin taşmasına karşı dayanıklı olması için duvarlar çok kalın yapılırdı. Zigguratlar yedi kata kadar yükselirdi. Bu anıtlar tuğladan yapıldığı için uzun zaman dayanmazdı. Bu binaların birkaç defa yapıldığını tabletlerden öğreniyoruz.

Babil'in asma bahçeleri dağ gibidir. Semiramis için kocası Karuş, Rize dağlarında üzümler asmalı ağaçlardan sarkan haline benzetenek yapılmıştı memleketini özlemesin diye. Semir/Sümer-emesi; Sümerli.

Heykeltraşlık ve kabartma sanatları da Sümerlerde çok ilerlemiştir. Bu sanatlar gitgide gelişerek **M. Ö. 2500** yıllarında yaşamış olan **Lâgaş** sitesi prensi **Gudea** ve III. Ur sülâlesi zamanlarında en yüksek derecesine erişmiştir. Gerek Sümerler, gerekse Akadlar sanatta tabiatı taklit etmek ve olduğu gibi göstermek yoluna gitmişlerdir. Kalıntılardan çıkarılan Gudea heykelleri Akbabalar sütunu, taş ve bakırdan yapılmış insan ve hayvan heykelleri de III. Ur sülâlesi devrinden kalma boğalar Sümer sanatının en güzel örneklerindendir. Keramik sanatı da Sümerlerde ileri durumda idi.

Sümerlerden sonra Akadlar, Elâmlar ve Babilliler de sanata önem vermişlerdir. Bunlar zamanında Mezopotamyada sanat daha çok gelişmiş ve birçok tapınak ve heykel yapılmıştır. II. Babil devrinde asma bahçeler ve kıral heykelleri gibi ileri sanat eserleri yaratılmıştır. Bunların bir çoğu İstanbuldaki Eski Eserler Müzesinde bulunmaktadır.

d — Ekonomik durum :

Aşağı Mezopotamya çiftçiliğe elverişli bir yerdi. Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı bu ülkede çok miktarda buğday, arpa, mısır ve hurma yetiştirilirdi. Eski çağlarda İran ve Hintten gelen malları Suriye limanlarına taşırlardı. Bu suretle ticaret çok gelişmişti. Anadolu, Suriye ve Filistin ülkeleri, Mezopotamya ile ticaret yaparlardı.

OKUMA

ZİGGURATLAR

Mezopotamya'nın katlı tapınaklarına Ziggurat adı verilir. Katlı tapınağı önce yapanlar Sümerlerdir. Ninova ve Babil tapınaklarını yapanlar Nippar'da, Tanrı **Enlil**'in tapınağını model olarak almışlardır. Bu tapınaklar dört köşeli ve birkaç katlı bir kuleyi andırırlar. Her kat daha dar olmak üzere altındaki kata oturtulmuştu. Katlar yediye kadar çıkıyordu. Her kat bir Tanrıya mahsus olup ayrı bir renge boyanmıştı.

Ninova'dan birkaç kilometre uzaklıktaki **Sargon** zigguratı yedi katlı olup üst katın taraçası üzerinde Tanrı Asur'un karargâhı vardı. Bu kuleler aynı zamanda rasat yerleri idi. Kâhinler buradan yıldızları inceler ve onların hareketlerinden insanların talihlerine ait birtakım hükümler çıkarırlardı. Zigguratlar içinde en önemlisi Babil tapınağı idi.

Şamani bilim adamları, Samanyolunu bulanlar.

BÜTÜNLEYİCİ BİLGİLER :

Okuduğumuz Mezopotamya tarihinde insanlığa ilk tarih devrini açan ve uygarlığı yaratan Sümerler olduğunu öğrendik. Bu ülkenin tarihi birbiri arkası birtakım istilâlardan ibarettir. Bu istilâlardan her birinin sonucu eski reislerle hâkim

'Işiğ-Kor'ata = Zig-gurat!

olan sınıflar yerine yeni reisler ve sınıfların geçmesinden ibarettir. Sonraki gelenlerle Sümerler zamanla karışarak hüviyet ve benliklerini kaybettiler, lisanları ortadan kalktı, böylece Mezopotamya Samîleşti. Sonraları bu ülkede oturan Asuriler ve Keldanilerle Suriyeliler karıştılar. Nihayet Mezopotamya, Ariyen bir kavim yani Perslerin egemenliği altına girdi.

Bütün bu müddet zarfında ekinler biçiliyor, sapan her yıl vazifesini yapıyor, mimarlar ve ustalar kendilerine verilen plânlara göre anıtlar, evler yapıyorlardı. Yazı yayılıyor, at, tekerlekli nakliye vasıtaları ve demir kullanılmıya başlıyordu. Bütün bunlar insanlığın müşterek ve daimî mirasının bir kısmı oluyor. Deniz üzerinde ve çöl yoluyla ticaret genişliyor, bilgi artıyor, dört bin yıl zarfında iki nehir arasındaki toprağa köklerini salan uygarlık bir ağacın büyüdüğü gibi inkişaf etmiştir. Bazan bir dalını kaybetmiş, bazan da fırtına gibi baskınlarla tahribata uğramıştır. Bununla beraber büyümesi ve filizlenmesi durmaksızın devam etmiştir. Savaşçılar anlamadıkları gittikçe büyüyen ve yayılan uygarlık içinde yine saldırmakta şuraya buraya gidip gelmekte devam etmişlerdir. Milâttan önceki son yüzyıllarda insanlar artık demiri, atı, arabayı, yazıyı, hesap yapmayı ve para basmayı öğrenmiş, daha çok gıdaya, giyilecek kumaşlara sahip olarak eski Sümerlerden daha fazla kendi dünyaları hakkında bilgiler edinmişlerdir.

2 — YUKARI MEZOPOTAMYA DEVLETLERİNDEN ASURLAR

PLÂN

A — Asurlar ve devletleri.
B — Asurların kültür ve medeniyetleri.
C — Asur devletinin yıkılışı.

SORULAR :

1 — **Asur ülkesi nasıl bir yerdir? Asur adı nereden gelir? (Bak parça 30.).**
2 — **Asurların en parlak devri hangi sülâle zamanıdır, bunu belirtiniz. (Bak parça 30.).**
3 — **Asurluların dini hakkında ne bilirsiniz, en büyük tanrıları hangisidir? (Bak parça 31. a kısmı).**
4 — **Asur devleti neye dayanırdı? Asur ordusu nasıldı? (Bak parça 31. b kısmı).**
5 — **Asurların dili ve yazısı hakkında ne bilirsiniz? Asur Banipal'ın kitapsarayı ve bunun önemini açıklayınız. (Bak parça 31. c kısmı).**
6 — **Asurluların sanatı hakkında ne bilirsiniz, onlardan kalma ne gibi sanat eserleri vardır? (Bak parça 31. d kısmı).**
7 — **Asurluların ekonomisi hakkında ne bilirsiniz? Başlıca el sanatları hakkındaki bilginizi belirtiniz. Asurlar ticaret alanında ne yapmışlardır? (Bak parça 31. e kısmı).**
8 — **Asur devletini kimler yıktı? Asurlardan sonra Mezopotamya kimlerin eline geçti? (Bak parça 32.).**

A: 30 — ASURLAR VE DEVLETLERİ :

Asurların yaşadığı yer yukarı Mezopotamyada Dicle ile bunun bir kolu olan Büyük Zap ırmağı arasındadır. Bugünkü Musul yöresinde olan bu ülkenin kuzeyi ve doğusu dağlıktır.

Bu memleketin tarihçe tanınan ilk halkı Orta Asyadan gelen **Subarilerdir.** M.Ö. III. binin 2. yarısına doğru, Kaldede olduğu gibi burada da Sâmiler görülmeye başladı. Bunlar önceleri işçi olarak Subari kasabalarında yerleşmeye başladılar, gitgide çoğalıp yeni kasabalar kurdular. Bunların en önemlisi **Asur** sitesi idi. Bu site adını, tanrısı Asur'dan almıştır.

Asur siteleri sırasiyle Kaldede kurulan Sümer, Akad ve I. Babilin, egemenliklerini tanıdılar. Tarkon

M.Ö. 2000 yılında **Sargon** adlı bir kıral bağımsızlığını ele alarak bütün Asur sitelerini ele geçirdi, fakat bu durum uzun sürmedi. Asurlar Orta Asyadan gelen komşuları **Mitanni**'lerin baskısı altına girdiler. Ön Asyadaki siyasî olaylar XII. yüzyılda kısa bir zaman için Asurların tekrar kalkınmasına ve kuvvetlenmesine yol açtı ise de bu da geçici oldu. Asurların asıl parlak devri M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısında başlar.

M.Ö. 745 yılında devletin başına geçen **Tiglatpalasar**'dan itibaren Asurlar büyük bir hızla istilâ savaşlarına giriştiler. Bu kıralın ölümünden sonra ordu komutanlarından Sargon, kırallığı ele geçirdi. **II. Sargon** adıyla anılan bu kıralın oğlu ve torunları Asur devletini bir imparatorluk haline getirdiler. Bütün Mezopotamya, Elâm, Suriye ve kuzey Palestin kesin olarak Asurların egemenlikleri altına girdi. Medler ve Persler de Asur boyunduruğunu tanımak zorunda kaldılar. II. Sargonun torunlarından **Asurbanipal** devrinde Mısır da Asur ülkesine katıldı.

Asurlar savaşçı idiler. Kan dökmekten hoşlanırlardı. Ön Asyanın geniş ülkelerinde yaşayan çeşitli kavimleri zorla baskıları altında tutarlardı. Asurlara karşı zaman zaman ayaklanmalar oldu ise de bu isyanlar daima şiddetle bastırıldı. Yüzbinlerce insan öldürüldü. Elâmlar bir ayaklanma sonunda Asurlar tarafından büsbütün ortadan kaldırıldı. Asurbanipalin **M.Ö. 626** da ölmesi üzerine Asur üstünlüğü uzun sürmedi.

B: 31 — ASURLARDA KÜLTÜR VE MEDENİYET :

a — Asurların Dinleri ve inançları :

Asurlar da Sümerler ve Babilliler gibi gök ve yer tanrılarına taparlardı. En büyük tanrıları bu kavme adını vermiş olan Asur'dur.

Asurlar Babilliler gibi cinlere, şeytanlara ve hayırlı ruhlara (meleklere) inanırlardı. Cin ve şeytanların fenalıklarından korunmak için büyücülük, efsunculuk ve falcılık yaparlardı. Asurlar da diğer Mezopotamya kavimleri gibi Zigguratlar yapmışlardı.

b — Devlet ve Ordu :

Asur devleti diğer Mezopotamya devletleri gibi bir kıralla idare olunurdu. Kırallar kuvvetli bir orduya dayanarak şiddetli bir baskı altında devleti idare ederlerdi. Küçük bir isyanı bastırmak için binlerce insanı öldürmekten çekinmezlerdi. Bazan da yabancı milletleri yerlerinden uğratarak başka ülkelere yerleştirirlerdi. Şiddet ve zulüm Asur kırallarının temel siyaseti idi.

Asurlar zamanlarının en kuvvetli ordusunu kurmuşlardı. Bu orduyu yaya, atlı ve arabalı askerler teşkil ederdi. Asur ordusunda sıkı bir disiplin vardı. Kuşatılan şehirlerin duvarlarını yıkmak için koçbaşı denilen bir savaş aracı kullanılırdı.

c — Dil, Yazı ve Edebiyat :

Asurların dili Babilliler gibi Sâmi kökündendir. Kullandıkları yazı Sümerlerin icadettiği çivi yazısıdır. Asurlar zamanla bu yazıyı geliştirerek Ön Asyaya yaymışlardır. Asurların ünlü kırallarından Asurbanipal, Sümer, Akad ve Babil dilleriyle yazılmış tabletleri Asurcaya çevirterek bunları büyük bir kitapsarayda toplamış, böylece eski metinlerin kaybolmalarını önlemiştir. Asurlarda daha fazla efsun ve büyülere ait yazılara rastlanır.

d — Sanat :

Asur topraklarında çok miktarda taş ocağı bulunduğundan Asur mimarisinde binalar taştan yapılmıştır. Bundan dolayı bina kalıntıları, zamanımıza kadar gelmiştir.

Asur yapı sanatında kıral sarayları, **Zigguratlar** önemli bir yer alır. Başkentleri olan Ninova yakınlarında Sargonlara ait birçok saray kalıntılarına tesadüf olunur. Bu saraylar, geniş bir bahçe içerisinde dört köşeli bir set üzerinde yapılırdı. Birçok daireleri, koridorları vardı. Duvarları, kabartma resimlerle süslenmişti. Bu saraylarda tavanı yüksek salonlar da bulunurdu. Asurların tanrı, kıral ve insan başlı, kanatlı boğa heykelleri, kıralların av sahnelerine ait kabartmalarla, cin ve şeytan resimleri, Mezopotamya sanatında önemli bir yer alır. Asurlar, Sümer ve Eti sanatından faydalanmışlardır. Asurbanipalin Elâm tutsaklarına yaptığı işkenceleri gösteren kabartma, yüksek bir sanat eseri olmakla beraber insana ürpermeler verir.

e — Ekonomi : (Ziraat, sanat, ticaret)

Asurlular da Sümerler ve Babilliler gibi çiftçi idiler. Nehir sularından faydalanmak suretiyle ziraat yaparlardı. Bundan başka hayvan sürüleri de yetiştirirlerdi. Besledikleri koyunların yapağısından halılar dokurlardı. Asurluların ev sanatları çok gelişmişti. Her evde bir tezgâh bulunurdu. Hurma liflerinden yapılan dokumalar ve diğer işler bu tezgâhlarda yapılırdı. Alım satım işleri evlerde olurdu.

Asurlar, Sümer ve Babilliler gibi ticaretle uğraşırlardı. Bunlar da Anadolu, Suriye ve Filistin ile ticaret yaparlardı. Fenikeliler, Asurlara vergi vererek bu ticaretten faydalanırlardı.

Ninova, Sargonlar devrinde Orta Asya mallarının pazar yeri olmuştu.

C: 32 — MEDLERİN ISTILÂSI, ASUR DEVLETİNİN YIKILIŞI :

İran yaylasının kuzey batısında oturan Medler önceleri dağınık kabileler halinde yaşarlardı. Asurlar bunların ülkelerine **M.Ö. IX.** yüzyılda saldırdılar. Medler Asurlara karşı koyamadıkları için vergi vermek zorunda kaldılar. Bu kavim sonraları **Akbatan** (Hemedan) şehri etrafında birleşti. Med kırallarından **Kiyaksar** kuvvetli bir ordu kurduktan sonra Asurlara bağlı Babil prensliği ile birleşerek Asurların başkenti olan Ninovayı kuşattı ve **M.Ö. 612** yılında şehri aldı. Galipler Ninovayı yağma ve tahrip ederek Asur devletine son verdiler. (İkinci Babil Devleti bu tarihte bağımsızlığını ele aldı).

Medler, Kiyaksar devrinde üstün bir durum elde ettilerse de bu durum uzun sürmedi. Kiyaksarın ölümünden sonra Elâm ülkesi de Basra körfezinin kuzeydoğusundaki dağlık bölgede oturan Perslerin ünlü kıralı **II. Kurus,** Med ülkesini ele geçirerek Pers üstünlüğünü sağladı.

Kurus ve oğlu **Kambiz** devirlerinde bütün İran ve Ön Asya (Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır) Perslerin eline geçti. (Pers imparatorlarından **I. Daryüs** zamanında başlıyan Med Savaşları ilerde görülecektir).

ÖZET :

1 — Mezopotamyada ilk medeniyeti kuranlar Orta Asyalı Sümerlerdir.

2 — Sümerler şehir devletleri kurmuşlardır. Bunlar sonraları bir şehir etrafında toplanarak kırallık haline girmişlerdir.

3 — Sümer devletini Akadlar yıkmışlardır. Bunlar Sâmi aslındandır.

4 — Elâmlar da Sinearın doğusunda Sus şehri etrafında toplanarak bir kırallık halinde yaşamışlardır.

5 — Kaldedeki I. Babil devletinin kurucuları Sâmilerdir. Hammurabi devrinde bu devlet bir imparatorluk durumuna girmiştir. M. Ö. **1800** yılında Etiler I. Babil devletine son vermişlerdir.

6 — II. Babil devletini kuranlar da Sâmilerdir. (M. Ö. 612). Bu devlet genişliyerek Suriye, Filistini de içine almıştır. Pers hükümdarı Kurus M. Ö. **539** yılında bu devleti ortadan kaldırmıştır.

7 — Sümer siteleri önceleri ayrı ayrı birer prens tarafından idare edilirdi. Bunlar bir müddet kuvvetli kırallık halinde yaşamışlardır. Akadlarla Babilliler de sonraki yüzyıllarda büyük devletler kurmuşlardır.

8 — Sümerlerin yaya ve arabalı askerlerden olmak üzere kuvvetli orduları vardı. Akadlarla Babilliler bu alanda Sümerleri örnek tutmuşlardır.

9 — İlk hukuk fikrini belirten Sümerlilerdir. Babil hükümdarlarından Hammurabi Sümer ve Akad kaynakla-

rından faydalanarak kendi adıyla anılan kanunu bir taş üzerine yazdırmıştır.

10 — Sümerler yer, gök ve yeraltı tanrılarına taparlardı. Tapınaklarına Ziggurat denirdi. Sâmiler de Sümerler gibi bir çok tanrılara taparlardı.

11 — Sümer dili eski Türkçenin bir koludur. Çivi yazısını Sümerler icadetmişlerdir. Bu yazıyı Akadlarla Babilliler de kullanmışlardır. Sümerlerin parlak bir edebiyatı vardı. En güzel eserleri destanlardır.

12 — Sümerler bilim alanında çok ilelemişlerdi. Akad ve Babillilerin bilgileri Sümerlere dayanır.

13 — Sümerler binalarını kerpiç ve tuğla ile yaparlardı. Bu binalar içinde en önemlileri Ziggurat'lardı.

14 — Asurlar yukarı Mezopotamyada otururlardı. Asurlar birkaç defa kalkınmışlarsa da en parlak devirleri M. Ö. 8. ve 7. yüzyıllardır. Bu devirde Mezopotamya, Elâm, Suriye ve Mısırı içine alan geniş bir imparatorluk kurmuşlardı.

15 — Asurlar savaşçı, zalim bir kavimdi. Bunların devletine M. Ö. 612 de Med kıralı ile Babil prensi son vermiştir.

16 — Asurların başkenti olan Ninova şehri yanında hükümdar sarayları vardı.

17 — Asurbanipal'in kitapsarayı eski devirlerin bilgilerini Asurcaya çeviren tabletlerle doludur.

18 — Asur kıralları kuvvetli bir orduya dayanan zalim insanlardı.

19 — Asurlarda mimarlık ve heykeltraşlık çok ileri gitmişti.

Lazca ile Sümerce çok yakındır.
Laz; Laod; Ulu-Oz dili!
Güneşe inanışın adı; Lad, Las, Lat, Laz...
Sümer; Esiği-Mer; Mer-si; Mersi, Faşsi, Parthy Pers.
Si-Mer; Ti-Mur
Si-Mer; Ki-mer; Kimmer!

Lazca 1. şahıs Ma, Sümercedir.
2. şahıs Si; Işıktır, "uşağısı", Işıkoğlu'dur.

VII — İLK ÇAĞLARDA ANADOLU

I — Etiler

PLÂN

A — Etilerin yurtları.
B — Etilerin Anadoluya yerleşmeleri ve devlet kurmaları.
C — Eti devletinin büyümesi ve yıkılması.
D — Etilerin medeniyeti.

SORULAR:

1 — **Etilerin yurtları neresidir? (Bak parça 33.).**
2 — **İlk Etiler Anadoluya nereden ve ne zaman gelmisler, nerelere yerleşmişler ve nasıl yaşamışlardır? (Bak parça 34.).**
3 — **Etiler Anadoluya hangi tarihlerde gelmişlerdir? İlk kırallığı kuran kimdir? (Bak parça 35.).**
4 — **Eti devletinin tarihini kaça böleriz? Kırallığın ilk ve sonraki başkenti neresidir? (Bak parça 36.).**
5 — **Murşil ve Telepinüş hakkında neler bilirsiniz? (Bak parça 36. I. kısım).**
6 — **Yeni kırallığın en önemli hükümdarları kimlerdir? (Bak parça 36. 2. kısım).**
7 — **Kadeş savaşı ve andlaşması hakkında neler biliyoruz? (Bak parça 36. 2. kısım).**
8 — **Eti kırallığı nasıl yıkıldı? Son Etiler nerede yaşadılar? (Bak parça 36. kısım 3.).**
9 — **Etilerde devlet nasıl idare edilirdi? (Bak parça 37. a kısmı).**
10 — **Eti ordusu nasıldı? (Bak parça 37. a kısmı).**
11 — **Eti kanunları hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 37. a kısmı).**
12 — **Etiler tanrılarını nasıl tanırlardı? Belli başlı tanrıları hangileridir? (Bak parça 37. b kısmı).**
13 — **Etilerin tapınakları nasıldı? (Bak parça 37. b kısmı).**
14 — **Etilerin dinî törenleri hakkında ne bilirsiniz? Etiler dünyada daha nelere inanırlardı? (Bak parça 37. b kısmı).**
15 — **Etilerin dilleri nasıl gelişti? (Bak parça 37. c kısmı).**
16 — **Etilerin kaç türlü yazıları vardır? (Bak parça 37. c kısmı).**
17 — **Etilerin tarihe verdikleri önemi belirtiniz. (Bak parça 37. e kısmı).**
18 — **Etiler güzel sanatların hangi kısmında ilerlemişler ve ne gibi eserler yaratmışlardır? (37. parçanın d kısmı).**

19 — Etilerin çiftçiliğe ve hayvancılığa verdikleri önemi belirtiniz. (37. parçanın e kısmı).

20 — Etiler sanatın hangi kısmında ilerlemişlerdir? (37. parçanın e kısmı).

21 — Etiler hangi kavimlerle ticaret yaparlardı, en önemli ticaret şehirleri hangileri idi? (37. parçanın e kısmı).

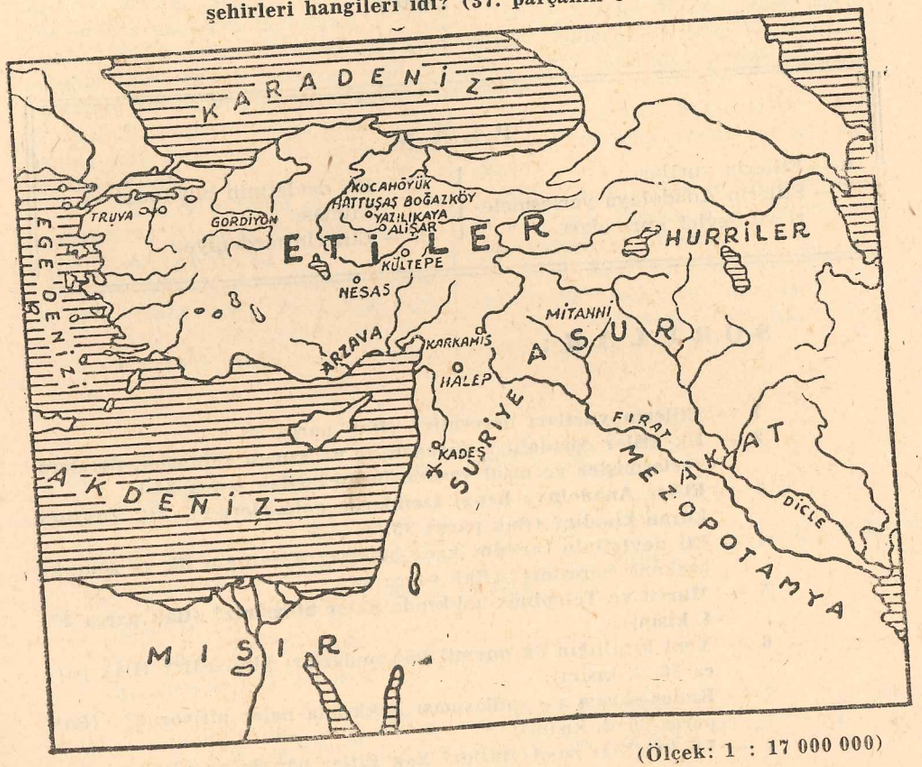

(Ölçek: 1 : 17 000 000)

H. 5

ANADOLUDA ETİ İMPARATORLUĞU

A: 33 — ETİLERİN YURTLARI:

Bugün üzerinde yaşadığımız Anadolu, Etilerin yurdu idi. Ikliminin güzelliği, topraklarının bereketi, etrafının denizlerle çevrilmiş olması, Asya ile Avrupayı birbirine birleştiren önemli coğrafî durumu Anadoluyu en eski medeniyet merkezlerinden biri yapmıştı. Yurdumuzun etrafı dağlarla çevrilidir. Birçok akarsuları ve gölleri vardır. Memleketimizin içi yüksek bir yaylâdır. İç Anadolunun ıklimi sert, Ege ve Akdeniz kıyıları ise mutedildir. Asya kıtasının bir parçası olan Anadolu bazı benzerlikleri dolayısıyla Küçük Asya adını almıştır.

Atalarımızın kanlariyle suladıkları bu toprakları her gün biraz daha

Eti; Ata Kültürünü yaşatan, Ata'sına saygı
ile bağlayan, Ata'sı gibi vatan savunan, At bine

güzelleştirmenin uğrunda çalışmak her Türk için kutsal bir görev olduğunu hiç bir zaman unutmamalıyız.

Son yıllarda Anadolunun muhtelif bölgelerinde yapılan kazılarla çıkarılan üstleri cilâlı, renkli vazolar, çanak, çömlek, küp gibi ev eşyaları, altın ve gümüşten ve tunçtan yapılmış bilezik, gerdanlık gibi süs eşyaları, çeşitli hayvan heykelleri Anadoluda tarihten evvelki zamanlara kadar giden çok eski bir kültür ve medeniyetin varlığını açıkça göstermektedir. Çıkan bütün bu sanat eserlerinde Orta Asya medeniyetinin önemli izleri göze çarpmaktadır.

B: 34 — ETİLERİN ANADOLUYA YERLEŞMELERİ VE DEVLETİ KURMALARI:

M.Ö. III. bin başlarından itibaren Anadolunun muhtelif bölgelerinde Orta Asyalı birçok göçmenler yerleşmeye başladı. Bunlar küçük küçük şehir devletleri kurdular. Her şehir devletinin kıralı, tanrısı ayrı idi. Dıştan gelecek saldırışlara karşı da şehirlerinin etrafını surlarla çevirmişlerdi. Çok defa şehir devletleri kendilerinden kuvvetli kırallar idaresine girerek daha büyük siyasal varlıklar haline geliyorlardı. Daha ziyade kızılırmak çayı içinde toplanmış olan bu şehir devletlerinin kurucularına ilk Etiler adı verilir.

İlk Etiler, Sümerler ve Elâmlar gibi öz dilleri Türkçe olan Brakisefallerdir. Eti sözü Bey anlamına gelir. Bunların kurdukları devletlere Etilik denir. Bu beylikler M.Ö. 2000 yılına kadar rahat ve huzur içinde yaşayarak ziraat ve sanatla uğraşıyorlardı. Son yıllarda yapılan kazılarda bu medeniyetin kalıntılarına rastlamaktayız.

35 — ETİ İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU:

M.Ö. II. binin başlarında Anadoluya doğudan yeni bir göç dalgası geldi. Gelenler yerlilerden sayı bakımından az, fakat kültür ve silâh bakımından üstündüler. Onun için istedikleri yerlere yerleşmeleri güç olmadı. Bu gelenler Etilerdi. Bunlar da birtakım şehir devletleri kurdular. Ve yerlilerle kaynaştılar.

Anadoluda kurulan şehir devletlerinin en önemlisi ve kuvvetlisi **Nesas** şehir devletiydi. Bu devletin ünlü kırallarından **Anittaş,** bütün şehir devletlerini birleştirerek Orta Anadoluda Eti devletini kurdu M.Ö. 1900.

C: 36 — ETİ DEVLETİNİN BÜYÜMESİ VE YIKILMASI (M.Ö. 1900 - 1200)

1 — Eti devletinin tarihi ikiye ayrılır: 1 — Eski kırallık, 2 — Yeni kırallık.

1 — **Eski Kırallık** — Eti devletinin kurucusu Anittaş'a büyük ve kudretli anlamına gelmek üzere Lâbarnaş ünvanı verildi. Bunun zamanında

sınırlar Akdeniz ve Karadenize kadar genişledi. Devletin başkenti olan Nesas şehri büyük, güzel yapılar ve zafer anıtlarıyla süslendi.

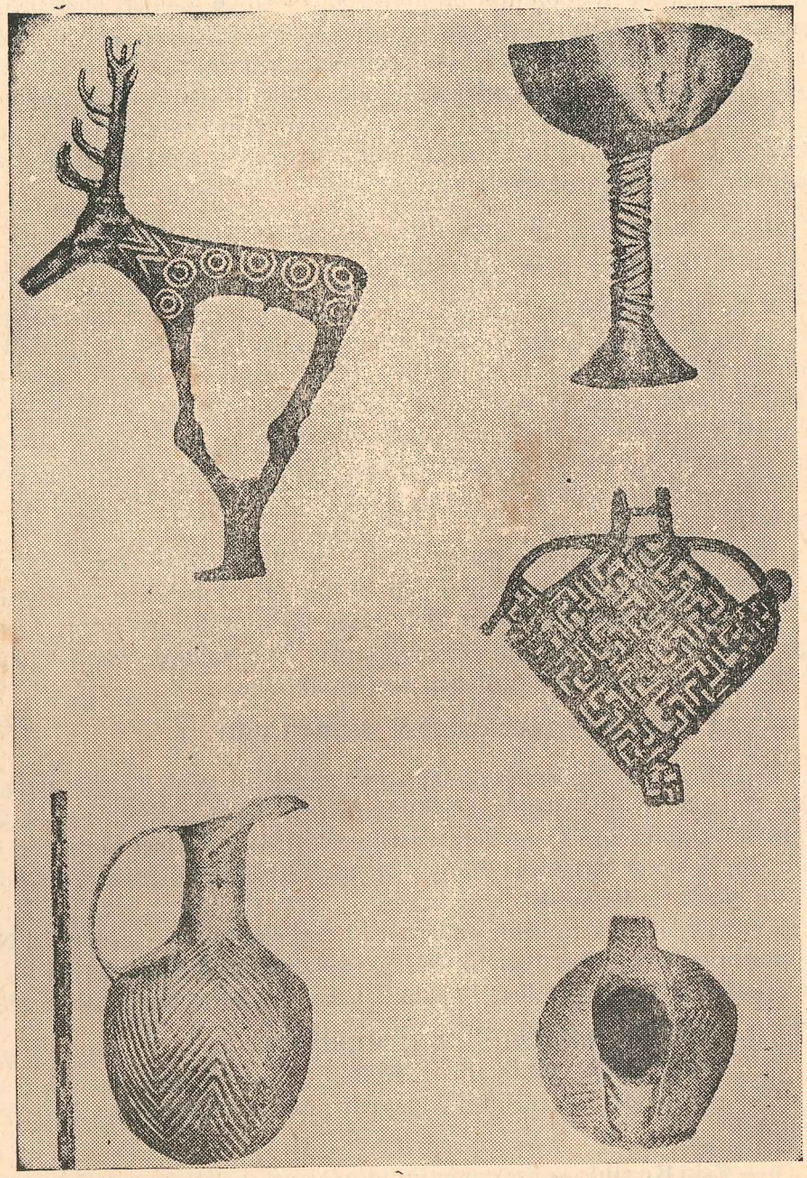

Alacahöyük'te 1935 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan birinci kazıda ele geçen altın, gümüş ve bronz eşyadan bir kaç örnek.

Etiler en parlak ve yüksek devirlerini kıralları **I. Murşil** zamanında yaşadılar. Bu hükümdar, Anadoluda tam bir siyasal birlik kurdu. Başkenti, Nesastan Hatuşaş (Bugünkü Yozgat ilimizdeki Boğazköy kasabası) şehrine nakletti. Güney Anadoludaki prenslikleri ortadan kaldırdı. Halep'i zaptetti. Mezopotamyaya girerek Babil devletine son verdi. Mürşil zamanında Eti devleti büyük ve kuvvetli bir hükümdarlık oldu. Bu hükümdarın ölümünden sonra iç karışıklıklar başladı. **Telepinus** adlı bir kıral tekrar birliği kurarak yeniden düzeni sağladı ise de, ölümünden sonra karışıklık yeniden başladı (M.Ö. 1650 - 1450). Birçok yerler elden çıktı, devlet çok silik bir duruma girdi. Bu suretle Eti kırallığının birinci devri sona erdi.

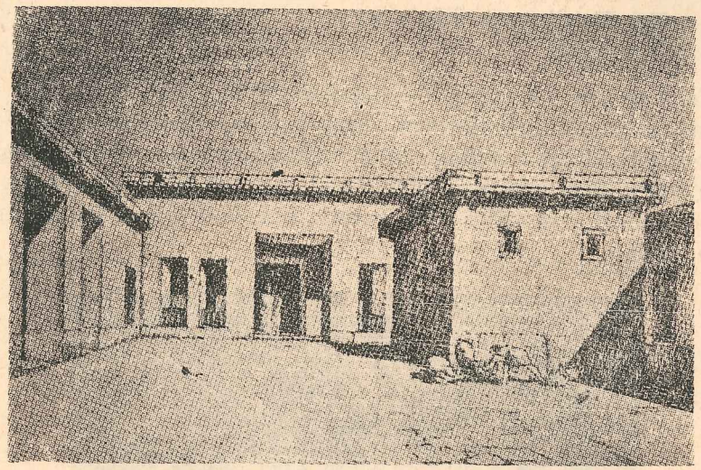

Kalıntılarına göre yeni baştan düzenlenmiş bir Hitit tapınağı.

2 — Yeni Kırallık :

1450 yılından itibaren Etilerin başına yeni bir sülâle geçti. Bu sülâle zamanında Eti devleti yeniden canlandı. Bu hanedan kırallarından **Şuppiluliuma** (1388 - 1347) zamanında Eti devleti yeniden canlandı. Karışıklıklar bastırıldı. Elden çıkan yerler geri alındı. Sınırlar, batıda İzmire, güneyde Lübnana kadar genişletildi. Suriye egemenliği yüzünden Etilerle Mısırlılar arasında çetin çarpışmalar oldu. Bunların en önemlisi **Kadeş** meydan savaşıdır (M.Ö. 1295). Bu savaşta Eti ordusunun başında Şupiluliumanın torunu **Muvataliş,** Mısır ordusunun başında ise firavun **II. Ramses** bulunuyordu. Önce Etiler Mısır ordusunu şiddetli bir hücumla

bozguna uğrattı. Mısırlılar dağılmaya ve kaçışmaya başladılar. Eti askerleri Mısırlıların eşyasını yağma etmeye başladılar. Bu yüzden safların intizamı bozuldu. II. Ramses bu durumdan faydalandı. Ordusunu yeniden düzene koyarak Etilere karşı saldırdı. Bunun üzerine Etiler geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu yüzden savaşta kesin bir sonuç alınamadı. Bu sıralarda Asur tehlikesi belirdiğinden savaşa son verilip bir andlaşma yapıldı. Buna göre her iki taraf birbiriyle dost geçinecek, Suriyenin kuzey tarafları Etilere bırakılacaktı. Bu andlaşmanın yazılı olduğu levhalar hem Boğazköy kazılarında hem de Mısırda elde edilmiş ve bugünkü dilimize çevrilmiştir.

3 — Eti Kırallığının yıkılması :

Kadeş savaşından sonra Eti İmparatorluğu uzun yıllar yaşayamadı. Bir taraftan Asurların saldırışını, diğer taraftan içte çıkan karışıklıklarla devlet iyiden iyiye zayıfladı. Daha sonra Çanakkale Boğazını geçerek batıdan gelen Frig adlı kavimler Anadoluya girdiler. Hatuşaşa kadar ilerliyerek şehri zaptettiler. Bu suretle Eti devleti ortadan kalkmış oldu M.Ö. 1200.

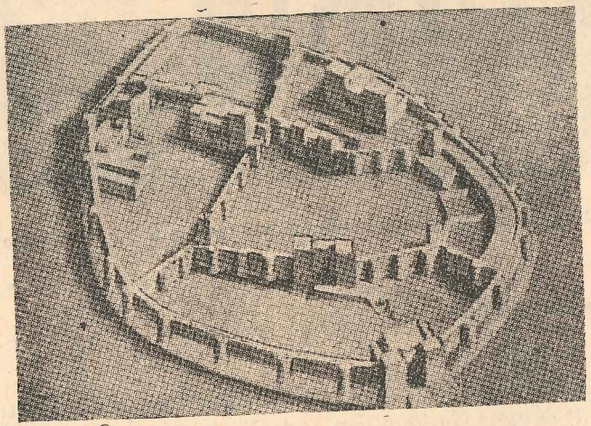

Alacahöyük'te bulunmuş Hitit kıral mezarı.

Friglerin önünden kaçan bir kısım Eti toplulukları güney Anadoluda devletler kurdular. Bunların en önemlisi Kargamış (şimdiki Cerablus) Etiliği idi. Sonraları Asur baskısı karşısında güneydeki siteler Kargamış etrafında birleştilerse de M.Ö. 700 yıllarında Asurlular tarafından ortadan kaldırıldılar.

D: 37 — ETİLERİN MEDENİYETİ :

a — Devlet idaresi, ordu ve kanunlar :

Eti devleti, eski kırallık devrinde birçok Etiliklerin birleşmesinden meydana gelmiş, konfederasyon halinde bir kırallıktı.

Kıral, devlet başkanı, başkomutan ve en büyük din adamıydı. Memleketin önemli işleri **Pankuş** adlı bir kurulda görülürdü. Kıral, üyeleri zadegân ve büyük rahiplerden olan Pankuşa danışmadan iş görmezdi.

Yeni imparatorluk devrinde ise Etilikler kaldırılarak memleket valiliklerle idare olunmuş, bu suretle Eti devleti merkeziyetçi bir şekil almıştır.

Eti devletinde kıraliçenin önemli bir yeri vardı. Hükümdar savaşta veyahut seyahatte bulunduğu zaman memleketi **(Tavananna - Ana)** denilen kıraliçe idare ederdi.

Etilerin düzenli bir ordusu vardı. Ordunun başında kıral bulunurdu. Eti ordusu, Asurlarda olduğu gibi yayalarla atlı arabalı askerlerden mürekkepti. Silâhları, demirden kalkan, ucu demirli mızrak ve iki tarafı keskin baltalarla yay ve oklardı.

Etilerde idareye, askerliğe, sosyal düzene ait birtakım türeler ve yasalar vardı. Yeni imparatorluk devrinde türe ve yasalar toplanmış, tabletlerden mürekkep kanunlar topluluğu vücude getirilmişti. Eti kanunları Babil ve Asur kanunlarına nazaran daha insanî idi. Ölüm cezası ancak yurda ve ulusa hiyanet, kıral ve ailesine karşı işlenen suçlar yüzünden verilirdi. Babil ve Asur kanunlarında olduğu gibi kol kırmak, göz çıkarmak gibi ağır cezalar yoktu.

b — Din ve inanışlar :

Etilerin de Sümerler gibi çok tanrılı bir dinleri vardı. Tabiat olaylarının tanrılar tarafından idare edildiğine inanırlardı. Tanrılarının en önemlileri Gök ve Yer Tanrılarıydı. Tanrılar, insan şeklinde düşünülürdü. Aralarında evlenenler de olduğuna inanırlardı.

En büyükleri bir kadın şeklinde gösterilen Güneş Tanrıçası **Arinna** idi. Eti kıralı Arinna'nın baş rahibi idi. Etilerin yer tanrısı bereket tanrısı sayılırdı. Bu tanrının heykelleri bir elinde başak diğer elinde üzüm salkımı olarak gösterilirdi. Mitanniler'den alınan **Teşup** ise savaş tanrısı olup yapılan heykellerinde bir elinde balta bulunur, diğer elinin parmaklarından şimşekler çıkardı. Karısı **Hepa**'nın da önemli bir yeri vardı. Etilerde bundan başka her şehrin bir tanrısı olduğu gibi, diğer milletlerin tanrılarından çoğu da Eti tanrıları arasına sokulmuştu.

Etiler, Tanrıları için tapınaklar yapmışlardı. Tanrıların tapınaklarda oturduklarına inanırlardı. Büyük tapınaklar, giriş yeri, avlu, ibadet ve ayin salonu ile Tanrı heykelinin bulunduğu daireden ibaretti. Tapınağa ait değerli eşyaların korunmasına ait ayrıca daireler vardı.

Kıralın başkanlık ettiği ayinlere yabancılar katılmazlardı. Bu törenler millî bir karakter taşırdı. Teşup ile karısının mayıs başında birleşmeleri ile ilkbahar başlardı. Her yer yeşillenir ve çeşitli ürünler meydana gelirli. Kasım başında ise iki Tanrı birbirlerinden ayrıldıkları için yapraklar dökülür, tabiat yas tutar ve havalar soğumağa başlardı. Etiler Tanrılarına kurbanlar keserler ve değerli adaklar sunarlardı.

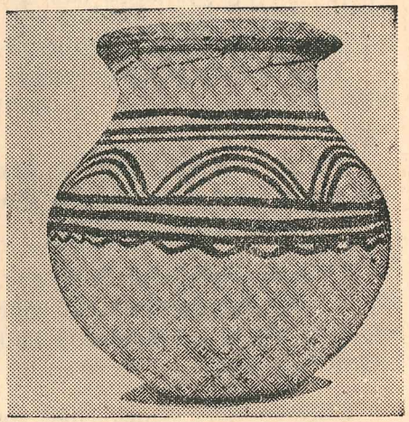

Hitit vazosu.
«Yozgat ilinde Alişar höyüğü.»
«Eski Hitit devrine ait M.Ö. 200»
«Ankara Müzesindedir.»

Rahipler iki sınıftı. Başta kıral olmak üzere büyük rahipler törenlere başkanlık ederler, küçük rahipler ise tapınağın ve Tanrı heykelinin hizmetinde bulunurlardı.

Etilerin inanışına göre cihanda olup bitenler ile insanların talihini Tanrılar tâyin ederdi.

Etiler cin, şeytan gibi görünmeyen varlıklara da inanırlardı. Bunlardan korunmak için büyü ve afsun yaparlardı. Ayrıca falcılık da önemli bir yer tutardı.

c — Dil, Yazı, Edebiyat :

Eti dili, ilk Etilerle sonradan gelen Etilerin karışmasından meydana gelmişti. Kırallık devrinde konuşulan Eti diline ait birçok tabletler bulunmuştur. Bu dile komşu kavimler dillerinden de pek çok sözler sokulmuştur. Etilerin iki türlü yazıları vardı. Biri Mezopotamyalılardan alınan çivi yazısı, diğeri ise Hiyeroglif yani resim yazısı idi.

Etiler çivi yazısını edebiyat, dil, tarih gibi eserlerde kullanırlar, resmi ve özel işlerini bu yazıyla yazarlardı. Hiyeroglif ise genel olarak anıtlarda kullanılan bir yazıdır. Son yılların çalışmalarında Türk bilginleri Eti yazısını okumaya muvaffak olmuşlardır.

Etilerin de Sümerler gibi zengin bir edebiyatı vardır. Sümerlerin GILGAMIŞ destanını dillerine çevirmişlerdi. Bundan başka Eti kıralların, tarihî büyük vakaları her yıl yazdırmış oldukları anlaşılmıştır. Olayların yıl yıl yazılması usulünün Etilerden kalmış olduğunu bilginler tahmin etmektedirler.

d — Güzel Sanatlar :

Etiler sanatta da önemli bir varlık göstermişlerdir. Şehirlerini surlarla çevirmişler, zafer anıtları yapmışlar, büyük saraylar, tapınaklar ve Tanrı heykelleri vücude getirmişlerdir. Bundan başka kayaları oyarak

Harp arabası. (Kargamış).
«Ankara Müzesindedir».

çok canlı kabartmalar da yapmışlardır. Hatuşaş'da Toros dolaylarında ve Fırat boylarında keşfedilen saray ve tapınak kalıntıları, mimarideki ilerleyişlerini göstermektedir. Direkli dehliz Eti mimarisi tarzıdır. Asurlular bunu Etilerden almışlardır.

Etilerin heykeltraşlık ve kabartmacılıkta kendilerinden önceki kavimlerden daha ileri gitmişlerdir. Hatuşaş şehri kapılarının birinde fırtına

Hitit askerleri (Kargamış).
«Ankara Müzesindedir».

Tanrısına ait kabartma ile **Alacahöyük**'de keşfedilen **Sfenks**'ler, av sahneleri Eti sanatının parlak nümuneleridir. Kabartmaların en önemlisi Hatuşaş yakınlarındaki **(Yazılı Kaya)** dır.

e — Ziraat, Sanat, Ticaret :

Etiler Anadolunun verimli topraklarında Yeşilırmak, Kızılırmak ve Sakarya dolaylarında çiftçilikle uğraşırlardı. Yaylalarda ise koyun ve keçi sürüleri yetiştirirlerdi. İşte bundan dolayıdır ki dinlerinde ziraat Tanrıları en önemli yeri tutardı.

Etiler maden işçiliğinde de ileri gitmişlerdir. Bakır, tunç, demir âletler ve silâhlarla, kab kacak araçları, altın ve gümüş süs eşyası, keramik sanatı, ileri bir durumda idi. Dokumacılıkta da kumaşlar, güzel halılar ve kilimler yapmasını bilirlerdi.

Anadolu, Suriye, Mezopotamya, İran ve Ege bölgeleri arasında bir geçit yeri olduğundan dolayı Etiler bu bölgelerle ticaret yaparlardı. Doğunun mallarını batıya, batınınkileri de doğuya götürürlerdi. Bu yüzden Anadoluda bir çok yollar ve konak yerleri yapmışlardı. En önemli ticaret şehri Hatuşaş'dı. Sonraları Kargamış şehri oldu. Eti kanunlarında ticaretin korunmasına ait önemli maddeler vardı.

BÜTÜNLEYİCİ BİLGİLER :

Etilerin bıraktıkları sanat eserleri arasında **Yazılı Kaya** en parlak ve üstün bir eserdir. Duvar şeklinde dik ve düz bir kaya üzerinde kabartma olarak Tanrıları ve dinî törenleri gösterir. Bundan başka güneş Tanrıçası ile kocası, oğlu ve rahip elbisesi giymiş kıral da bu anıtta görülmektedir.

2 — FRİGYALILAR

PLÂN

A — Frigyalılar. | B — Frigya medeniyeti.

SORULAR:

1 — **Frigya neresidir? (Bak 38. parça).**
2 — **Frigyalıların tarihi hakkında neler biliyoruz? (Bak 38. parça).**
3 — **Frigyalıların başkenti hangi şehirdir? (Bak 38. parça).**
4 — **Frigya devleti ne zaman zayıfladı ve bağımsızlığını kaybetti? Hangi devletlerin eğemenliği altına girdi? (Bak 38. parça).**
5 — **Frigyalıların dini hakkında neler bilirsiniz? (Bak 39. parça).**
6 — **Frigyalılar hangi sanatlarda ilerlemişlerdir? (Bak 39. parça).**

H. 6 (Ölçek: 1 : 17 000 000)

FRİGYA VE LİDYA

Fer-ogi-yo
Işık yurdu, Bilim yurdu
Feni/Peni; kız, kadınsanatçı,

A: 38 — FRİGYA'LILAR:

Frigya denilen yer Sakarya nehri dolaylarıdır. Bugünkü Kütahya, Eskişehir, Afyon illerimizin toprakları bu bölgenin içinde kalır.

Frigya'da önceleri ilk Etilerle gelen Türk boyları otururdu. Sonraları boğazlardan geçen Trak kabileleri de bunlara karışmıştı. Daha sonra boğazlar yoluyla geçen göçlerle kuvvetlenen Frigyalılar M.Ö. 1200 yıllarında Etilere saldırdılar. Hatuşaş şehrini yıkarak kırallıklarına son verdiler.

Bu tarihlerde kurulan Frigya devletinin ilk zamanları hakkında pek az bir şey biliyoruz. Bu bilgiyi de Asur kaynaklarından öğreniyoruz.

Frigyalıların en parlak devri M.Ö. VIII. yüzyıldır. Bu yüzyılda devletin sınırları Toroslardan başlayarak batı Anadoluyu da içine almakta idi. Bu devirde Lidyalılarda Friglerin üstünlüğünü tanımak zorunda kalmışlardı. Frig kıralları genel olarak **Midas** adını almışlardır. Asur kıralı **II. Sargon** ile Frigler arasında savaşlar yapılmıştı. Bu sıralarda Lidyalılar da bağımsızlıklarını elde etmek için baskı yapıyorlardı. Frigyalıların başkentleri Porsuk ırmağının Sakaryaya karıştığı yer de **Gordion** şehri idi. M.Ö. VII. yüzyılın başlarında Kırım yarımadasında oturan **Kimmer**'ler, İskitlerin kuvvetli baskısı ile yerlerini terkettiler. Kafkasya geçitlerinden güneye inerek Medya, doğu Anadolu ve Asurya ülkelerini yakıp yıktılar. Frigya, Kimmerlerin istilâsına karşı koyamadı. Orduları yenilerek zayıfladı. Anadoluyu ele geçiren Kimmer'leri ancak Asur'larla askerî birlik yapan Lidya ve Asur kuvvetleri yendiler. Bu olaylardan sonra kuvvetlenen Lidya kırallığı Frigyalılara buyruklarını tanıttılar. Sonraları M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısında Perslerin ve M. Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısında da Büyük İskender'in egemenliği altına girdi.

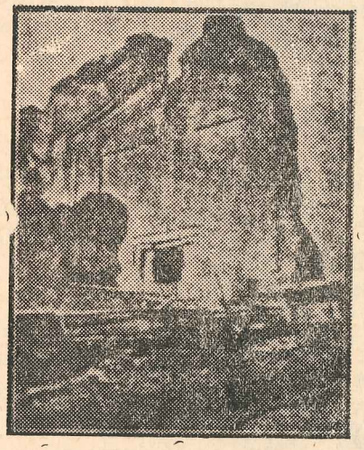

Midas Abidesi.

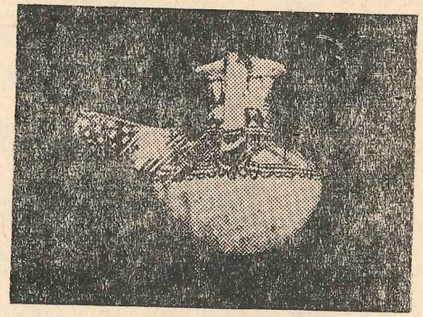

Bir Frig vazosu.
«Alişar höyüğü. M.Ö. 1200-700».
(Ankara Müzesindedir).

Cengi-Bar kalesi: Kadın savaşçı adaların cengyeri.

B: 39 — FRİGYALILARIN MEDENİYETİ:

Frigyalılar siyasal olmaktan ziyade ekonomik temellere dayanan bir devlet kurmuşlardı. Memlekette tarım işleri ileri bir durumda idi. Bu yüzden zengin olmuşlardı. Anadolunun geniş topraklarında da hayvan sürüleri yetiştirirlerdi. Bu sayede devlet ve halk zenginlik ve refah içinde idi.

Frigya dini de Eti dinine benzerdi. Nana adlı büyük bir kadın Tanrıları vardı. Bu bir yer Tanrıçasıydı. Bütün tabiat olaylarının bu Tanrı ile kocası arasındaki münasebetlerden meydana geldiğine inanıyorlardı. Tanrıları şerefine törenler yaparlar, kurbanlar keserler, çalgılı danslar yaparlardı.

Bu âdetler sonraları Yunanlılar ve Romalılara geçmiştir.

Frigyalılar, güzel sanatlarla da uğraşmışlardır. Başkentleri Gordiyon (Bugünkü Beypazar) şehrinde bunlardan kalma tahta ve kerpiçten yapılmış büyük bina kalıntılarına rastlanmaktadır. Frigyalılar, üzerleri geometrik şekillerle süslü birçok vazolar, çanak ve çömlekler yapmışlardır. Bunlardan başka büyük kayaları oyarak da birçok odalı, koridorlu tapınaklar, mezarlar meydana getirmişlerdir. Bunlardan en önemlisi Eskişehir'le Afyon illeri arasındaki Medas'a ait olduğu söylenen büyük bir mezardır.

Frigyalılar maden işçiliğine de önem vermişlerdir. Demire su vermeyi önce Frigyalıların bulduğuna dair bir rivayet vardır. Frigya'da dokumacılık ve örücülük gibi sanatlar da ileri gitmişti. Bundan başka dinî törenler yüzünden musiki ve danslara da önem vermişlerdir.

---

3 — LİDYALILAR

PLÂN

A — Lidyalıların tarihi. | B — Lidya medeniyeti.

SORULAR:

1 — **Lidyalılar kimdir, nerelerde otururlardı? (Bak 40. parça).**
2 — **Lidya tarihi ne zaman başlar ve bu devletin kıralları kimlerle savaşmışlardır? (Bak 40. parça).**
3 — **Lidyanın en son kıralı kimdir, bu devlet nasıl yıkıldı? (Bak 41. parça).**
4 — **Lidyalılar en çok ne ile uğraşırlardı? (Bak parça 42.).**
5 — **Lidyalılar neyi icat etmişlerdi, bu icattan evvel insanlar nasıl alış veriş ederlerdi? (Bak 42. parça).**

A: 40 — LİDYALILAR:

Lidyalılar, Batı Anadoluda Gediz ve Menderes suları arasındaki bölgede otururlardı. Lidyalılar, ön Etilerle beraber gelen Orta Asya Türkleri ile sonraları Çanakkale boğazı yolu ile gelen göçmenlerin karışmasından meydana gelmiş bir kavimdir. Önceleri Etilere, sonraları Frigyalılara bağlı olarak yaşadılar.

Frigya devletinin zayıflamasından sonra, **Giges** adlı bir kahraman ortaya çıkarak Lidya şehirlerini idaresi altında toplayıp bağımsız bir devlet kurdu **(M.Ö. 652).** Şahin kıralar denilen bu sülâleden **Alyat** zamanında batıda İyon şehirleri Lidya egemenliğine girdi. Doğuda da sınırlar Kızılırmağa kadar uzatıldı.

Giges zamanında **Kimmer**'lerin akınlarına uğrayan Lidyalılar Asurlulardan sağladıkları yardımlarla bu tehlikeyi önlediler. Alyat zamanında Anadoluyu buyrukları altına almak isteyen Med'lerle Kızılırmak boylarında uzun süren bir savaşa tutuştular. Her iki taraf da kesin bir sonuç alamadığından Kızılırmak sınır olmak üzere bir barış yapıldı. Savaş esnasında güneş tutulmasının barışı sağladığı söylenir.

B: 41 — LİDYA DEVLETİNİN YIKILMASI:

Lidyalılar en tatlı ve en acı günlerini kıralları **Krezüs** zamanında yaşadılar. Bu sıralarda zenginlik, rahatlık çok arttı. İran'da bir devlet kurmuş olan Persler zengin Lidya şehirlerini ele geçirmek için Anadolu üzerine yürüdüler. Krezüs'ün ordusunu Kızılırmak dolaylarında yendiler. Daha sonra Krezüs başkentleri **Sart** şehrinin surları içine sığındı ise de Pers kıralı **Kurus** şehri alarak Lidya devletini ortadan kaldırdı. Ve Krezüs'e hayatını bağışladı **(M.Ö. 546).**

Bir savaş arabasını gösteren kabartma.
«Lidya san'at eserlerinden».

42 — LİDYALILARIN MEDENİYETİ:

Lidyalıların kurmuş oldukları devlet, Frigya'lılarınki gibi siyasal olmaktan ziyade ekonomik temellere dayanıyordu.

Devlet kurumları dinleri ve sanatları Eti ve Frigyalılara çok benziyordu. Memleketin idaresinde kıralllar kadar asillerin de rolleri vardı. Savaştan ziyade barışa önem veren Lidyalılar zamanında tarım, ticaret ve sanat çok ileri gitmişti. Kıral Giges'in Anadoluda yaptırdığı büyük yol Efesten **(İzmir** civarındaki bugünkü Selçuk kasabası) başlayıp Anadoluyu aşarak Ninova'ya ulaşırdı. Kıral yolu denilen bu büyük ticaret yolunun Lidya şehirlerinden geçmesi Lidyalıları Ön Asyanın en zengin milletlerinden biri yapmıştı. Sart şehri zamanının en önemli bir bilim ve sanat merkeziydi.

Lidyalıların zenginlikleri dolaylarındaki kavimleri imrendirecek bir seviyeye yükselmişti. Ticarette büyük kolaylıklar sağlayan parayı da Lidyalılar icat etmişlerdi **M.Ö. 700.**

Paranın icadından önce insanlar ya alacakları eşyayı birbirleriyle değiştirirler, yahut belli ölçü ve ağırlıkta maden çubukları kullanırlardı. Bundan başka alışveriş vasıtası olarak esir insanlarla hayvanlar da bu işlerde yer alırdı.

Lidyalıların dini, Eti ve Friglerin dinine benzerdi. Bu din ziraate dayanırdı. Bu yüzden yer Tanrısı baş Tanrı sayılırdı.

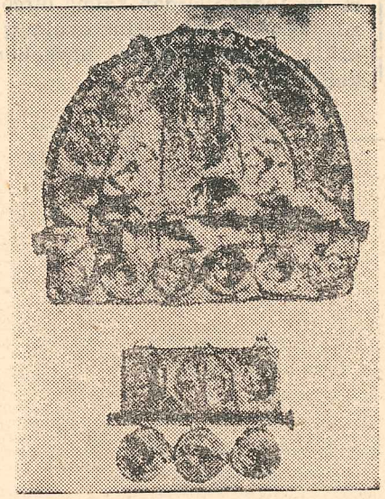

Lidya'lılara ait süs eşyaları

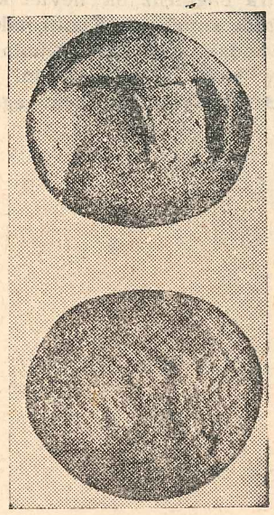

Krezüs tarafından bastırılan altın paralar

ÖZET:

1 — Anadolu, Orta Asya'dan sonra Türklerin ikinci anayurdudur. Burada yapılan kazılarla tarihten evvelki zamanlara ait kültür ve medeniyet izlerine rastlanmaktadır.

2 — **Eti'ler, Anadolu'daki küçük küçük beylikleri bir araya toplıyarak büyük bir devlet ve medeniyetin kurucusu olmuşlardır (M.Ö. 1900). Kızılırmak yayı içinde kurulmuş olan Eti Devleti sınırlarını zamanla Karadeniz kıyılarına kadar uzatmıştır. Bir ara Suriye ve Mezopotamya'yı da baskıları altına alan Eti'ler, iki yüz yıl kadar sönük ve silik bir halde yaşamışlar, bu duraklama devri geçtikten sonra yeniden canlanarak eski durumlarını almışlardır. Eti'lerle Mısırlılar arasında, Suriye için Kadeş meydan savaşı olmuş ve bunun sonunda Suriyenin kuzey tarafları Eti'lere bırakılmıştır. Eti İmparatorluğu Frigya'lılar tarafından ortadan kaldırılmıştır (M.Ö. 1200).**

3 — **Eti'lerin yerlerini alan Frigyalılar, Orta Anadolu ve Sakarya bölgesinde bir devlet kurmuştur, Lidya'lıları egemenliklerine alarak, sınırlarını güneyde Adanaya kadar uzatmışlardır. Frigya'lılar en parlak devirlerini kıral-**

ları Midas zamanında yaşamışlar, doğudan gelen Kimmer'ler tarafından ortadan kaldırılmışlardır.

4 — Lidya'lılara gelince, bunlar Batı Anadolu'da Gediz ve Menderes boylarında yaşıyorlardı. Frigya'lılardan sonra bağımsız bir devlet kurdular. Doğuda sınırlarını Kızılırmak boylarına kadar uzattılar. Kimmer ve Med'lere karşı memleketlerini koruduular. Batıda İyon şehirlerini egemenlikleri altına aldılar. Savaştan ziyade barışa önem veren Lidya'lılar tarım ve ticaretle çok zenginleştiler. Büyük bir zenginlik ve rahatlık içinde yaşadılar. İran hükümdarı Kurus, zengin Lidya şehirlerini ele geçirmek için bu devleti ortadan kaldırdı.

5 — Anadolu'da Eti'ler, Frigya'lılar ve Lidya'lılardan kalma birçok yazılı taşlar, kayalar içine oyulmuş tapınaklar, insan, hayvan heykelleri ve kabartmalar vardır.

VIII — İLK ÇAĞLARDA AKDENİZ MEDENİYETİNE TOPLU BİR BAKIŞ

MISIRLILAR

PLÂN

A — Mısırın coğrafî durumu ve tarih öncesi devirleri.

B — Mısırın siyasal tarihi ve sülâleler devri.

C — Mısırda kültür ve medeniyet.

SORULAR:

1 — Mısırlılar nerede otururlardı, bu ülkenin coğrafî durumu hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 42.).

2 — Eski Mısır halkı kimlerin karışmasından meydana gelmiştir? (Bak 42. parça).

3 — Mısır tarihi kaç bölüme ayrılır ve siyasal tarihleri kaç yıl sürer. (Bak 43. parça).

4 — Mısırda firavunlar devri kaça ayrılır? (Bak 43. parça).

5 — Eski kırallık devrinin ünlü firavunları kimlerdir, neler yapmışlardır? (Bak 43. parçanın I. kısmı).

6 — Orta kırallık devri hakkında neler bilirsiniz? Bu devirde başkent neresidir? (Bak parça 43. II. kısmı).

7 — Hiksoslar kimlerdir? Mısıra nereden gelmişler ve ne kadar kalmışlardır? (Bak 43. parçanın III. kısmı).

8 — Hiksosları Mısırdan kimler çıkarmıştır? Yeni kırallık devrinin ünlü firavunları kimlerdir? (Bak 43. parçanın IV. kısmı).

9 — Yeni imparatorluğun çökmesinden sonra Mısırı hangi kavimler istilâ etti? (Bak 43. parçanın IV. kısmı).

10 — Mısırı yabancı istilâdan kurtaran kimdir? Sayis devri hakkında ne bilirsiniz? (Bak 43. parçanın V. kısmı).

11 — Sayis devrine hangi devletin kıralı son vermiştir? Bundan sonra Mısırlılar siyaseten nasıl yaşadılar? (Bak 43. parçanın V. kısmı).

12 — Mısırda firavunlar memleketi nasıl idare ederlerdi? (Bak 44. parçanın a kısmı).

13 — Mısırlıların dini hakkında ne bilirsiniz? En önemli Tanrıları hangileridir? (Bak 44. parçanın b kısmı).

14 — Mısırlılar ölüleri için ne düşünürlerdi? Mumya nedir? (Bak 44. parçanın b kısmı ve bahsin nihayetindeki okuma, bu bahisler hakkında Herodot'un tarihine bakabilirsiniz).

15 — **Mısır yazısı nasıl bir yazıdır. Mısırlılar kaç türlü yazı kullanırlardı. Papirüs nedir? Bu yazıyı kim okuyabildi? (Bak 44. parçanın II. kısmı).**

16 — **Mısırlıların edebiyat ve bilimleri hakkında ne bilirsiniz? (Bak 44. parçanın c kısmı).**

17 — **Mısır sanatında önemli eserler hangileridir? (Bak 44. parçanın d kısmı).**

18 — **Mısır mezarları hakkında neler bilirsiniz? Mısırlılar yapılarını neyle süslerlerdi? (Bak 44. parçanın d kısmı).**

19 — **Mısırlıların ekonomisi nelere dayanırdı? Mısırlılar hangi kavimlerle alış veriş ederlerdi? (Bak 44. parçanın e kısmı).**

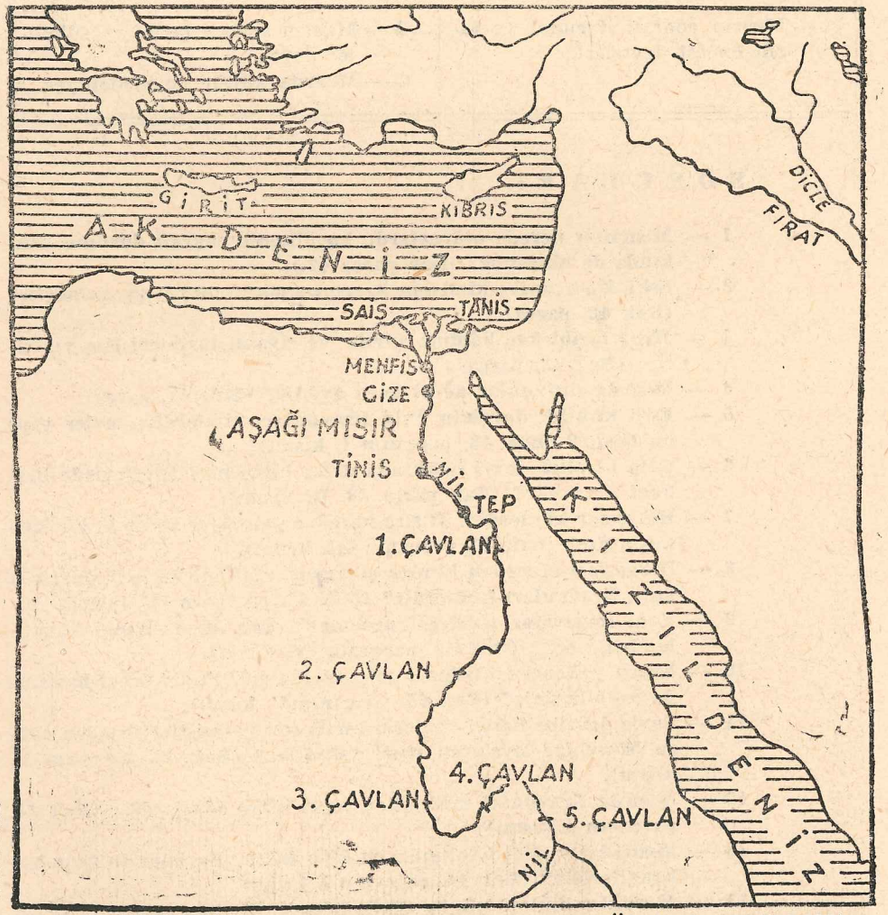

H. 7 (Ölçek: 1 : 24 500 000)

MISIR

A: 42 — MISIR'IN COĞRAFÎ DURUMU VE TARİH ÖNCESİ DEVİRLERİ :

Mısır, Afrikanın kuzeydoğu köşesinde bulunan Nil vadisinin adıdır. Doğuda Kızıldeniz, batıda Libya çölü, kuzeyde Akdeniz ve güneyde Asuvan (Birinci Nil çayları yöresi) ile çevrilmiştir.

Nil nehri, Mısır'ı çöl olmaktan kurtarmıştır. Her yıl Haziran ayından itibaren kabarmaya başlıyarak etrafını sular altında bırakır. Toprağın bereketini arttırır. Nil'in taşmadığı yıllar, Mısır'da büyük kıtlıklar olur, kargaşalıklar çıkar. Topraklarının zenginliği Mısır'ı en eski medeniyet merkezlerinden biri yapmıştır. Son yapılan araştırmalardan Mısır'a **M.Ö. 4000** e doğru Asyalı kavimlerin yerleşmeye başladığını öğreniyoruz. Bunlar yerlilerle karışarak Mısır'ın özel tipini meydana getirmişlerdir. Aynı zamanda buraya Asya'nın Maden Devri kültür ve medeniyetini de sokmuşlardır. Doğudan gelen bu kavimlerin yerleşmesinden sonra Mısır'da **Nom** denilen küçük küçük şehir devletleri kurulmuştur.

B: 43 — MISIR'IN SİYASAL TARİHİ VE SÜLÂLELER DEVRİ (M.Ö. 3000-525) :

Mısır'ın siyasî tarihi Milâttan Önce IV. bin sonlarına doğru aydınlanmaya başlar. İlkin kuzeyde, sonra güneyde Nom'ların birleşmesiyle iki devlet kurulur. Kısa bir zaman sonra bu iki devlet birleşerek tek devlet haline gelir. **Firavun** denilen kıralların idaresinde bulunan bu devletin siyasal tarihi 2675 yıl devam eder. Başlıca 5 büyük devreye ayrılır :

Piramit'ler ve Sfenks.

1 — Eski Kırallık, 2 — Orta Kırallık, 3 — Yeni Kırallık, 4 — Yabancı İstilâlar, 5 — **Sayis** Kırallığı devirleri.

1) **Eski Kırallık** devrinin kurucusu **Menes** adlı bir hükümdardır. Birçok Nom'ların birleşmesiyle kurulan bu devletin başkenti önce **Tinis,** sonra Kuzey Mısır'da **Menfis** şehirleridir. Bu devirde, Asyanın iç tarafları ve Akdeniz memleketleriyle ticaret yapılmış, sınırlar güneyde İkinci Nil Çavlanına, doğuda Sina Çölüne kadar uzatılmıştır. Dünyanın en büyük taş anıtları olan piramit'leri bu devir kıralları yaptırmıştır.

2) Eski Kırallığın sonlarına doğru memlekette çıkan karışıklıklarla devlet zayıflamış, idare Tep şehri prenslerinin eline geçmiştir. Bu suretle başlıyan **Orta Kırallık** Devrinde, büyük ve uzun fetihlere girişilmiş, sınırlar güneyde Sudan'a doğru, kuzeyde Lübnan'a kadar genişletilmiştir. Bu devirde başkent olan Güney Mısır'daki **Top** şehri de büyük saraylar, tapınaklar ve anıtlarla süslenmiştir.

3) Orta kırallığın sonlarına doğru Mısır'da idare yeniden bozulmuş, karışıklıklar artmış, bundan faydalanan Hiksos adlı savaşçı, Asyalı bir kavim Suriye ve Filistini geçerek kuzey Mısır'ı zaptetmiştir **(M.Ö. 1700-1600).**

Hiksoslar, Mısırlıların dinî inanışlarını, ahlâk ve âdetlerini alıp, Mısırlılaştılar. Filistin'de yaşıyan İsrail oğullarının bunlar devrinde Mısır'a yerleştikleri sanılmaktadır. Hiksos'ların Mısır'da başkentleri kuzey Mısırdaki **Avaris** şehri idi.

Tapınaklara giden Sfenks'li yol.

4) Tep prensleri uzun yıllar savaşarak Hiksosları Mısırdan çıkarmışlar ve idareyi tekrar ellerine almışlardır. Bundan sonra başlıyan yeni kırallık devrinde tekrar büyük fetihlere girişilmiş, güneyde sınırlar dördüncü Nil çavlanına, doğuda Fırat boylarına kadar genişletilmiştir. Mısırlılar doğu savaşları sırasında ön Asyanın fatih milletlerinden olan Asurları, Babillileri ve Etileri tanımışlardır. Yeni kırallık devrinin ünlü kırallarından XVIII. sülâleden **Totmes III.** ile XIX. sülâleden **Seti** ve **II. Ramses,** Mısır tarihinin ünlü hükümdarlarındandır. II. Ramses zamanında Etilerle Suriye için Kadeş savaşı yapılmıştır (Bak. 35. parça).

Kıraliçe Nofret.

Bu devrin sonlarına doğru çıkan karışıklıklarla Mısır bir gerileme devrine girmiştir. Tep'de idare Amon rahiplerinin eline geçmiş, Libyalılar kuzey Mısır'ı, Habeşler de güney Mısır'ı ele geçirmişlerdir. Mısır bu devirde karışıklık ve iç savaşlarla çok sarsıldı. Bu durumdan faydalanan Asurlular Mısır topraklarına saldırarak birçok yerleri zaptetmişlerdir. Bu kötü durumu kuzey Mısırdaki **Sayis** şehri prenslerinden **Psammetik** düzeltmiş,

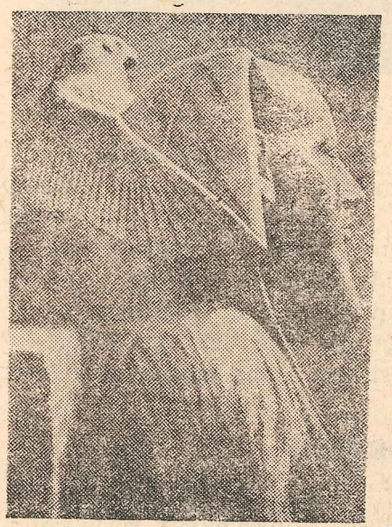

Firavun Kefren'in başı (M.Ö. 2800).

Prenses Nofret (M.Ö. 2800).

Lidya ve Yunanlılardan sağladığı yardımlarla Mısır'ı Asurlulardan kurtarıp idareyi eline almıştır.

5) Psammetik ile başlıyan bu devirde Mısır yeniden birliğini sağladı. Sayis kırallarının idaresi altında iç karışıklıklar bastırıldı. Elden çıkan yerlerin bir kısmı geri alındı. Mısırlılar, bu devirde Yunanlılarla sıkı bir münasebete giriştiler. Yunanlılar, Deltada ticaret kolonileri kurdular.

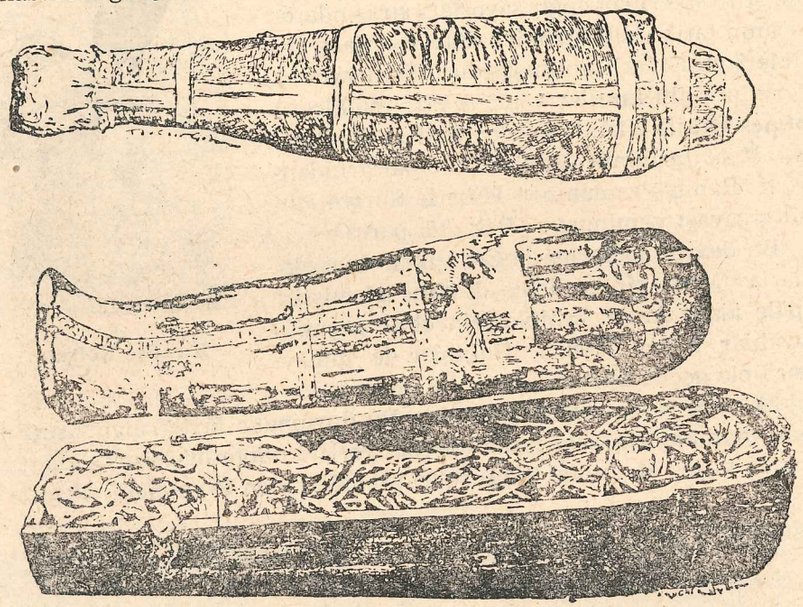

Mısır mumyaları.

Bu devir kırallarından **Nekao,** Asur devletinin yıkılmasından faydalanarak bir sıra Suriye ve Filistin'e egemenliğini tanıttı ise de bu durum uzun sürmedi. Kuvvetli bir hale giren II. Babil kıralına aldığı yerleri kaptırarak Mısır sınırına çekilmek zorunda kaldı. Bu sülâlenin son zamanlarında devletin düzeni tekrar bozuldu. Çıkan karışıklıklar ve isyanlarla devlet çok zayıfladı. Bu durumdan faydalanan Persler de Mısır'ı zaptederek **Sayis** kırallığını ortadan kaldırdılar **(M.Ö. 525).** Bundan sonra bir daha kendilerini toparlayamayan Mısırlılar daima yabancı milletlerin egemenliğinde yaşadılar.

C: 44 — MISIR'DA KÜLTÜR VE MEDENİYET :

a — Firavun ve Memleket İdaresi :

Mısır hükümdarlarına **Firavun** denirdi. Bunlar büyük, süslü saraylarda otururlardı. Tanrının oğlu sayıldıklarından kendilerine tanrılar gibi

ibadet edilirdi. Mısır'da her şey Firavunundu. Memleketi geniş bir memur sınıfıyla idare ederlerdi. Bunların içinde en önemlisi maliye bakanıydı. Mısır'ın maliyesi çok zengin ve düzenliydi.

Mısırlıların kurmuş oldukları devlet, kuvvetli temellere dayanıyordu. Düzenli orduları, mahkemeleri ve yazılı kanunları vardı. Memleket, **nom** denilen illere ayrılarak idare olunurdu. Her nomun başında Firavun tarafından gönderilen bir vali vardı.

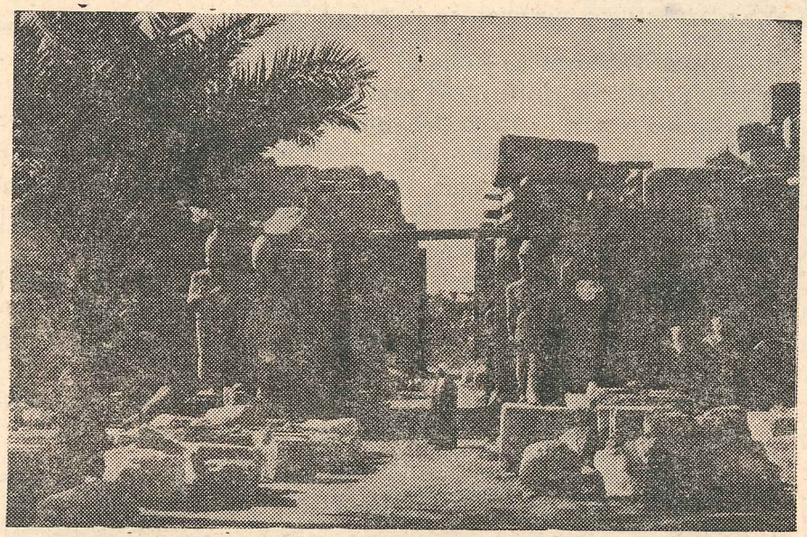

Karnak tapınağı.

b — Din ve İnanışlar :

Mısırlılar çok dindar insanlardı. Birçok tanrılarla kutsal saydıkları hayvanlara taparlardı. Bunlar içinde en büyük tanrı güneşti. Buna **Ra** adı verilirdi. Mısır'da her şeyin özel bir tanrısı vardı. Orta Kırallık devrinde Tep şehri üstünlüğü elde edince bu şehrin tanrısı **Amon, Ra** ile birleşerek **Amon-Ra** adıyla bütün Mısırın genel tanrısı oldu.

Mısır'ın büyük tanrıları içinde **Oziris, Horös, İzis** adlı tanrıları vardı.

Horüs doğan güneş, Oziris batan güneş, İzis de ay tanrısıydı.

Oziris Horüsün babası, İzis de anası sayılırdı. Oziris gök ve ölüler tanrısı, Horüs ise savaş tanrısıydı.

Bunlardan başka **Set** adlı, karanlıkları temsil eden bir tanrı daha vardı. Bu tanrı ile Oziris daimî bir savaş halinde idiler.

Oziris'in oğlu Horüs Set'i yenerek dünyayı karanlıklardan (geceden) kurtarır, ışığa (gündüze) kavuştururdu.

Mısır'ın hayvan tanrıları içinde en önemlisi **Apis** öküzü idi. Bunun

birtakım özel işaretleri vardı. Timsah, su aygırı, yılan, kedi, kurbağa gibi hayvanları da kutsal sayarlardı.

Mısır'da din, büyü ve falcılıkla uğraşan kalabalık bir rahip sınıfı da vardı. Bunların yetkileri çok genişti. Bazı zamanlar devletin idaresini bile ellerine aldıkları olurdu.

Mısırlılar ölen kimselerin ruhlarının başka bir dünyada yaşadığına ve bir gün tekrar cesede döneceğine inandıklarından ölülerini mumyalarlar, onları böylece çürümekten korurlardı.

c — Yazı, Edebiyat ve Bilim :

Mısırlılar eski zamandan beri yazı yazmayı biliyorlardı. Önceleri hiyeroğlif denilen resim, sonra da **Demotik** denilen bir yazı kullanmışlardır. Hiyeroğlif yüksek sınıfın ve din adamlarıyla anıtların yazısı idi. Bu yazı kutsal sayılırdı. Demotik yazı ise, halk tarafından kullanılan daha işlek ve kolay bir yazı idi. Hiyeroglif yazısını, **Şampolyon** adlı bir Fransız bilgini okumaya muvaffak olmuştur **(1821).**

Mısırlılar Nil kenarında yetişen Papirüs adlı bitkiden yaptıkları kâğıtlar ve taşlar üzerine yazılar yazmışlardır. Bunların konusu daha ziyade dine, edebiyata, hekimliğe ve felsefeye aitti. Sonraları kahramanlığa ait hikâyeler ve romanlar da yazıldı.

Aritmetik, Geometri, Astronomi ve Tıp gibi bilimler de oldukça ileri bir durumda idi. Okullarda bu bilgiler öğretilirdi. Mısırlılar seneyi 365

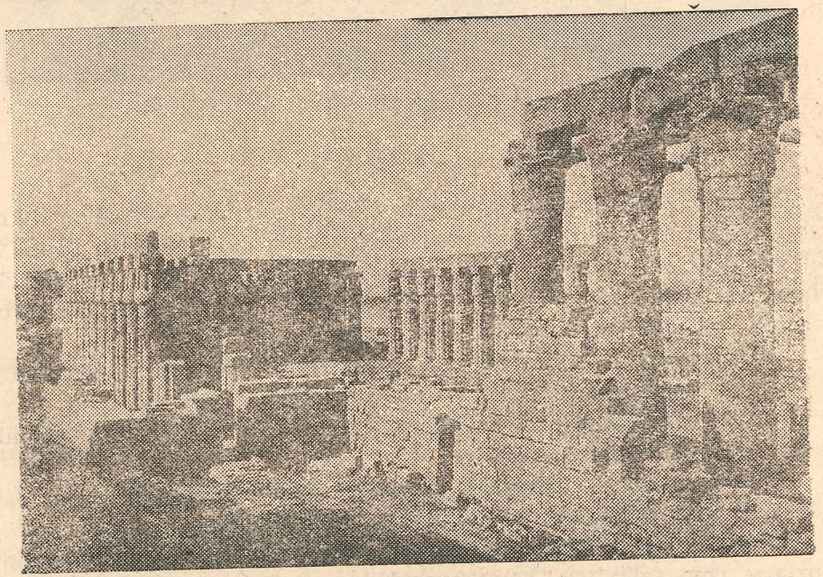

Luksor tapınağı.

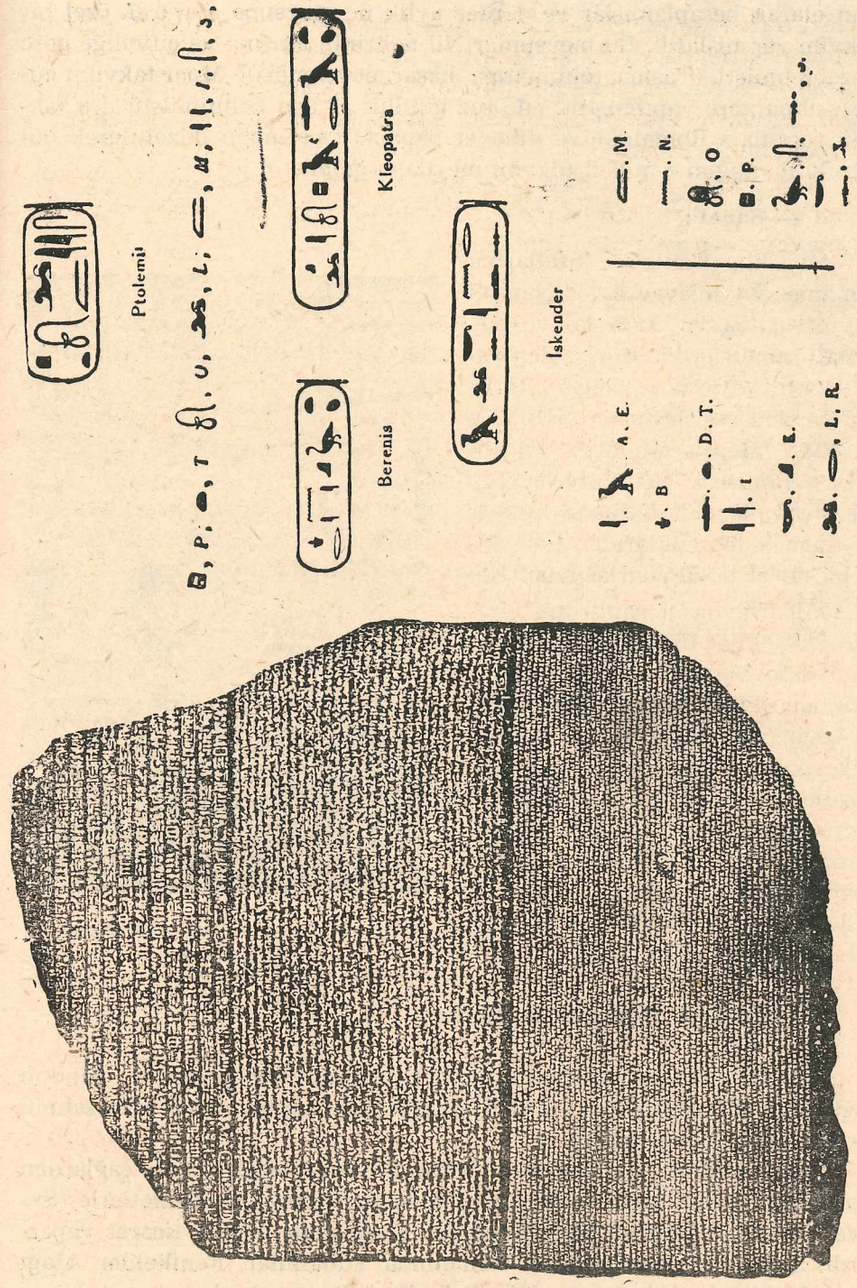

Şampolyon'un okuduğu üç yazıyla yazılmış taş ve hiyeroglif harflerinin okunması.

gün olarak hesaplamışlar ve dörder aylık üç mevsime ayırarak özel bir takvim yapmışlardı. Bu mevsimler Nil nehrinin akışına ve çiftçiliğe göre düzenlenmişti. (Taşma, tohumatma, hasat mevsimleri). Mısır takvimi güneş yılına göre yapılmıştır. Yıl otuz günlük 12 aya bölünmüştü. Bu takvim sonraları Romalılar ve nihayet papalar tarafından düzeltilerek bugün kullandığımız milâdî takvim meydana gelmiştir.

ç — Sanat :

Mısırlılar Tanrı ve kırallarına zamanla yıkılmayacak, dayanıklı büyük tapınaklar, saraylar ve mezarlar yapmışlardır. Bu yüzden yapı sanatı, Mısır'da çok ileri gitmişti. Yapılan eserlerin en büyük ve güzelleri **Menfis** (Kahire) civarındaki piramitler, Sfenks'lerle Tep şehri yakınlarında bulunan Luksor ve Karnak tapınaklarıdır. Eski kırallık devri hükümdarlarından Keops adlı firavunun yaptırdığı piramit, yüksekliği 150 metredir. Bu piramit dünyanın en büyük taş anıtlarından sayılır. Bundan başka yine bu devir firavunlarından Kefren ile Mikerinos'un yaptırdığı piramitler büyüklükçe Keops'un piramidinden sonra gelir. Kefren piramidinin yanında aynı hükümdarın oydurduğu büyük kayayı insan başlı ve arslan vücutlu bir hale sokmuştur. (71. sayfadaki resme bak).

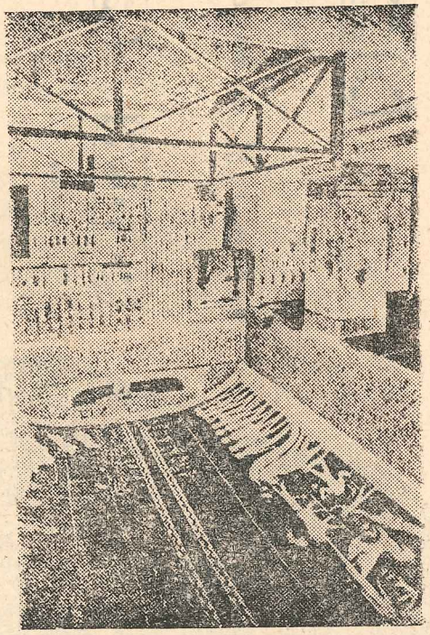

Firavun I inci Seti'nin mezarında altın salon.

d — Mısırın ekonomik durumu :

Mısırın ekonomik durumu ziraat ve ticarete dayanıyordu. Halkın çoğu çiftçiydi. Nil'in her yıl belli aylarda taşması bu memlekete zengin ve bol ürünler sağlıyordu.

Mısır'ın Hint yolu üzerinde bulunmasından dolayı, eski çağlardan beri geniş ve özel bir ticareti vardı. Mısırlılar komşu memleketlerle (Suriye, Filistin, Mezopotamya, Anadolu, Ege) geniş ölçüde ticaret yaparlardı. Son Firavunlar sülâlesi zamanında Yunanlılar, Fenikeliler Aşağı Mısır'da birçok ticaret pazarları, kolonileri, kurmuşlardı.

ÖZET :

1 — Mısır, Afrika'nın kuzeydoğu köşesindeki Nil vadisinin adıdır. Nil nehri burayı çöl olmaktan kurtarmıştır. Topraklarının bereketli oluşu Mısır'ı en eski medeniyet merkezlerinden biri yapmıştır. M.Ö. IV. bine doğru Mısır'a gelen Orta Asya'lı uluslar, buraya Maden Devri medeniyetini sokmuşlardır. Mısır'ın siyasal tarihi Nom adlı küçük şehir devletlerinin birleşmesiyle başlar ve 5 büyük devreye ayrılır. (Eski Kırallık, Yeni Kırallık, Yabancı İstilâlar ve Sayis Kırallığı).

2 — Mısır'lılar yukarda adını saydığımız bu devirlerde önemli işler görmüşler, savaşlarda sınırlarını güneyde Sudan'a doğuda Suriye'ye kadar genişletmişler ve buraların madenlerinden, ürünlerinden faydalanarak zenginleşmişlerdir. Mısır'ı bir ara Hiksos adlı Asya'lı savaşçı bir kavim istilâ etmiş, bunlar Kuzey Mısır'da tam bir yüzyıl kalmışlardır. Tep prensleri Hiksos'ları Mısır'dan çıkararak, idareyi ellerine almışlar ve tekrar yeniden fetihlere girişmişlerdir. Bu devrin sonlarına doğru Libya'lılar, Habeş'ler ve Asur'lar Mısır'ı istilâ etmişlerdir. Bu yabancı istilâlardan memleketi Kuzey Mısır'daki Sayis şehri prensleri kurtarmış, bunlar zamanında bir müddet işler yolunda gitmişse de sonraları İranlılar Mısır'ı zaptederek buradaki devleti ortadan kaldırmışlardır (M.Ö. 525).

3 — Mısır'ın tarihi medeniyet bakımından da parlak geçmiştir. Bunlar, Firavun adını verdikleri kırallarına tanrı gibi taparlar ve onlara büyük saraylar, tapınaklar yaparlardı. Bu eserlerden en önemlileri Piramitlerle Luksor ve Karnak tapınaklarıdır. Bunların içlerini ve dışlarını birçok insan, hayvan ve resimleri, heykelleri ve kabartmalarıyla süslerlerdi.

4 — Mısır'lılar çok dindar insanlardı. Tanrılarını insan ve hayvan şeklinde düşünürler, resim ve heykellerini yaparlardı. Ölülerin bir gün dirileceklerine inandıklarından, onları mumyalarlardı. Mısır'lılar biri Hiyerogif, diğeri Demotik adı verilen iki çeşit yazı yazmışlar ve bunlarla birçok eser yazmışlardır. Mısır'lılar arasında matematik, geometri, astronomi ve tıp gibi bilimler de ileri gitmiştir. Bir seneyi 365 gün olarak hesaplamışlar ve bu esasa dayanarak kendilerine bir de özel takvim yapmışlardır. Bugün kullandığımız Milâdî takvim Mısır'lıların takviminden çıkmıştır.

1 — FENİKELİLER

PLÂN

A — Fenike ve Fenikeliler.
B — Tarihleri.
C — Kültür ve medeniyetleri.

SORULAR :

1 — **Fenike neresidir ve nasıl bir yerdir? (Bak 45. parça).**
2 — **Fenikeliler hangi kavimlerin karışmasından doğmuştur? (Bak 45. parça).**
3 — **Fenikelilerin ilk zamanları hakkında ne bilirsiniz? (Bak 45. parça).**
4 — **Fenike tarihi kaç bölüme ayrılır? (Bak 45. parça).**
5 — **Sayda sitesinin önemini belirtiniz? (Bak 45. parçanın I. kısmı).**
6 — **Sur sitesinin önemini belirtiniz? (Bak 45. parçanın II. kısmı).**
7 — **Kartaca şehri nerededir? Bu site hakkında ne bilirsiniz? (Bak 45. parçanın III. kısmı).**
8 — **Fenikeliler sanat alanında hanki kavimlerin etkisinde kalmışlardır? (Bak 46. parçanın a kısmı).**
9 — **Fenikelilerin ticareti hakkında ne bilirsiniz? (Bak 46. parça ile Sayda ve Sur gemicilerinin ticaret yaptıkları alanları göz önüne getiriniz).**
10 — **Fenike yazısı nasıldır? Bu yazıdan kimler faydalandı? (Bak 46. parçanın a kısmı).**
11 — **Fenikeliler nelere taparlardı? En büyük Tanrıları hangileridir? (Bak 46. parçanın b kısmı).**
12 — **Fenikelilerin medeniyetteki rollerini belirtiniz? (Bak 46. parçanın II. kısmı).**

A: 45 — FENİKELİLER :

Fenikeliler Suriyede Lübnan dağları ile deniz arasında uzanan dar bir arazide yaşıyorlardı. Oturdukları yerler, ekip biçmeye elverişli değildi. Buraları gemi yapmaya yarayan ormanlar, ticarete elverişli limanlar ve koylarla doluydu. Onun için Fenikeliler denizci ve tüccar bir kavimdi.

Fenikelilerin Suriyede yerleşmeleri **M.Ö. II.** bine doğru başlar. Fakat kurmuş oldukları şehirlerin önem kazanmaları daha ziyade II. binin sonlarına doğrudur. Fenikeliler hiçbir zaman birleşip kuvvetli bir devlet kuramamışlar ise de bazan içlerinde parlayan şehirlerin üstünlüğünü diğer şehirler kabul etmişlerdir. Fenikeliler, küçük küçük şehir devletleri halinde yaşamışlardır.

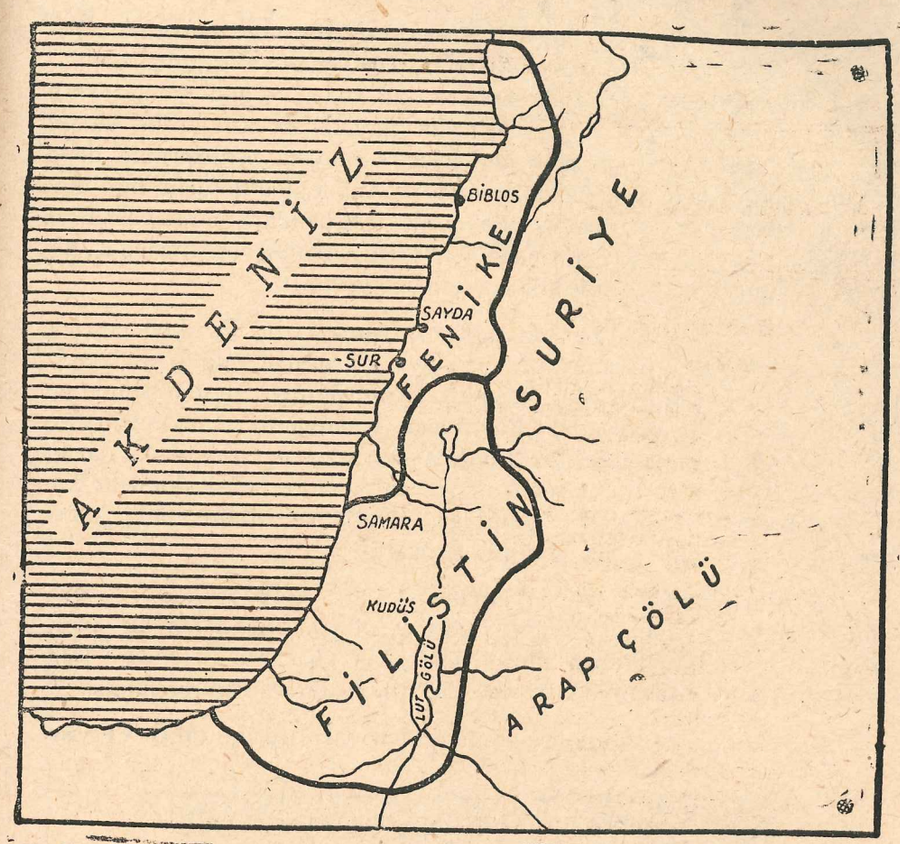

H. 8 (Ölçek: 1 : 28 000 000)

FENİKELİLER VE İBRANİLER

Bu şehirlerin en önemlileri Suriye kıyılarında **Sayda, Sur** şehirleri ile Afrikanın Tunus yöresinde **Kartaca**'dır. Bu şehirlerin zaman zaman diğer şehirler üzerinde elde ettikleri üstünlüklere göre Fenike tarihi üç devreye ayrılır :

1 — Sayda

2 — Sur

3 — Kartaca'dır.

Fenikeliler Samî aslındandır. Sonraları Orta Asyadan gelen insanlarla Samîlerin karışmasından Fenikeliler meydana çıkmıştır.

B: Tarih devirleri : 1 — Sayda şehir devletinin üstünlüğü zamanında Fenikeliler ticaret maksadıyla doğu Akdeniz, Ege denizi ve Karadenizde dolaşarak Kıbrıs, Rodos adalarıyla Anadolunun kuzey ve güneyinde birçok koloniler ve pazar yerleri kurmuşlardır. Saydalılar buralardan kalay, bakır gibi madenlerle mermer getirirler ve bunları şehirlerinde depo ettikten sonra kervanlarla Mezopotamya ve Anadoluya götürüp bu ülkelerin ürünleriyle değiştirirlerdi. Saydalılar Asurlulara vergi vermekle beraber bu kuvvetli devletin baskısından kurtulamamış, bu yüzden zayıflamıştı. Bundan sonra üstünlük Sur şehrine geçmişti.

2 — Sur şehrinin üstünlük sağladığı zamanlarda Fenikeli gemiciler batı Akdenizde dolaşmışlardır. Sicilya, Sardunya, Malta adalarıyla Tunus ve İspanyada koloniler, pazarlar kurmuşlardır. Bunlar içinde en önemlisi, Tunus dolaylarındaki Kartaca ile İspanyanın güneyindeki Kades kolonisidir. Fenikeliler Tarık boğazından çıkarak Atlantik kıyılarında da dolaşmışlardır. İngilterenin güney batısına ve baltık denizine kadar gitmişlerdir. İspanyada buldukları gümüş ve İngilteredeki kalay madenleri, Fenikelileri çok zenginleştirmişti.

Sur şehri, kendini haraca bağlıyan Asur ve Babillilerin sürekli saldırışlarıyla zayıfladı. Rivayete göre iç olaylar yüzünden bir kısım Surlular, şehirlerini bırakıp kuzey Afrikadaki Kartaca kolonisini kurmuşlardır. Sur'un hayatî faaliyetine Büyük İskender son vermiştir.

3 — Sur şehrinin Pers egemenliğine girmesi üzerine **(M.Ö. VI. yüz-**

Bir Fenike ticaret gemisi.

yıl II. yarısı) şimdiki Tunus şehri yakınında kurulan Kartaca şehri kuvvetlenerek batı Akdeniz ticaretini ele geçirdi. Batı adalarıyla Sardunya ve İspanyada koloniler elde ederek, kuvvetli bir deniz imparatorluğu kurdular. Sonraları Sicilya yüzünden Romalılarla Kartacanın arası açıldı. Uzun ve aralıklı savaşlar sonunda **M.Ö. 146** tarihinde Romalılar tarafından ortadan kaldırıldı (Bak Pön savaşları).

C: 46 — FENİKELİLERİN MEDENİYETİ :

a — Fenikeliler medeniyet alanında Mezopotamya, Anadolu ve Mısırın etkisinde kalmışlardır. Ortaya koydukları eserlerde sanattan ziyade ticaret fikri göze çarpar. Para edecek her şeyi taklit etmişler ve menfaatlerini her şeyin üstünde tutmuşlardır. Fenikeliler yaptıkları renkli vazolar, camlar, boncuklar ve tanrı heykelcikleriyle gittikleri yerlerin ahalisini aldatarak, ellerindeki kıymetli eşyaları alırlardı. Fenikelilerin medeniyete en büyük hizmetleri kolay ve işlek bir yazı icadetmiş olmalarıdır. Onların bu yazılarından sonraları Yunanlılar faydalanarak kendilerine göre bir yazı icat etmişler, ve Yunanlılardan da Romalılar istifade ederek Lâtin alfabesini yapmışlardır.

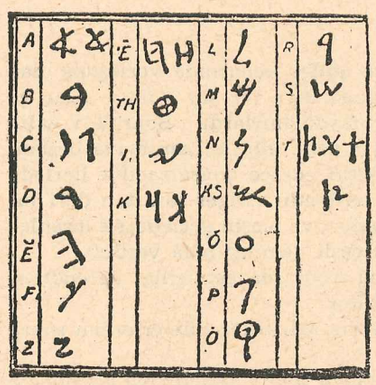

Fenike yazısı.

b — Fenikeliler, diğer bütün İlk Çağda yaşamış milletler gibi, birçok tanrılara tapıyorlardı. Gök ve yer tanrıları başta geliyordu. En büyük tanrıları **Baal** idi. Güneşi temsil ederdi. Baal sakallı, güçlü kuvvetli bir ihtiyar olarak düşünülürdü. Ay'ı temsil eden Astarte adlı bir de kadın tanrıları vardı. Fenikeliler tanrılarının kendilerine yapacakları kötülüklerden, fenalıklardan kurtulmak için onlara adaklar adarlar, kurbanlar sunarlardı. Tanrıların sevdikleri en makbul kurban insandı.

Fenikeliler ilkbaharda tabiatın yeniden dirilmesi karşısında, tanrıları için bayramlar, törenler yaparlar, sonbaharda da yas tutarlardı.

c — Fenikelilerin medeniyetteki rolleri :

Fenikelilerin özel bir medeniyeti yoktu. Gemici ve tüccar bir millet oldukları için ilk çağların Mezopotamya, Eti ve Mısır medeniyetlerinin

yayılışında rolleri olmuştur. Fenikeliler, Akdeniz kıyılarındaki geri kalan kavimlere bu medeniyetleri az çok aşılamışlardır. Dünyanın bazı yerlerinin tanınmasında da az çok rolleri vardır. Şu kadar var ki keşfettikleri yerleri diğer kavimlerden gizlerlerdi.

Akdeniz medeniyetinin gelişmesinde Mezopotamya, Eti ve Ege medeniyetlerinin etkileri daha kesindir.

BÜTÜNLEYİCİ BİLGİLER ve SORULAR :

1 — Herodot tarihinin I. ve II. ciltlerinde Fenikelilere ait bilgiler vardır.

2 — Fenike yazısını diğer ön Asya ve Mısır yazılarıyla karşılaştırarak kolaylığını belirtiniz. Bu yazıdan hangi kavimlerin faydalandığını açıklayınız.

OKUMA : (Denizcilik hakkında)

İlk gemiler cilâlı taş devrinde nehirler ve göller kenarında yerleşmiş olan insanlar tarafından inşa edilmiştir. Önceleri gemi diye bir şey yoktu. Ağaç ve su üstünde hareket eden odunlardan insanlar faydalanırlardı. Sonraları kalın ağaçların içlerinin oyulmasına başlandı. Bunlar gemi gibi kullanılmaya başlandı. Gitgide gemi yapmaya elverişli âletler inkişaf edince doğramacılık ilerledi. Seyrüsefere daha elverişli gemiler yapılmaya başlandı. Diğer taraftan deri tulumlar ve kamıştan yapılan bir çerçeve üzerine deri ve meşin geçirilerek insanlar su üzerinde gidip gelmeye başlamışlardır. (Bu çeşit gemiler hâlâ vardır).

İnsanlar önce nehir, göller ve koylarla sığ kıyılarda gemiciliği öğrendiler. Daha sonra denizlere açılarak bu sanatı ilerlettiler.

Tarihin yazdığı ilk gemici kavim Sümerlerdir. Giritliler Sümerlerden sonra gelir.

Fenikeliler Giritin istilâ ve tahrip edilmesinden sonra Akdeniz ve Karadeniz ticaretini ele geçirerek gemiciliği inkişaf ettirmişlerdir.

Fenikeliler, gemilerinde hem yelken ve hem de kürek kullanırlardı. Sayda'lılar doğu Akdeniz, Adalar denizi, Marmara ve Karadenizde dolaştılar. Yunan gemiciliğinin rekabeti üzerine Fenikeliler bu denizlerden çekilmek zorunda kaldılar. Bu yüzden Sur'lular batı Akdeniz ve Atlas Okyanusunda kaldılar. Bu denizlerin kıyılarında birçok koloniler kurdular.

Herodot tarihinde Fenikelilerin Afrika kıyılarında yaptıkları bir seyahat yazılıdır. Bu tarihçi, Mısırın XXVI. sülâlesi olan **Sais** devri Firavunlarından **Nekao (Ne Şhao)** nun bazı Fenikeli gemicileri Afrikanın etrafını dolaşmak için görevlendirdiğini yazar.

Bu yazıda Fenikeli gemiciler Süveyş körfezinden güneye açılmışlar, önce Kızıldeniz, daha sonra Hint Okyanusu ve Atlas Okyanusundan geçerek Cebeli Tarık boğazından Akdenize girmişler ve Nil deltasına gelmişlerdi. Bu seyahati üç yılda tamamlamışlar ve her yıl karaya çıkarak buğday ekip biçtikten sonra yeniden yollarına devam etmişlerdir.

M.Ö. 522 yıllarına doğru Kartacalı **Hannon** adında bir gemicinin Afrika etrafındaki seyahatine ait bir eser yazılmıştır. Bu eserin Yunanca tercümesine göre gemici Hannon Cebeli Tarık boğazından güneye doğru Afrika kıyılarını takip ettiği anlaşılır. Hannon'un emri altında altmış gemi vardı. Başlıca görevi Fas kıyılarında Kartaca nâmına sömürge ve pazar yerleri kurmak veya mevcut olanları kuvvetlendirmekti. Önce **RİODEL ORO**'da bir sömürge kurdu. Daha sonra Senegal ve Senegambiyi açarak yedi gün sonra bir adaya yanaştılar. **(Şerbo adası)**. Kıyılarda gördükleri tabiî olaylardan da bu seyahatnamede bahsedilmektedir. Hannon iri vücudlu maymunlar ve zenciler alarak geri döndü. Zenci esirlerin taşınması güç olduğundan birçoğunu öldürttü. Getirdikleri zencileri **Junon** tapınağına verdi.

Fenike gemiciliği ve ticaretini önce Yunan ve daha sonra Romalılar söndürmüştür.

---

3 — İBRANİLER

PLÂN

A — İbraniler.
B — Tarihleri.
C — Kültür ve medeniyetleri.

SORULAR:

1 — **Filistin nasıl bir memlekettir? (Bak 47. parça).**
2 — **İbraniler kimlerdir, önceleri nerelerde yaşarlardı? (Bak 48. parça).**
3 — **İbraniler Mısıra nasıl yerleştiler? (Bak 48. parça).**
4 — **İbranileri Mısırdan kim çıkarttı ve bundan sonra nerede yaşadılar? (Bak 48. parça).**
5 — **İbraniler Filistine nasıl yerleştiler ve İbrani kırallığı nasıl kuruldu? Belli başlı İbrani kıralları kimlerdir? (Bak 48. parçanın a kısmı).**
6 — **İbrani kırallığı kaça ayrıldı? Her birinin adlarıyla başkentlerini söyleyiniz? Bu devletler nasıl çöktüler? (Bak 48. parçanın a kısmı).**
7 — **İbranilerin son devirleri nasıl geçmiştir? (48. parçanın b kısmı).**
8 — **İbrani dini nasıldı? Bu dinin kurucusu hangi peygamberdir? Tevrat kitabı hakkında ne bilirsiniz? (49. parçanın a kısmı).**
9 — **İbraniler önceleri nasıl yaşarlardı, milliyet fikri bunlarda ne vakit başladı? (49. parçanın b kısmı).**
10 — **İlk çağların ticaret alanında Filistinin ne gibi önemi vardır? (49. parçanın b kısmı).**
11 — **İbranilerin en zengin devri kimin zamanıdır? (49. parçanın b kısmı).**

A: 47 — MEMLEKET :

İbrani tarihi Filistin dediğimiz yerde geçmiştir. Filistin toprakları Fenike'nin güneyinden başlayarak Mısır sınırına kadar devam eden bir kıyı ile bunun gerisinde yaylalık ve dağlık bir araziden ibarettir. Yaylanın orta tarafı alçalarak bir çukur haline girer. Burada deniz yüzünden aşağı yukarı üç yüz metre derinlikte bulunan Lût gölü vardır. Filistinin doğusu ve güneyi çöllerle çevrilidir. Memleket bir şerit manzarasını gösterir. Mezopotamya ve Anadoluyla Mısır arasındaki yol Filistin'den geçer.

48 — İBRANİLER VE TARİHLERİNİN İLK ZAMANLARI :

İbraniler, Babilliler ve Aramiler gibi Samî kavmine mensupturlar. Önceleri belli başlı yurtları yoktu. Mezopotamya ile Suriye arasındaki çöllerde, bozkırlarda göçebe hayatı yaşarlardı.

İbrani tarihinin kaynağı olan Tevrata göre ilk peygamberleri İbrahim, Sümer ülkesinde bulunan **Ur** şehri halkındandı. Hammurabi ile aynı yüzyılda yaşadığı zannedilir. İbraniler, bunun başkanlığında Mezopotamyadan ayrılarak kuzey Suriye yoluyla Filistin'e gelmişler ve burada göçebe halinde yaşamağa başlamışlardır. İbrahimin ölümünden sonra oğlu İshak ve daha sonra torunu Yakup peygamberler İbranilere başkanlık etmişlerdir. Yakup sonraları İsrail adını aldığından İbranîler'e İsrail oğulları adı verilmiştir.

Tevrat'a göre Yakub'un on iki oğlundan en ziyade bağlandığı ve sevdiği Yusuf ismindeki çocuğunu kardeşleri kıskandığından, onu babalarından uzaklaştırmak için Mısırlı tüccarlara sattılar. Yusuf, Mısırda büyüyerek ve felâketli günler yaşayarak firavunun gözüne girdi ve en yüksek memuriyeti elde etti. Bundan sonra babası kardeşleriyle kabîlesini Mısıra getirerek yerleştirdi. Yusuf'un zamanında rahat ve mes'ut yaşayan İbraniler gitgide çoğaldılar. Sonraları firavunların ve Mısırlıların zulmüne uğradılar. Uzun yıllar süren bu işkenceli hayattan sonra Musa adlı peygamber İbranileri Mısırdan çıkarttı. Sina yarımadasındaki Tih çölüne getirdi. İbraniler kırk yıl çöl hayatı yaşadılar. Musa dinini burada kurdu.

Önceleri **Yahova** dedikleri Allah tarafından İbrahim'e Filistin toprakları vaad olunmuştu. Bu yüzden İbraniler buraya **Arz-ı Mev'ud** (vaad edilmiş memleket) derlerdi. Musa İbranileri Filistine götürmek istedi ise de ömrü buna yetmedi. Diğer bir başkan idaresinde Filistine geldiler ve yerleştiler.

İbranilerden önce Filistinde yerleşen, şehir ve köyler kuran kavimler vardı. Yakub'un oğullarının adlarını taşıyan on iki İbrani kabîlesi, Filistin bölgesine girerek ayrı ayrı yerlerde yerleştiler. Bu iş kolay olmadı. Yüzyıllarca süren çarpışmalardan sonra İbraniler bu işi başarabildiler.

İBRANİ KIRALLIĞININ KURULMASI :

İbraniler uzun yıllar kabîle başkanları tarafından idare edildi. Fakat zaman zaman zorlu kavimlerin baskısı karşısında kendilerine genel bir başkan seçerek düşmanlarına karşı koyarlardı. Nihayet kendilerine bir kıral seçmesi için ruhânî reislerine ayak dirediler. Bunun üzerine **Saul (Talut)** adında birini kıral seçtiler. Kırallık temelini bu kurdu.

Saul'den sonra Davut kıral oldu. Davut hem peygamber ve hem de kıraldı. Eski bir şehir olan Kudüs'ü devletine başkent yaptı. Düşmanlarıyla çarpışarak ülkesini genişletti. Yerine geçen oğlu Süleyman zama-

Kud-us / God-us / Oğuz şehri
Sembolunde sekizli şemsi içinde altılı yıldız vardır; ele geçirilmiş Oğuz devleti, maliyesine Yahudi bankerler egemen olmuş demektir! (M.U.)

nında İbraniler en parlak devirlerini yaşadılar. Süleyman da babası gibi hem peygamber ve hem de kıraldı. Fenikeden mimarlar, ustalar getirterek muhteşem bir saray ile Arapların **Mescid-i Aksa** dedikleri mâbedi yaptırdı.

Süleyman, Sur kıralı ile anlaşarak ticareti geliştirdi. Kızıl denizdeki gemileri Afrikanın değerli mallarını getirirlerdi. Bu yüzden çok zengin oldu. Süleyman, Mısır, Fenike ve Yemen ile iyi geçindi. Adalet ve zenginliği ile büyük bir ün kazandı. Kırk yıl saltanat sürdükten sonra öldü.

a — Devletin Parçalanması :

Süleyman'ın ölümünden sonra devlet ikiye ayrıldı. Kuzeydeki kısmına **İsrailiye** kırallığı, güneydekine **Yuda** devleti denildi. İsrailiye'nin başkenti **Samarya,** Yuda devletinin ise **Kudüs** şehri idi. Siyasî ve dinî rekabetler bu iki devleti birbirine düşman yaptı. İsrail ülkesi daha büyük ve kalabalık olduğundan savaşlarda üstün geliyordu. Nihayet Yuda kıralının kışkırtmasıyla Asurlar İsrail kırallığını önce vergiye bağladılar. Daha sonra da bu devlete son vererek halkını sürdüler. Tarih İsrailiye halkından bir daha bahsetmez. İbrani tarihinde bunlara kaybolmuş kabîleler denir.

Yuda kırallığı, bir müddet daha yaşadı ise de ikinci Babil kıralı Nabokodonosor bu kırallığa son vererek Kudüs dolaylarındaki halkın birçoğunu Babil'e sürdü ve şehri yakıp yıktı. Yahudilerin bir kısmı diğer ülkelere dağıldılar. Yahudiler Babilde yetmiş yıl esir olarak yaşadılar. Fakat bu esaret kendileri için faydalı sonuçlar verdi. Babillilerden bilime ve fenne ait birçok bilgiler edindiler. Kaba saba hallerini gidererek inceldiler. Aralarında çıkan peygamberler de din ve milliyetlerini kökleştirdiler.

← Pers kıralı Kurus **M.Ö. 539** yılında Babil'i alınca Yahudileri tekrar memleketlerine gönderdi. Yahudiler Kudüs'e gelerek yerleştiler. Süleymanın tapınağını daha küçük yapıda yeniden inşa ettiler.

b — İbranilerin son devirleri :

Yahudiler Haham kıralların idaresinde ikiyüz yıl İran egemenliği altında yaşadılar. Daha sonra Büyük İskender İmparatorluğuna bağlandılar. Romalılar Akdeniz dolaylarına egemenliklerini tanıtınca, küçük Yuda devleti Roma'ya bağlandı. Romalılar devrinde aralarında Hıristiyanlığın kurucusu olan **İsa** peygamber zuhur etti. Bağımsızlıklarını elde etmek için Roma'ya karşı ayaklanan Yahudileri Romalılar şiddetle cezalandırdı ve Filistinden sürüp çıkarttı. Yahudiler Roma ülkelerine dağıldılar.

Yahudiler on dokuz asır hükümetsiz kaldılar. Çeşitli ülkelere yayılarak çoğaldılar. Ve ticaretle zenginleştiler. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra bir devlet kurmaya muvaffak oldular. Birleşmiş Milletler Kurulu İsrailiye adını taşıyan bu devleti tanıdı. Çeşitli memleketlerden millî

yurtlarına dönen bir kısım Yahudiler, Filistin topraklarında çoğalıyorlar, önemli başarılar sağlıyorlar.

B: 49 — KÜLTÜR VE MEDENİYET :

a — Siyasal ve sosyal hayat ve ticaret :

İbranilerin siyasal hayatlarına bakacak olursak bu olaylar tarihte önemli bir yer almaz. Küçük bir kavmin siyasî hayatı şüphesiz silik ve sönük bir durumda kalır.

İbraniler, sanat alanında da hiç bir değer gösterememişlerdir. Hattâ Süleyman saray ve tapınağını Fenikeli mühendis ve ustalara yaptırmıştı. Yahudiler yalnız çiftçilikle geçinen bir kavimdi. Aralarında tam mânasıyla bir birlik yoktu. Yahudi birliği ancak ilk kralları zamanında olmuştu. Süleymanın ölümünden sonra bu birlik tekrar bozulmuştu. Babil esaretinden sonra küçük bir topluluk halinde kalan ve Hahamlar idaresinde bulunan Yahudiler dinî ve millî duygularla birliklerini sağladılar.

İbranilerin toprakları ilk çağlar dünyasının önemli bir ticaret geçidi idi. Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasında bulunan Filistin bu yüzden çok faydalanırdı. Fenikeliler gibi Yahudiler de ticaretle uğraşırlardı. Fakat bu ticaret Fenikelilerin ticareti yanında ehemmiyetsiz sayılırdı. Yalnız Süleyman zamanında Fenikelilerle iş birliği edildiğinden ticaret oldukça gelişmiş ve Süleymanın zenginliği sonraki nesillerde pek ziyade şişirilmişti.

b — Din ve inanışlar :

Önceki derslerimizde okuduğumuz gibi ilk zaman insanları çok Tanrılı dinlere bağlanmışlardı. Tabiat olaylarının ayrı ayrı Tanrılar tarafından idare edildiklerine inanırlardı. Ve bunların insan ve hayvan şekillerinde putlarını yaparlar ve bunlar karşısında tapınırlardı.

Yahudiler, bütün ilk çağ milletlerinin inançlarına benzemeyen bir dine bağlandılar. Bu dinin kurucusu olan Musa peygamberin Tevrat kitabı Musevi dinin özelliklerini belirtir. Tevratta Yahova adını alan tek Allaha tapmak ve onun emirlerine uymak mecburiyeti açıklanmıştır. İnsanların ve bütün tabiat unsurlarının Yahova tarafından yaratıldığı ve onun eşi ve benzeri olmadığı zikredilmektedir. Musadan sonra gelen peygamberlerin de yazdığı kitaplar Tevratın ek kitaplarıdır. Bunların hepsine birden **Ahd-ı Atik** denir. Musevi dini denilen bu dinden çıkmış olan Hıristiyanlık da Tevratı kutsal tanır. Yahudiler, dünya yüzünde yaşıyan kavimler arasında Allah heykeli yapmıyan ilk kavimdir.

ÖZET :

1 — Fenike'liler, Suriye'de, Lübnan dağlarıyla deniz arasındaki dar yerlerde yaşarlardı. Oturdukları yerler tarımdan ziyade ticaret ve denizciliğe elverişli olduğundan, bunlar tacir ve gemici bir millet olmuşlardır. Fenike'liler doğu Akdenizde, Karadenizde, batı Akdenizde ticaret maksadıyla birçok geziler yapmışlar, Tarık Boğazından geçerek Atlantik'e çıkmışlardır. Gittikleri yerlerde, pazarlar, koloniler kurarak oraların madenlerinden ve toprak ürünlerinden faydalanırlardı. Fenike'lilerin Suriye'deki idarelerine Asur ve Babil'liler son vermişler, bundan sonra da Kuzey Afrika'daki Kartaca kolonisine çekilmişlerdir. Fenikelilerin medeniyete en büyük hizmetleri bugün kullandığımız alfabenin esasını bulmuş olmalarıdır.

2 — İbrani'lere gelince, bunlar Filistin'de dağınık kabileler halinde yaşıyorlardı. Dıştan gelen tehlikelere karşı birleşerek Kudüs merkez olmak üzere küçük bir devlet kurdular. En parlak devirlerini Davut ve Süleyman adlı kralları zamanında yaşadılar. Bunlardan sonra devletleri zayıflamış, kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her ikisini de Asur'larla Babil'liler ortadan kaldırmışlardır. Medeniyete en büyük hizmetleri ilk çağ milletlerinin birçok tanrılara tapan dinleri yerine tek tanrıya tapan dinleri bir dinin kurucuları olmalarıdır. Tevrat, İbrani'lerin en büyük din kitabıdır.

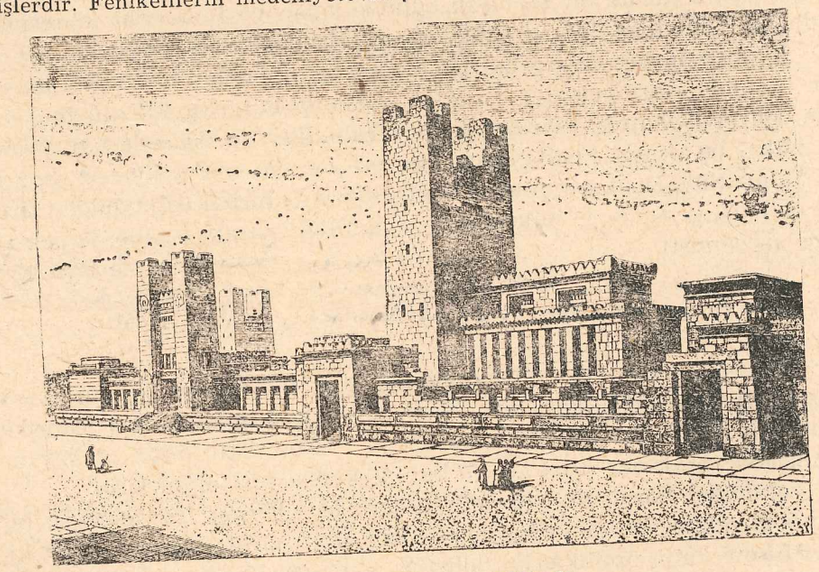

Kudüste Süleyman Mâbedi.

IX — EGE BÖLGESİ

PLÂN

A — Coğrafî durum.
B — Giritte Minos medeniyeti.
C — Karyalılar ve Akalar.
D — Aka kıra[illegible] ve Miken medeniyeti.
E — İyon m[illegible]ti.

SORULAR :

1 — **Ege bölgesi neresidir, bu[illegible]eler bilirsiniz? (Bak 50. parça ve Ege haritası).**
2 — **Egeliler kimlerdir? Bunlar nereden ve hangi tarihlerde gelmişlerdir? (Bak 51. parça).**
3 — **Giritteki medeniyete ne ad takılmıştır? Bu medeniyet ne zaman başlamış ve hangi devirleri yaşamıştır? (Bak 51. parça).**
4 — **Girit medeniyetine kimler son vermiştir? Bu medeniyetin kalıntıları nerede bulunmuştur ve nasıldır? (Bak 51. parça).**
5 — **Karyalılar kimlerdir, bunların Anadoluda ilk oturdukları yer neresidir? Yunan karasına hangi tarihlerde geçmişlerdir? (Bak 52. parçanın a kısmı).**
6 — **Akalar kimlerdir? Yunan karasına ne zaman geldiler? Bunların en önemli şehri neresidir? (Bak 52. parçanın b kısmı).**
7 — **Truva neresidir? Akalarla Truvalılar arasındaki savaşı hangi şair yazmıştır, bu eserlerin adları nedir? (Bak 52. parçanın b kısmı).**
8 — **Miken kırallığı hangi tarihte ve kimler tarafından yıkılmıştır? Miken medeniyetinin kalıntıları hakkında ne biliyoruz? (Bak 52. parçanın b kısmı).**
9 — **İyonya neresidir? İyonlar kimlerdir? Belli başlı siteleriyle İyon medeniyeti hakkındaki bilginizi açıklayınız. (Bak 52. parçanın c kısmı).**

(1 — GİRİT'DE MİNOS, PELEPONEZDE MİKEN MEDENİYETLERİ)

A: 50 — COĞRAFÎ DURUM :

Ege Denizini çeviren karalarla bu denize serpili adaların hepsine birden Ege Bölgesi denir. Doğuda Batı Anadolu kıyıları, batıda Yunanistan karası, kuzeyde Trakya ve Makedonya kıyıları, güneyde ise Rodos ve Girit adalarından ibaret olan bu bölgede irili ufaklı birçok adalar bulunur.

Bu adalar Ege Bölgesi limanları arasındaki münasebetlerin gelişmesine yol açmıştır. Kıyılar çok girintili ve çıkıntılı olduğundan denizciliğe elverişlidir. Yunanistan dağlıktır. Ekime elverişli ovalar pek azdır. Bununla beraber memlekette üzüm, incir ve zeytin gibi ürünler bol yetişir.

H. 9 **(Ölçek: 1 : 63 000 000)**

EGE BÖLGESİ

I — Ege Medeniyeti

B: 51 — GİRİTTE MİNOS MEDENİYETİ :

Girit adasının Asyadan Avrupaya geçiş yolu üzerinde bulunması, burasının Ege Bölgesinde ilk medeniyet alanı olmasını sağlamıştır. Adaya devir devir gelen göçler Girit medeniyetini yaratmış ve geliştirmiştir. Eski Yunanlılar Girit kırallarına **Minos** adını taktıklarından bu adadaki medeniyete **Minos medeniyeti** derler.

Giridin ilk medenî halkı Cilâlı Taş Devri insanlarıdır. Bunlar küçük köylerde otururlar, avcılık ve balıkçılıkla geçinirlerdi. Kilden çanak, çömlek ve vazolar yaparlardı.

M.Ö. 3000 yıllarına doğru Giritte Bakır Devri başlar. Bu devirde 2-3 katlı evleri olan küçük şehirler yapıldı. Bu evlerin yanında kubbeli mezarlar vardı. Gemi inşasındaki gelişmeler bu devrin Giritlilerini ekonomik alanda Ege Bölgesi ve Mısırla ilgilendirdi. Bu devrin sanatında ke-

ramik eserler diğerlerine göre daha önemli bir yer alır; üzerleri boyalı ve nakışlı olan bu toprak araçların Anadoludakilerle benzerliğine bakılacak olursa Egelerin (Giritli) ilk Etilerle aynı kökten gelmiş oldukları anlaşılır. Bu cins araçlara Orta Asyada da rastlandığından Ege'lerin Anadolu yoluyla Orta Asyadan geldiklerini öğreniyoruz.

Eski Minos Devri denilen bu zamanlar Giridin ilk kalkınma devirleri sayılır. Bundan sonra adada Tunç Devri başladı; şehirler büyüdü, birçok saraylar yapıldı.

M.Ö. 2000 yılından itibaren medeniyet alanındaki gelişmeler en yüksek derecesini buldu. Önceleri ayrı ayrı siteler halinde yaşayan Ege'ler **M.Ö. 1900** yılından itibaren bugünkü Kandiye şehri yakınındaki Knosos şehir kırallarının egemenliği altına girdi.

M.Ö. 1700 yılına doğru ada yeniden Anadolu yoluyla gelen bir göç dalgasının istilâsına uğradı. Bu yeni gelenler önlerine gelen şehir ve sarayları yakıp yağma ettiler. Sonra da yenilerini yaparak Giridin en parlak devrini açtılar. Bu durum **M.Ö. 1400** yılına kadar sürdü. Bu tarihte Peloponez Akaları Giridi istilâ edince adanın bağımsızlığı sona erdi. **M.Ö. 1200** yılındaki Dor istilâsı ise Girit saray ve şehirlerini harabeye çevirdi. Her şey yakılıp yıkıldı. Medeniyetin izleri kayboldu.

Minos medeniyetinin izlerine son yüzyılda harabeleri bulunan saraylarda rastlanır. Kazılarda meydana çıkarılan Knosos şehrindeki Minosların sarayı, mimarî ve sanat bakımından önemli bir anıttır. Birkaç katlı olan bu sarayın ortasında geniş bir avlu vardır. Sarayın birçok odası, koridor, salon, depo ve atelyeleriyle tiyatro, teras ve bakonları bu-

Miken devri vazoları.

lunmaktadır. Duvarlardaki renkli resimlerde Girit sanatkârlarının canlı tablolar yaratmaktaki başarıları açıkça görülür. Alçı kabartmalarda da saray hayatı çok güzel tasvir edilmiştir. Giritliler spor ve oyunlara düşkün, neşeli insanlardı. Minoslar adalet ve zenginlikleriyle Akdeniz memleketlerinde ün kazanmışlardı. Eski Yunanlıların rivayet ve masalları bunu açıklamaktadır.

Giritliler tabiat olaylarını temsil eden tanrılara taparlardı. En önemli tanrı aslanlarıyla dağlarda dolaşan bir kadın tanrı idi. Giritte tanrılara mahsus tapınaklar yoktu. Ada halkı istediği yerde serbestçe tapınırdı.

Girit medeniyeti **M.Ö. 2000** yılı içinde Yunanistan ve Ege adalarına yayılmıştır. Aka istilâsından sonra Giritlilerin birçoğu Anadolu kıyılarına ve diğer Akdeniz ülkelerine göç ettiler. Bu suretle Girit medeniyeti sona erdi.

C: 52 — KARYALILAR :

a — Karya denilen bölge, Anadolunun batısında bugünkü Muğla ilimizin topraklarıdır. Bu bölgeye de Orta Asyadan gelen göçmenler yerleşmişlerdi. Egelilerle hemen hemen aynı yıllarda gelen bu göçmenlere, eski Yunanlılar Karyalı adını vermişlerdir.

Karyalılar, Yunanistan karasına **(M.Ö. 3000)** doğru geçtikleri sanılmaktadır.

Karyalılar, **Peloponez** yarımadasına yerleştikten sonra, Yunanistanın Hellât denilen bölgesinin bazı yerlerinde de kasabalar kurmuşlardır.

Karyalılar, Giritlilerden faydalanarak Bakır ve Tunç medeniyetine girmişlerdir. Türlü adlarla anılan Ege boyları Yunanistanda ilk medeniyetin kurucuları sayılır.

D — Akalar : (ve Miken medeniyeti)

M.Ö. 1900 - 1800 yılları arasında kuzey ve güney yollarıyla yeni göç dalgaları gelerek Yunan topraklarını istilâ etti. Bu gelenler Orta Asyadaki olaylar yüzünden yurtlarını terketmek zorunda kalan insanlardı. Güney yolunu tutanlar Anadoludan geçerek Ege kıyılarından **Peloponez**'e (Mora yarımadasına) girmişler ve uzun çarpışmalardan sonra burayı istilâ etmişlerdi. Kuzey yolu göçmenleri ise Hazar ve Karadeniz üzerinden Tuna boylarına gelerek buralarda uzun zamanlar yaşadıktan sonra bilinmeyen bazı sebeplerden ötürü **M.Ö. 18. yüzyılda** yavaş yavaş güneye doğru ilerleyerek Yunanistanı istilâ etmişlerdir. Bu geçenler Aka'lardır.

Akalar Yunanistana yayıldıktan sonra biri Teselya'nın (*) güneyinde, diğeri **Peloponez**'in kuzeyinde olmak üzere iki merkez meydana getirmişlerdi.

Bu merkezlerin en önemlisi Peloponezin kuzeydoğusundaki **Miken** şehri idi.

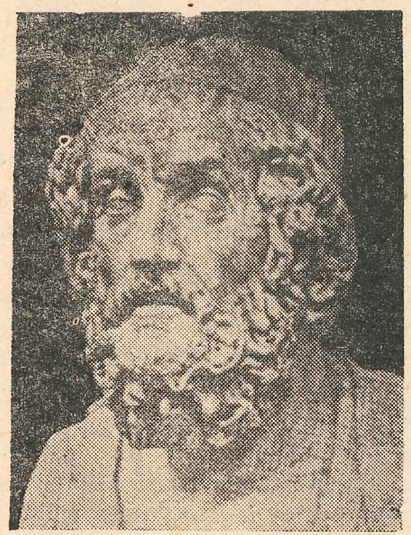

Homerüs.

Aka'lar Yunan karasının muhtelif bölgelerinde şehirler ve mahallî kırallıklar kurmuşlardı. Bunlar bazan aralarında savaşlar yaparlar, bazan da dış ülkeler ve şehirlere karşı birleşirlerdi. Bu olayların en önemlisi Çanakkale Boğazı egemenliği için Miken kıralının komutası altında müttefik Aka ordusu ile **Truva**'lılar arasındaki savaştır. Aka'lar uzun bir muhasaradan sonra bu şehri ele geçirdiler. (Bu olay **İlyada** destanında **Homerüs** adındaki İyon şairi tarafından canlandırılmıştır). Bundan sonra Akalar Girit, Rodos, Sisam ve Kıbrıs adalariyle Antalya yöresini istilâ ettiler ve Ege Bölgesinde siyasî bir üstünlük kurdular. Akaların en parlak devri **M.Ö. 1400 - 1200** yılları arasıdır.

Eti kıralı ile Mısır firavunları arasındaki Kadeş savaşına Akalar da yardımcı kuvvet olarak kaltıdıklarından savaşçıların birçoğu şehirlerinden ayrılmışlardı. Bu durumdan faydalanan Dor'lar **M.Ö. 1200** yılında Yunanistana saldırarak Aka site ve bölgelerinin birçoklarını ele geçirdiler. Bu suretle Aka üstünlüğü sona erdi. Son yüzyılda yapılan kazılarla Aka medeniyeti hakkında esaslı bilgi edinilmiştir. Peloponezin kuzeydoğusundaki Miken şehri, geniş bir tepe üzerindeki yukarı şehir ile, ovada kurulmuş aşağı şehir olmak üzere iki kısımdır. Her ikisinin de etrafı bazıları yüz yirmi ton ağırlığında büyük taşlardan yapılmış kuvvetli duvarlarla çevrilmişti. Yukarı şehre **(Akropol) Aslanlar Kapısı** denilen ve bir sütunun iki tarafında iki aslan heykeli bulunan kapıdan girilirdi. Tepede Miken kırallarının oturdukları geniş salonlu bir saray vardır. Duvarları Knosos sarayında olduğu gibi güzel resimlerle süslüdür.

Mikende kuyu biçiminde kubbeli mezarlar bulunmuştur. Buralardan çıkarılan eşya ve araçlar Mikenlilerin medeniyet alanında hayli iler-

(*) Yunanistanın kuzeyinde bir bölgedir.

lemiş olduklarını gösterir. Miken kırallarına ait olduğu kuvvetle tahmin olunan mezarlardan çıkarılan eşya arasında altından maskeler, mücevherler ve güzel işlemeli silâhlar bulunmuştur. Yine bu mezarlarda bulunan kadın iskeletlerinin yanında altın plâklar, taçlar, bilezikler, küpeler, başları necef taşından altın iğneler ve gerdanlıklara rastlanmıştır. Bu araçlar bize Mikenlilerin medeniyet yolunda çok ileri gitmiş olduklarını gösterir.

E — İyonlar: (ve medeniyetleri)

Dorların istilâsı ile Akaların birçoğu yurtlarını terketmek zorunda kaldılar. Bunlar Yunanistan karasından ayrılarak Ege adalarına ve Batı Anadolu kıyılarına yerleştiler. Göçmenlerin bir kısmı İzmir ili ile Sakız ve Sisam adasına geldiler. Bu yerler **İyonya** adını aldı. İyonyalılar, içlere doğru yükselen vadilerin ağızlarında on iki şehir kurdular. Bunların en önemlileri **Foça, İzmir** ve **Milet** şehirleridir. Az zamanda İyonya'da parlak bir medeniyet doğdu. İyonlar bilim, edebiyat ve sanat alanlarında büyük başarılar gösterdiler, ticareti geliştirdiler. Aralarında Tales gibi ünlü bilginler, Homerüs gibi dünya çapında şairler yetişti. İyonlar sonraları Yunan sanatına temel olan bir sanatın kurucularıdır. Bunlar mimarlıkta ince ve zarif sütunlu ve süslü başlıklı bir stil yarattılar. Şehirlerinde önemli tapınaklar yaptılar. İyon siteleri ticaret alanında çok ileri gitti. Karadeniz, Marmara ve Akdeniz kıyılarında yeni şehirler kurdular.

ÖZET:

1 — Ege Denizi dolaylarında bulunan ülkelere Ege Havzası denir.

2 — Ege Havzasının ilk medeniyeti Giritte başlamıştır. Bu medeniyet M. Ö. 2000 den 1400 e kadar en yüksek derecesine erişmiştir. Buna Minos medeniyeti denir.

3 — Karyalılar, Orta Asyadan, Anadolunun güneybatısına ve oradan da Yunanistanın güneyine göç etmişlerdir.

4 — Orta Asyadan kuzey ve güney yoluyla gelen Akalar yukarı Yunanistanla **Peloponeze** yerleşerek medeniyeti geliştirmişlerdir.

5 — M. Ö. **1200** yıllarında başlayan Dor istilâsından sonra Aka'ların bir kısmı Batı Anadolu'daki İzmir ili bölgesiyle Sakız ve Sisam adalarına yerleşmişlerdir. İyonlar adını alan bu kavim medeniyeti daha ziyade geliştirmiştir.

---

2 — YUNANLILAR

PLÂN

A — Dor istilâsı ve Yunanlılar.
B — Isparta.
C — Atina.

SORULAR:

1 — Dorlar önceleri nerede otururlardı? Yunan karasına ne zaman ve nasıl girdiler? Yunan kavmi nasıl doğdu? (Bak 53. parça).
2 — Isparta şehri nerededir? (Bak 54. parça).
3 — Ispartada kaç sınıf halk vardır? (Bak 54. parçanın a kısmı).
4 — Isparta devleti nasıl idare olunurdu? Bu devleti teşkilâtlandıran kimdir? (Bak 54. parçanın b kısmı).
5 — Isparta ordusu hakkında ne bilirsiniz? (Bak 54. parçanın c kısmı).
6 — Peloponezde üstünlük Ispartalılara hangi tarihlerde geçti? (Bak 54. parçanın d kısmı).
7 — Ispartada toplumsal hayat nasıldı, kız ve erkek çocuklar nasıl yetiştirilirdi? (Bak 54. parçanın e kısmı).
8 — Atina şehri Yunanistanın hangi bölgesindedir? Bu bölgenin coğrafî durumu nasıldır? Atinada yüksek sınıf kimlerin torunlarıdır? (Bak 55. parça).
9 — Atina sitesi ilk zamanlarda nasıl idare olunurdu? (Bak 55. parçanın a kısmı).
10 — Solon kimdir, ne gibi kanunlar yaptı? Bu kanunlarda yurttaşları hangi temel üzerine kaç sınıfa böldü? (Bak 55. parçanın b kısmı).
11 — Tiranlık ne demektir? Atinada tiranlığı kim kurdu ve ne gibi şeyler yaptı? (Bak 55. parçanın c kısmı).
12 — Klistenes kimdir? Atina demokrasisini nasıl değiştirmiştir? (Bak 55. parçanın d kısmı).

A: 53 — DORLARIN İSTİLÂSI VE YUNAN TARİHİNİN BAŞLANGICI:

Dorlar **M.Ö. XV.** yüzyıldan beri **İllirya** dağlarında (şimdiki Yugoslavyada) otururlardı. Bunlardan bazı boylar yavaş yavaş Yunanistana kadar inmişlerdi. Yukarıda gördüğümüz gibi **M.Ö. 1200** yıllarında Yunanistan ve daha sonra Peloponez Dorların istilâsına uğramıştı. Yalnız

Atik (*) bölgesiyle bazı dağlık yerler ve Peloponezin bir kısmı bu istilâdan kurtuldu. Dorlar, Girit, Rodos ve bu adanın karşısındaki Anadolu kıyılarını da zaptettiler. Yunanistan sonraları da birtakım istilâlara uğradı. Bu insanların yüzyıllar içinde karışıp kaynaşmasından **Hellen** denilen tarihî Yunan halkı doğdu.

Dorlar Akaların bir kısmını çiftçi ve rençper olarak kullandılar. Bunlardan çoğunun tarlaları ve malları ellerinden alınmıştı.

M.Ö. VIII. yüzyıl başlarına kadar geçen devirlerde barbar Dorların yıktıkları şehirler yeniden yapıldı. Kıralların idare ettikleri **polis** adı verilen şehir devletleri doğdu. Her şehir bağımsız bir devletti. Bunların en önemlileri Peloponezde **Isparta, Atik**'te Atina idi.

Sonraları sitelerde (şehir devletleri) kırallığı kaldırarak idare doğrudan doğruya yüksek sınıfın eline geçmiş, bazan da bu sınıf arasında çıkan bir asîl tiranlıkla (diktatörlükle) siteyi idare etmişti. Yalnız Ispartalılar idareyi ellerine aldıkları halde kırallığı kaldırmamışlardı.

B: 54 — ISPARTALILAR :

Peloponez (Mora) yarımadasının **Lakonya** bölgesi **Evratos** adlı küçük bir ırmakla sulanır. Bu çayın suladığı ovanın oldukça bereketli ve verimli toprakları vardır. Buranın yerlileri olan Akalar çiftçilikle uğraşırlardı. **M.Ö. 1200** yılında Yunanistana giren Dorların kuvvetli bir kabîlesi uzun çarpışmalardan sonra bu bölgeyi ele geçirdi. Bunlar Evrotas vadisinde tepeler üzerinde bulunan eski bir Aka şehrine Isparta adını takarak burada yerleştiklerinden Ispartalı adını aldılar.

a — Halk Sınıfları :

Ispartalılar Lakonyayı istilâ edince en iyi ve verimli toprakları eşit parçalara ayırarak aralarında bölüştüler. Yerlileri (Aka'lar) da egemenlikleri altına aldılar. Bunları aşağı sınıf sayarak ayrı haklara tâbi tuttular. Böylece Lakonyada oturan halk sınıflara ayrılmış oldu :

1 — **Eşitler** (Ispartalılar) Dor aslından gelenlerdi. Hükûmet işleri bu sınıfın elinde idi. Bunlar Lakonyanın üstün egemen sınıfı idi.

2 — **Periyek**'ler, Evratos ırmağı etrafında dağlık bölge eteklerindeki kasaba ve köylerde otururlardı. Aka soyundan olan bu sınıfın kişisel hakları vardı. Dorlarla savaş yapmadıklarından ellerinden tarlaları alınmamıştı. Çiftçilik, ticaret ve sanat işleriyle gemicilik yaparak zenginleşmişlerdi. Bunların siyasî hakları yoktu. Isparta hükûmetine vergi verirler ve askerlik ödevini yaparlardı.

(*) **Atik yarımadası Atinanın bulunduğu bölgedir.**

3 — **Helot**'lar : Dorların istilâsı sırasında yurtlarını korumak için bir kısım Akalar canla başla çarpışmışlardı. Köylerde oturan bu sınıfın ellerinden tarlaları alınmış ve Ispartalılara mal edilmişti. Helot adını alan bu köylü sınıf, Ispartalılar hesabına tarlalarda çalışırlar, ürünlerin çoğunu efendilerine verirlerdi. Bunların kişisel hakları olmadığı için bir nevi köle durumuna düşmüşlerdi. Lakonya halkının çoğunluğunu teşkil eden Helotlar birkaç defa ayaklanmışlarsa da bir başarı elde edememişlerdi. Ispartalılar bunlardan çekindikleri için gürbüz ve kuvvetli olanlarını gizlice öldürürlerdi.

b — Isparta Devleti :

Isparta devletini idare edenler **Eşitler**'di. Devletin başında iki kıral bulunurdu. Önceleri bütün hâkimiyeti ellerinde bulunduran kıralların sonraları yetkileri daraltılarak bunlara yalnız din işleri ile ordu komutanlığı bırakıldı. Kırallar **Gerusia** denilen ihtiyarlar meclisinin tabiî üyeleri sayılırdı. Kurulun diğer üyeleri altmış yaşını bitirmiş Ispartalılar arasından seçilen yirmi sekiz kişi idi. Bu kurul kanun tasarılarını hazırlar, barış ve savaş kararlarını alır ve cinayetle suçlandırılan Ispartalıları yargılardı.

Otuz yaşını bitirmiş olan Ispartalı erkeklerden teşekkül eden halk kurulu ise, Gerusia'nın kanun tasarıları ile barış ve savaş kararları hakkında oyunu kullanırdı. Oylar konuşmadan verilirdi. Alkış kabul, susmak ise red demekti. **Efor** denilen beş müfettişi ile memurları bu kurul seçerdi. Kurulun kabul etmediği tasarı ve kararlar yürürlüğe giremezdi.

Bir yıl için beş kişi olarak halk kurulu tarafından seçilen Eforlar Ispartanın asıl hükûmet başkanları idiler. Bunlar hükûmet işlerini kontrol ettikleri gibi savaş zamanında da ikisi, ordu komutanlığını yapan kıralın yanında yer alır, onu kontrol altında bulundururdu. Bundan başka Eforların sosyal yaşayışı kontrol etmek yetkileri de vardı.

Isparta geleneklerine göre devlet kurumlarını ve sosyal hayatı **Likürk** adında çok yerler gezerek hayatı anlamış, akıllı ve bilgin bir adamın kurduğunu söylerler, kanunlarına da bunun adını verirler. Halbuki **Likürk**'ün hakikatte mevcut olmadığı daha kuvvetli bir ihtimaldir. Yunanlılar Ispartalıların devlet sistemine **oligarhiya** adını vermişlerdi.

c — Ordu :

On sekiz yaşından altmış yaşına kadar her Ispartalı erkek asker sayılırdı. Orduya yardımcı kuvvet olarak Periyek'ler ve Helot'lar da alınırdı. Ordunun temel kuvveti ağır piyadelerdi. Bunlara **Hoplit** denirdi. Zırhlı, miğferli olan bu askerlerin savaş araçları kısa bir kılıç ile uzun mızrak ve kalkandan ibaretti. Ağır piyadeler dirsek dirseğe sekiz yahut on sıra üzerine dizilirdi. Bu birliğe **Falanks** denirdi. Falanks'ın iki yanında atlılar ve yardımcı kuvvetler bulunurdu. Falanks, Yunanlılar ara-

sında en korkunç ve yenilmez kuvvet sayılırdı. Savaştan kaçmak en büyük suçtu. «Kazanmak veya ölmek!» parolası her Ispartalıya küçük yaştan beri aşılanırdı. Peloponez siteleri Ispartanın üstünlüğünü tanıdıklarından savaş zamanında Isparta ordusuna katılırlardı.

d — Peloponez'de Isparta üstünlüğü :

Ispartalılar korkunç ve disiplinli orduları sayesinde aralıklı olarak Mesenya Dorlarıyla iki yüz yıl çarpıştıktan sonra bu bölgeyi ele geçirdiler. **M.Ö. V.** yüzyıldan itibaren de bütün diğer Peloponez sitelerine üstünlüklerini tanıttılar.

e — Toplumsal hayat ve eğitim :

Ispartada her şeyin üstünde devletin menfaati tutulurdu. Bu sitedeki toplumsal hayatı öğrenmemiz için kişisel yaşayışı göz önüne almamız lâzımdır.

Ispartalı bir çocuk doğunca Eforlar tarafından muayene edilirdi. Vücut itibariyle eksiksiz ve sıhhatli ise yaşamak hakkını kazanır, annesine bırakılırdı. Değilse, ıssız bir yere götürülerek ölüme terkedilirdi. Çocuk yedi yaşına kadar annesinin yanında büyür, bu çağa eriştikten sonra genç Ispartalıların idare ettikleri **Sürü** denilen birliklere alınırdı. Çocuklar burada basit bir elbise giyerler, yaz ve kış açık baş ve çıplak ayakla gezerlerdi. Sazlardan bir yatak üzerine yatırılan çocuklar, sıkı bir disiplin altında eğitmenleri olan bir gencin komutasında her gün yorucu spor talimleri yaparlardı. Eğitmenlerin çocuklar üzerinde geniş bir yetkisi vardı. Çocuğun gürbüz, atak olması için çalışılır; açlığa, susuzluğa ve yorgunluğa dayanmaya alıştırılırdı. Bazan da dayak müsabakaları yapılırdı. Kırbaca en ziyade dayananlar mükâfatlandırılırdı. Çocuklara biraz okuyup yazma ile **Homerüs** destanından şiir parçaları öğretilerek cesaret ve kahramanlık duyguları aşılanırdı.

Gençler, on sekiz yaşından sonra orduya alınarak otuz yaşına kadar kışlada yaşarlardı. Otuz yaşını bitirenler evlenmek ve evlerinde yatmak hakkkına sahiptirler. Bu yaştan itibaren Ispartalılar halk kuruluna üye olurlar ve devlet hizmetinde görevlenirlerdi.

Kız çocuklar da erkekler gibi sıkı bir terbiye görürlerdi. Ispartalı anneler yurtseverlik ve fedakârlığı aile sevgisinden üstün tutarlardı.

Her evli Ispartalı kendine ait erzakı genel mutfağa verir, genel sofralarda yemek yerdi. Kırallar da bu türeye bağlı idiler. Ispartalının ticaret, sanat ve çiftçilik yapma hakkı yoktu. Yalnız hükûmet işleri ve askerlikle uğraşırlardı. Ispartalılar için en büyük şeref savaşlarda devleti ve yurdu için ölmekti. Her Ispartalının amacı devlet işleri için yarar bir unsur, cesur, fedakâr ve iyi bir asker olmaktı. Basit bir gıda alan ve sade bir hayat yaşayan Ispartalılardan hiç biri zenginliğe heves etmezdi.

C: 55 — ATİNALILAR VE DEMOKRASİ ALANINDA YAPTIKLARI REFORMLAR :

Orta Yunanistanda Ege Denizine doğru uzanan Atik yarımadası, kara tarafından dağlarla çevrilmiş olduğundan kuzeyden gelecek istilâlara karşı korunması kolaydı. Bu yüzden Dor istilâsına uğramamıştı. Yarımadanın doğusu ve batısı denizlerle çevrili olup gemiciliğe elverişli limanları vardı. Dağlık bir yer olan Atik'in tarıma elverişli alanları azdı. Dağlar arasındaki küçük vadilerde biraz buğday ekilir, üzüm, incir ve zeytin yetiştirilirdi.

Atik'in ilk medenî halkı Aka'lardı. Sonraları yarımadaya muhtelif yerlerden birçok insan gelerek yerleşmişti. **Öpatrit** adını alan Aka torunları yüksek sınıfı teşkil etmekte idiler.

a — Atina sitesi :

Atikte zamanla birçok kasaba kurulmuştu. Bunların her biri bağımsız bir devletti. Fakat sonraları Atina şehri bu kasabalara üstünlüğünü tanıtarak yarımadanın başkenti oldu.

Atina önceleri diğer Yunan siteleri gibi kırallar tarafından idare edilirdi. Bütün yetkiler kıralın elinde toplanmıştı. Fakat sonraları Öpatritler kıralın yetkilerini yavaş yavaş elinden alarak, sonunda kırallığı ortadan kaldırmışlardı. **(M.Ö. VII. yüzyıl ortaları).** Bu suretle hükûmet işleri Öpatritlerin eline geçmişti. Bu devirde hükûmeti bir yıl müddetle dokuz **Arhont** idare etmeğe başladı. Bunların yanında Arhontluk yapmış ünlü asillerden **Areopagos** adını alan bir danışma kurulu vardı. Bu kurul hükûmet işlerini kontrol ederdi. Aynı zamanda yargıçlık ödevi de bu kurula aitti. Bundan başka belirli yaşa erişmiş olan Öpatritlerin bir halk kurulu vardı. Bu ise hükûmet memurlarını seçer, kanunlar yapar, barış ve antlaşma gibi önemli işler hakkında kararlar alırdı. Devlet sistemi aristokratik bir cumhuriyet olduğundan, hükûmet işlerinde yalnız Öpatritlerin menfaati gözönünde tutulurdu. Bu idarenin köylü ve işçi sınıfları üzerinde ezici bir baskısı vardı. Hayatlarını zorluk içinde kazanan bu sınıflar yaşayabilmek için asılzadelerden ağır faizle ödünç para alırlardı. Borcunu ödeyemeyenlerin ellerinden tarlaları alınır, sonunda esir durumuna düşürülerek ya boğaz tokluğuna alacaklının tarlalarında çalıştırılır veya satılırdı.

M.Ö. VII. yüzyılda Atikte sanat, gemicilik ve ticaretle uğraşan zengin bir orta sınıf meydana çıktı: **Metek**'ler. Bunların da siyasî hakları olmadığı için köylülerle birleşerek hükûmete karşı geldiler. Uzun didişmelerden ve yarım tedbirlerden sonra Öpatritler imtiyazlarının tehlikeye düştüğünü anlayarak halk ile uyuşmağa karar verdiler.

b — Solon Kanunları :

M.Ö. 594 yılında Öpatritlerden **Solon** adında değerli bir adam kanun yapmak yetkisi ile Arhontluğa seçildi. Solon memleketin birliğini sağlamak için kendi adıyla anılan kanunları yaptı.

1 — Borçluların borçlarını temizleyerek esirleri serbest bıraktı. 2 — Ürünlerin çoğunun arazi sahiplerine verilmesi usulünü kaldırarak köylünün kazancını köylüye bıraktı. 3 — Her Atikli vatandaşın sahip olabileceği arazi miktarını tâyin ederek, fazlasını hükûmet adına satın alıp köylülere dağıttı. 4 — Atina sitesi için diğer Yunan sitelerinin kullandıkları para ve ağırlık ölçüsünü kabul etti. 5 — Atina sitesi yurttaşlarını, gelirlerine göre, dört sınıfa ayırdı. En fazla geliri olan ve devlete en çok vergi verenleri birinci sınıf sayarak bunlara Arhont seçilmek hakkını verdi. Devlet memuru olmak ve Dörtyüzler Meclisine girmek hakkını ilk üç sınıfa bıraktı. Dördüncü sınıftan vergi alınmaması usulünü koydu. Bu sınıfa yalnız halk meclisine üye olmak hakkını bıraktı. 6 — Areopagos Meclisinin yetkilerini daralttı. Hukuk ve ceza dâvalarına bakmak üzere halk mahkemeleri açtı. 7 — Dörtyüzler Kurulunu kurdu. Bu kurul kanunları hazırlayacak ve Halk Meclisine sunacaktı. Bu kanunlara göre çalışan ve zengin olan bir kimse üst sınıflara geçebilecekti. Bu suretle soy sop temeline dayanan asılzadelik yerine çalışmayı ve zenginleşmeyi esas tuttu. Solon kanunları Atina demokrasisinin bir başlangıcı sayılır.

c — Tiranlık :

Solon yaptığı kanunlarla Atik halkını memnun edememişti. Bu yüzden Atinadan ayrılmak zorunda kaldı. Kendisinden sonra tekrar karışıklıklar başladı. Uzun süren kavgalar sırasında **Pizistratos** adında kurnaz bir Öpatrit halkın koruyucusu sıfatiyle hükûmeti devirerek zorla başa geçti. Bu adam önemli memurluklara akraba ve yakınlarını seçtirerek memleketi diktatörlükle idareye başladı. Solon kanunlarını kaldırmamakla beraber memleketi tek başına idare etti. Yunanlılar zor ve hiyle ile hükûmetin başına geçenlere **Tiran** derlerdi. Bu suretle Atina sitesinde **Tiranlık Devri** başladı.

Pizistratos devrinde büyük işler başarıldı. Ziraî kalkınma sağlandı, yollar yapıldı, sanat gelişti, ticaret ilerledi. Atina şehri tapınak ve saraylarla süslendi. Edebiyatı çok seven Pizistratos **Homerüs**'ün şiirlerini Yunancaya çevirterek ilk defa yazılı hale getirdi. Velhasıl Pizistratos zekâsı, kurnazlığı ve çalışkanlığı sayesinde kendini halka sevdirdi. Ölümünden sonra tiranlığa çocukları geçtilerse de bunlar babalarının yerini tutamadılar. Bunun üzerine Atinalılar çetin çarpışmalardan sonra tiranlık usulüne son verdiler.

d — Klistenes'in kanunları ve demokrasinin gelişmesi :

M.Ö. VI. yüzyılın sonlarında **Klistenes** adında bir Öpatrit kanun yapmak yetkisi ile Arhontluğa seçildi. Bunun yaptığı kanunlarla Atikte doğuş ve servet farkı büsbütün ortadan kaldırıldı. Sınıf farkı gözetilmiyerek yurttaşlar arasında eşitlik sağlandı. Dörtyüzler Kurulu kaldırılarak yerine Beşyüzler Kurulu açıldı. İdarî bakımdan Atik on kabîleye ayrılıyordu. Her kabîle 50 üye seçerek Atinaya gönderiyor, bu suretle Beşyüzler Kurulu meydana geliyordu. Her kabîlenin elli üyesi siteyi otuz altı gün idare edecekti. Arhontluk kaldırılarak yerine **Stratej** denilen komutanlıklar kuruldu.

Tiranlığın yeniden hortlamaması için şüpheli kimseler hakkında on yıllık sürgün cezası konuldu. Yunanlılar buna **ostrakismos** adını vermişlerdi. Klistenes kanunları ile Atik ahalisi demokrasiye kavuştu. Bu devirden itibaren Atina şehri Yunan kültürünün merkezi oldu.

3 — MED VE PELOPONEZ SAVAŞLARI

PLÂN

A — Med savaşları.
B — Atinada Perikles devri.
C — Peloponez savaşları.
D — Peloponez savaşlarından sonra Yunanistanın durumu.

SORULAR :

1 — **Med savaşlarının sebeplerini açıklayınız? (Bak 56. parça).**
2 — **1. Med savaşı nasıl oldu ?(Bak 56. parçanın a kısmı).**
3 — **2. Med savaşı nasıl başladı, nasıl oldu? (Bak 56. parçanın b kısmı).**
4 — **3. Med savaşında Atina ile müttefikleri ne gibi başarılar gösterdiler ve savaş nasıl bitti? (Bak 56. parçanın c kısmı).**
5 — **Med savaşlarının sonuçları ile Atinanın kazandığı üstünlüğü belirtiniz? (Bak 56. parçanın d kısmı).**
6 — **Perikles kimdir ve neler yapmıştır? (Bak 57. parça).**
7 — **Peloponez savaşları kimler arasında olmuş ve ne sebepten çıkmıştır? (Bak 58. parça).**
8 — **Peloponez savaşlarını anlatınız? (58. parçanın a, b, c kısımları).**
9 — **Peloponez savaşlarından sonra Isparta sitesi kimlerle savaşa girişti? Bu savaşlardan Yunanistanda hangi şehirler faydalandı ve sonunda Yunanistan kimin eline geçti? (Bak 59. parça).**

A: 56 — MED SAVAŞLARI VE SONUÇLARI :

1 — Savaşların sebebi :

Yukarıki derslerimizde Asurları okurken gördüğümüz Pers Devleti hükümdar Kurusun çalışmalariyle büyük bir imparatorluk durumuna girmişti. Bir müddet iç karışıklıklar içinde bocaladıktan sonra başa geçen **I. Daryüs** devlete yeniden düzen vererek istilâlara başladı. Ege kıyılarındaki İyonya'yı ve Balkan Yarımadasındaki Trakya'yı imparatorluğuna kattı. Daryüs bütün Ege Havzasını ele geçirmek istiyordu. İran baskısı altında İyonların Karadeniz siteleri ile ticaret bağlantıları hemen hemen kesilmişti. İyon sitelerinin iç işlerine karışan İranlılar yüzünden

halkın birçoğu yurtlarını terketmek zorunda kalmıştı. Nihayet İyon siteleri **Milet** sitesi etrafında toplanarak İran devletine karşı ayaklandılar. İran genel valisinin merkezi olan **Sard** şehri üzerine yürüyerek burasını yaktılar. İyonyalılar İranlılara karşı Yunan sitelerinden yardım istemişlerdi. Bu dileği yalnız Atina ile başka bir site yerine getirmiştir. I. Daryüs bu olay karşısında harekete geçerek kuvvetli bir ordu ile İyonyayı istilâ etti. Sard'a karşılık da Mileti yaktırdı. Bu suretle İyonya yeniden İran baskısı altına girdi.

I. Daryüs, Atina sitesinde öc almak için **M.Ö. 490** yılında Atina üzerine bir ordu gönderdi. Bu suretle Med savaşları başlamış oldu. Tarihte Yunanlılarla İran imparatorluğu arasındaki çarpışmalara **Med** (Pers) **savaşları** denir. Bu savaşlar üç devreye ayrılır :

1 — 1. Med savaşı (Maraton **M.Ö. 490**) :

I. Daryüs donanma himayesinde bir orduyu Atik yarımadasının doğu kıyısında Maraton koyuna çıkardı. **Miltiyades** adlı bir komutanın idaresindeki küçük Atina ordusu İranlılarla savaşa girişerek üstün geldi. İranlılar gemilerine binerek çekildiler. Bu suretle Atina kurtulmuş oldu.

b — 2. Med savaşı (Termopil, Salamis ve Plate **M.Ö. 480-479**) :

Maraton yenilgesinin acısını çıkarmak isteyen Persler on yıl sonra büyük bir ordu ile Yunanistana saldırdılar. Pers ordusu Çanakkale Boğazında kurulan iki köprüden geçerek Trakya, Makedonya yolu ile kuzey Yunanistana girdi. Makedonya ve birçok Yunan siteleri korkularından İranlılara boyun eğdiler. Isparta ile Atina ve bazı Yunan siteleri kuvvetlerini birleştirerek Termopil geçidini tuttular. Isparta kıralı **Leonidas**'ın komutasındaki küçük Yunan ordusu bu dar geçitte Persleri karşıladı. Persler çok kuvvetli oldukları halde, yüksek dağlar ve denizle çevrilmiş olan bu geçidi bir müddet alamadılar. Savaş günlerce devam etti. Nihayet hain bir Yunanlının gösterdiği yolla İranlılar geçidin arkasını kuşattılar. Sarıldıklarını gören Yunanlılar savaştan çekildiler. Isparta kanunları gereğince komutan **Leonidas** 300 Hoplit'i ile İranlılarla çarpışarak bütün askerleriyle beraber savaş meydanında öldü. Persler güneye yürüyerek Atinayı alıp bu şehri tahrip ettiler. Atina halkı Pers ordusu gelmezden önce komşu şehirlere ve adalara çekildi.

Kuvvetli Pers donanması müttefik Yunan siteleri gemilerini yok etmek için **Salamis** körfezine gelmişti. Atinalı **Temistokles**'in komutasındaki Atina donanması Perslerin büyük gemilerine saldırarak düşman donanmasının birçok gemisini yaktı. Pers donanmasından kurtulan gemiler Anadolu kıyılarına çekildi.

Bu yenilgeden sonra Pers imparatoru **Serhas (Xerkes)** Yunanistanda önemli bir kuvvet bırakarak Çanakkale yoluyla Anadoluya döndü.

Ertesi yıl müttefik Yunan siteleri Ispartalıların idaresinde birleşerek Persleri Plate denilen yerde kesin bir yenilgeye uğrattılar. Persler komutanlarıyla beraber yok edildi. Ancak Pers ordusundan savaşa katılmayan küçük bir kuvvet Anadoluya dönebildi. Yunanistan istilâdan kurtulmuştu. Saldırış sırası artık Yunanlılara geçmişti.

c — 3. Med savaşı ve barış :

Ispartalılar deniz aşırı savaşa katılmak istemediklerinden Peloponez siteleri ile beraber ittifaktan ayrıldılar. Müttefik siteler Atinalıların başkanlığında savaşa devam ettiler. Birçok savaşlardan sonra denizde ve karada Persler yenilgeye uğratılarak Ege Denizi ile İyonyadan çıkarıldı. Bunun üzerine Atinalılarla Persler arasında bir antlaşma yapıldı **(M.Ö. 448)**. Bu antlaşma gereğince Persler İyonyadan ve Ege Denizinden çekilmeği kabul ettiler.

Med savaşlarında küçük Yunan kuvvetlerinin Perslere üstün gelmesinde iki sebep gösterilebilir: Birincisi Yunanlılarda yurtseverlik duygusunun taşkınlığı, ikincisi de karmakarışık milletlerden toplanan büyük Pers kuvvetlerinin disiplinsizliği ve savaş tekniğindeki geriliğidir.

d — Med savaşlarının sonuçları ve Atina sitesinin üstünlüğü :

Med savaşları bütün Yunanistanı ve Ege adalarını Pers istilâsından kurtardı. İyonyanın da yabancı baskısından kurtulmasını bu savaşlar sağlamıştır.

Atinalılar Med savaşlarının üçüncü devresinde Ege kıyı ve adaları siteleriyle anlaşarak **Delos** ittifakını yaptılar. Müttefik siteler Perslerle savaş yapılması için gemi, asker ve para vermeyi kabul ettiler. Önceleri müttefiklerden alınan paralar Delos adasındaki tapınakta saklanıyordu. Sonraları bu hazine Atinaya götürüldü. Savaş bittikten sonra bazı siteler ittifaktan ayrılmak istedilerse de, Atina kuvvet kullanarak bu ayrılmaları önledi. Gitgide ittifak yerine müttefik siteler üzerinde Atina egemenliği kuruldu. **Perikles** devrinde Atina bir deniz imparatorluğu durumuna girdi. Müttefik sitelerden birçoğunda Atina sitesine karşı büyük bir hoşnutsuzluk belirdi. Bu sitenin kuvvetlenmesini kıskanan Ispartalılar da korkunç bir düşman kesildiler.

B: 57 — PERİKLES DEVRİ :

Med savaşlarından bir müddet sonra Atina'nın başına **Perikles** geçti. Bu adam her yıl başkomutan seçilerek on beş yıl Atina'yı idare etti. Aristokrat bir soydan gelen Perikles yüksek kültürlü, zeki ve dürüst karakterli bir idare adamı idi. Devlet idaresinde demokrasiye bağlılığı ile Atinalılara kendini sevdirdi. Devlet kurumlarında çalışan fakir yurttaşlara para vererek hükûmet işleriyle ilgilerini arttırdı. İkinci Med savaşları

sırasında yıkılan Atina'yı yeniden süsledi. **Akropol**'da birçok tapınaklar yaptırdı. Atina Perikles devrinde dünyanın en önemli kültür merkezi oldu. Filozoflar, yazarlar ve sanatkârların en ünlüleri bu devirde Atina'da yaşadılar. Bundan dolayı bu parlak devre **Perikles Devri** denildi.

C: 58 — PELOPONEZ SAVAŞLARI VE SONUÇLARI (M.Ö. 431 - 404) :

V. yüzyılın ikinci yarısında Isparta müttefikleriyle Atina müttefikleri arasında 27 yıl süren harplere Peloponez savaşları denir. Bu savaşların siyasî, ırkî ve ekonomik sebepleri vardır. Atina demokrat, Isparta ise aristokrat bir sistemle idare edilirdi. Bu yüzden iki site birbirine yan gözle bakarlardı. Atina'nın deniz imparatorluğunu Ispartalılar çekemiyorlardı. Atinalılar Aka'lar neslinden, Ispartalılarla müttefikleri ise Dor soyundan geliyorlardı. Yunanlıların bu iki grupu arasında yüzyıllardan beri sürüp giden anlaşmazlıklar vardı. Korent gibi denizcilikle uğraşan Dor siteleri tüccarları her yerde Atina ve İyon siteleri tüccarlarının rekabetiyle karşılaşıyorlardı. Korent sitesi ile kolonisi Korfu arasında çıkan bir savaşta Atinalılar Korfu'yu korudular. Korentliler yardım için Peloponez birliğine başvurunca Atina ile Isparta arasındaki gerginlik savaşın başlamasına yol açtı. Bu savaşlar üç devreye ayrılır :

1 — On Yıl Savaşı, 2 — Sicilya Seferi, 3 — Dekeli Savaşı.

ON YIL SAVAŞI :

Savaşın başlarında Atina'yı Perikles idare ediyordu. Atina şehri limanı olan Pire'ye duvarlarla bağlı olduğu için, Perikles kara savaşında müdafaa sistemini kabul etti. Kuvvetli donanmasiyle Dor sitelerinin ticaretini durdurdu ve **Peloponez** kıyılarını yakıp yıktı. Ispartalılar ise Atik yarımadasına hücum ederek birçok kasaba ve köylerle toprak ürünlerini yaktılar. Savaşın ikinci yılında Atina şehri büyük bir felâketle karşılaştı; veba salgını ile binlerce insan öldü. Perikles de ölenler arasında idi.

Bu önemli devlet adamının kaybı Atinalılar için hiç iyi olmadı. Sitenin başına geçenler Perikles'in yıpratma taktiğini bırakarak Ispartalılarla kara savaşına giriştilerse de başarı elde edemediler.

10 yıl süren bu savaşta iki taraf da zarar gördü. Sonunda Atinalıların isteği üzerine savaş sırasında alınan yerler geri verilerek barış yapıldı **(M.Ö. 421)**.

SİCİLYA SEFERİ :

Barış uzun sürmedi. Perikles'in yeğeni olan **Alkibyades** başkomutanlığa seçildi. Yeni başkan, savaş taraftarı bir siyaset güderek Atina-

lıları kışkırttı. Sicilya adası alındığı takdirde Ispartalıların yenileceğini söylüyordu. Nihayet halkı kandırdı. On Yıl Savaşında Sicilya'da **Siraküze** sitesi Korentlilere yardım etmişti. Bunu bahane eden Alkibyades Siraküzeye karşı savaş açtı. **M.Ö. 415** yılında kuvvetli bir Atina donanması Siraküzeye saldırdı ise de bir başarı elde edemedi. Karaya çıkan Atinalılar komutanları ile birlikte esir edildiler. Atina donanması da bu savaşlarda yok edildi. Denizlerdeki üstünlük de Ispartalı müttefiklerin eline geçti. Atina deniz imparatorluğuna bağlı siteler ayaklandılar. İyon siteleri de ittifaktan ayrıldılar. Bu suretle Sicilya seferi her yönden Atina için bir felâket oldu.

DEKELİ SAVAŞI ve ATİNA'NIN TESLİM OLMASI (413-404) :

Sicilya seferinden sonra Atinalıların ordu ve donanmaları kalmamıştı. Atina halkı surlar içinde müdafaa yapmak zorunda kalmışlardı. Denizde üstünlüğü elde eden Isparta donanmasının amirali ele geçirdiği Atinalıları Pire'ye çıkararak şehirdeki iaşe sıkıntısını arttırıyordu.

Atik yarımadasındaki **Dekeli** kalesinin alınması Atina'nın karadan kuşatılmasını sağladı. Denizden de sarılan Atina nihayet erzaksızlık yüzünden teslim olmak zorunda kaldı **(M.Ö. 404).**

Bu suretle Peloponez savaşları Isparta ve müttefiklerinin üstünlüğü ile sona erdi. Atinalılar ellerinde kalan gemileriyle **Salamis** hariç, deniz aşırı topraklarından vazgeçtiler. Pire ve Atina surları yıktırıldı.

D: 59 — PELOPONEZ SAVAŞLARINDAN SONRA YUNANİSTAN'IN DURUMU :

Peloponez savaşlarından sonra Isparta bütün Yunanistana üstünlüğünü tanıttı. Atina'da Isparta tarzında aristokratik bir hükûmet kuruldu. Isparta Egemenliğini Anadolunun kıyı sitelerine kadar genişletti. Atinada otuz kişinin elinde bulunan hükûmetin ağır baskısı karşısında demokrat ve yurtseverlerin bir kısmı şehirden uzaklaşarak **Tebai** sitesine sığındılar. Tebaililerin yardımlariyle yurtseverler Atina'daki hükûmeti yıkarak idareyi ellerine alıp demokrasi sistemini yeniden kurdular.

Isparta Perslerle bozuşarak yeniden savaşa girişti ise de Persler Atina, Tebai şehirleriyle diğer birkaç şehri Isparta aleyhine kışkırtarak ayaklandırdı. Bu olaylar üzerine Ispartalılar Anadoludaki ordularını geriye çağırmak zorunda kaldılar. Isparta kısa bir müddet üstünlüğünü koruyabildi ise de ordusu iç ve dış savaşlarla yıpranmış olduğundan sonunda Tebaililere yenildi; Peloponez de kendi bölgesine çekildi. Tebai Yunanistanın en kuvvetli sitesi durumuna girdi. Atina da bu olaylardan faydalanarak sömürgelerinden bir kısmını yeniden eline geçirdi. Deniz

kuvvetini arttırarak ticaretini geliştirdi. Fakat bu durum uzun sürmedi. İç savaşlar Yunan sitelerini çok sarsmıştı. Yunanistanda maddî, manevî çöküntü başlamıştı. Bu yüzden Makedonyalılara karşı kendilerini koruyamadılar.

ÖZET :

1 — Yunanlılar yüzyıllar boyunca muhtelif yollardan gelerek Yunanistanda yerleşen kavimlerin kaynaşmasından meydana gelmişlerdir. Yunanlılar Polis (site) adıyla anılan şehir devletleri meydana getirmişlerdir. Her site bağımsız bir devletti. Yunanlılar arasında, birleşerek kuvvetli bir devlet kurmak fikri yer almamıştır. Yalnız dış tehlike karşısında bazı siteler askerî ittifaklar yapabilmişlerdir. (Med savaşlarında olduğu gibi).

2 — Yunan şehir devletlerinin en kuvvetlisi **Peloponezdeki** Isparta sitesi idi. Disiplinli ve düzenli ordusuyla bu site **Peloponeze** üstünlüğünü tanıtmıştı. Yunan devletleri arasında yalnız bu site kırallıkla idare olunurdu. Fakat kıralların yetkileri azdı. Ispartalılar aristokrat bir idare kurmuşlardı.

3 — Atina sitesi de önceleri kırallıkla idare olunurdu. Sonraları kıralllık kaldırılarak aristokratlar idareyi ele almışlardı. Fakat bu idarenin baskısından halk bıkmış, usanmış olduğundan ıslahat istemeye başlamışlardı. Solon ve Klistenes'in yaptığı kanunlarla Atina'lılar yavaş yavaş demokrasi rejimini benimsemişlerdir.

4 — Yunanlılar Perslerle M. Ö. V. yüzyılın ilk yarısında Med savaşlarına giriştiler ve üstün gelerek Persleri Ege denizi ile İyonya'dan uzaklaştırdılar. Atina bu devirde çok büyük bir önem kazandı. Savaştan birkaç yıl sonra Atinanın başında bulunan devlet adamı Perikles bu şehri süsliyerek Yunanistanı bir kültür merkezi haline getirdi.

5 — Yunan siteleri aralarındaki anlaşmazlık yüzünden iç savaşlara giriştiler. M. Ö. V. yüzyılın ikinci yarısında 27 yıl süren bu harplere Peloponez savaşları denir. Bu savaşlarda Atina ve Isparta önemli rol oynamışlardır. Savaşı Isparta ve müttefikleri kazanmış, Atina yenilerek deniz dışı topraklarını kaybetmiştir.

6 — Bu savaşlardan sonra üstünlük bir müddet Ispartada kalmışsa da uzun savaşlarla yıprandığı için üstünlüğü Tebai sitesine bırakmak zorunda kalmıştı. Tebai'liler de üstünlüklerini uzun müddet koruyamamışlardır. Yunanistan Makedonya'lıların istilâsına uğramıştır.

Not: Akaemid Kanesi Jmp. dan hiç söz edilmemiş. Oğuzlu devleti, Egemen devletimizdi. Pers/Sümer anlamın adıdır.
1. Artemis Atina'ya kadar gitti, köle olarak onada tutulan bilim adamlarımızı ve oğullarımızı kurtardı (MÖ. 535), ordusunda Karadenizli Amazon analarımız vardı. 2ater annesi Semiramis/Sümer emesi Rize Opa-damı/Potomia, Kible Dağlındandı.
Karus, Kurus, Kuret, Karesus, Kerti, Kurt, Kürt, Kanesi.... Akmenid hanedanı, Oğuz/Okhus adıdır.
2012 - M. Mengi

4 — YUNANLILARIN KÜLTÜR VE MEDENİYETLERİ VE BUNUN ÇAĞDAŞ MEDENİYETİMİZE OLAN ETKİLERİ

PLÂN

A — Yunanlılarda din ve Tanrılar.
B — Yunanlılarda edebiyat ve şiir.
C — Felsefe ve bilim.
D — Güzel sanatlar.
E — Toplumsal hayat ve yaşayış.
F — Ekonomik durum ve sömürgecilik.
G — Yunan medeniyetinin çağdaş medeniyetimize olan etkileri.

SORULAR :

1 — Yunan dini hangi temele dayanır? Yunanlıların Tanrılar hakkındaki düşünceleri nasıldır? (Bak 60. parçanın a kısmı).
2 — Mitoloji ne demektir? (Bak 60. parçanın a kısmı).
3 — Yunan Tanrıları kaç bölüme ayrılırlar? Gök, deniz ve yer Tanrılarının en önemlileri hangileridir? (Bak 60. parçanın b kısmı).
4 — Tanrılaşmış kahramanların en büyüğü kimdir? (Bak 60. parçanın c kısmı).
5 — Yunanlılar Tanrılarına nasıl tapınırlardı? (Bak 60. parçanın d kısmı).
6 — Yunanlılarda halk şairleri ne gibi şiirler okurlardı? (Bak 61. parçanın a kısmı).
7 — Yunanlılarda piyes yazan başlıca şairler kimlerdir? (Bak 61. parçanın a kısmı).
8 — Yunanlılarda nesir edebiyatının ünlü simaları kimlerdir? (Bak 61. parçanın b kısmı ve meşhur adamlar ansiklopedisi).
9 — Tarihçiler hakkında ne bilirsiniz? (Bak 61. parçanın b kısmı ile Herodotun kitabı ve ansiklopediler).
10 — Yunanlıların yetiştirdiği büyük filozof ve bilginlerden kimleri bilirsiniz? (Bak 62. parça).
11 — Yunan tapınakları ne şekildedir? (Bak 63. parçanın a kısmı).
12 — Yunanlılarda kaç türlü yapı tarzı vardır? Bunları açıklayınız? (63. parçanın a kısmı).
13 — Yunanlılarda heykeltraşlık, keramik ve resim sanatı hakkında ne bilirsiniz? (63. parçanın b ve c kısımları).
14 — Eski Yunanlılarda halk kaç sınıfa ayrılır, nasıl yaşar, giyinirlerdi? (Bak 64. parçanın a kısmı).
15 — Tanrılar için yapılan törenlerin en ünlüsü hangisidir? Bu törenler nasıl olurdu? (64. parçanın b kısmı).
16 — Yunanlılarda ilk sömürgeleri kimler kurdu ve daha sonra Yunanlılar nerlerde sömürgeler kurdular? (66. parçanın a ve b kısmı).

17 — Yunan sömürgeciliğinin belli başlı sebeplerini açıklayınız? (66. parçanın b kısmı).
18 — Yunan medeniyetinin bugünkü medeniyetimize ne gibi etkileri olmuştur? (Bak 67. parça).

A: 60 — YUNANLILARDA DİN VE TANRILAR :

Yunanlıların dinî inanışları diğer Eski Çağ kavimleri gibi tabiat varlıklariyle olaylarını tanrılaştırmak temeline dayanan çok tanrılı bir dindi. Bu din üzerinde Akaların önemli etkileri vardır.

Bu dinin yaratıcıları şairlerdir. Bunlar hayallerinde yarattıkları tanrıları bir insan gibi düşünmüşler, erkek ve dişi tanrılar arasında aile bağları kurarak, onları insanlar gibi çoluk, çocuk sahibi tasavvur etmişlerdir.

Eski Yunanlıların inanışlarına göre tanrılar insanların bütün özelliklerini daha güzel ve daha olgun bir şekilde kendilerinde toplayan ve tabiat olaylarını idare eden ölmez varlıklardı. Bunlar hakkında Yunan şairleri çok zengin ve heyecanlı efsaneler yaratmışlardır. Bu efsanelere **Yunan Mitolojisi** denir. Yunanlılar tanrıları, yaşadıkları ve hâkim oldukları alanlara göre Gök, Deniz, Yer ve Yeraltı olmak üzere birtakım gruplara ayırmışlardır.

Z e u s.

Apollon.

Gök tanrılarının en önemlileri **Olemp** dağındaki saraylarında oturduklarına inanılan **Zeüs, Hera** ve bunların çocukları idiler.

Tanrıların başı olan Zeüs, inanışa göre, yağmuru, yıldırımı ve gök gürültüsünü idare ederdi. Aynı zamanda insanlar iyilik ve fenalık yaptığına da inanılırdı. Zeüs'ün karısı Hera kadınların koruyucusu ve evlenme tanrısı addolunurdu. Bu ikisinin **Apollon, Ares, Hermes, Efaistos** adındaki oğullariyle **Atene, Artemis** adındaki kızları ve diğer çocukları tabiat olaylarını ve muhtelif işleri idare ederlerdi.

Zeüs'ün kardeşlerinden **Poseidon** denizlerin, **Hades** ise yeraltının baş tanrıları idiler.

Yer tanrılarının en büyüğü **Demeter** idi; buğdayı oldurduğundan Sarı Saçlı Demeter adıyla anılırdı. **Diyonizos** ise eğlence, bağ bozumu ve şarap tanrısı idi.

Efaistos'un karısı **Afrodit** ise, güzellik ve aşk tanrısı olup, beyaz tenli, uzun ve kumral saçlı çok güzel bir kadın şeklinde düşünülürdü.

Bundan başka çok büyük işler yapmış, zekâları kuvvet ve cesaretleriyle ün almış kahramanların da öldükten sonra tanrılaşacaklarına inanılırdı.

Herakles (Herkül) bu kahramanların en ünlüsüdür.

Yunanlılar tanrılarına kurbanlar keserler, hediyeler verirlerdi. Altın, gümüş, mücevherler, vazolar Yunanlılar arasında en makbul hediye sayılırdı. Bunlardan başka yiyecek ve giyecek eşyası da verilirdi.

Yunanlıların ibadetleri tanrıları memnun ederek onlardan bir şey istemek ve intikamlarına uğramamak amacına dayanırdı. Yunanlılarda rahip sınıfı yoktu. Yalnız âyinlere ait görevleri yapan, kurban ve diğer törenlerde okunacak dua ve yalvarmaları belleten birtakım uzmanlar vardı.

Yunanlılar istedikleri tanrıya tapmakta serbesttiler. Yunanlıları teşkil eden her bölge halkı, diğerinin tanrısına da saygı gösterirdi.

B: 61 — YUNANLILARDA EDEBİYAT VE ŞİİR :

Yunanlılar arasında edebî yazılar yazmak işi çok erken başlamıştır. Eskiden Yunanistanda şehirden şehire dolaşan halk şairleri vardı. Bunlar gittikleri yerlerde destanlar, şiirler, bilhassa **Homeros**'ün şiirlerini okurlardı.

Edebiyat alanında yazının gelişmesiyle büyük ilerlemeler göze çarpar. Bundan sonra şiir ve destanların yanında tiyatro eserleri de yazılmağa başladı . Yunan edebiyatının en parlak zamanı **M.Ö. V. yüzyıl**dır. Bu devirde yetişen ediplerin en ünlüleri tiyatro eserleri yazanlardır. Bu ediplerin yazmış oldukları dram ve komediler, zamanımızda da önem taşırlar. Bu yazarlardan **Eşil** (Aishilos), **Evripides, Sofokles** trajedi (acıklı piyes) yazmışlardır. **Aristofanes** ise komedi (güldürücü piyes) yazmıştır. Bu sonuncusu tenkit ve hiciv alanında amansız bir şairdi; ünlü adamların gülünç taraflarını belirterek tenkit eder, hattâ tanrıları bile hicvetmekten çekinmezdi.

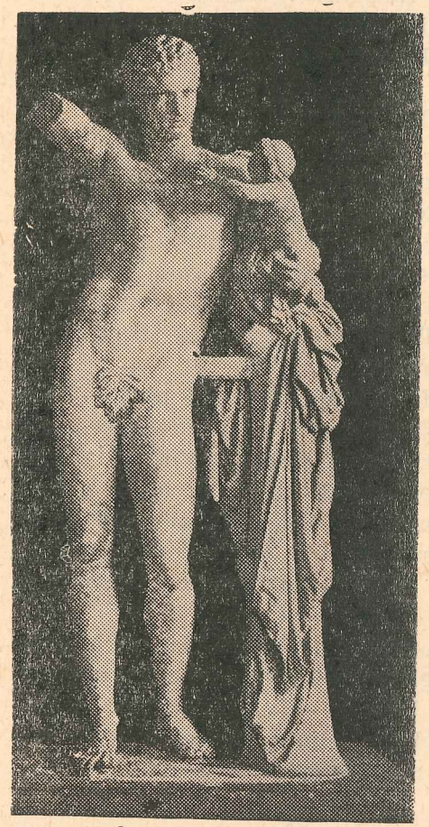

Hermes.

Artemis.

Yunanlılar nesirde de parlak eserler yaratmışlardır. En ziyade söylev ile tarihte ileri gitmişlerdir. Yunanistanda hükûmet işleri ile dâvalarda birçok söylevlerden sonra kararlar alınırdı. Hatiplerin başında siyasî konuşmalariyle halka yol gösteren **Perikles** ve **Demostenes** gelir.

V. yüzyılda **Herodot** ve **Tukidides** gibi iki büyük yazar nesirde önemli eserleriyle şöhret kazanmışlardır. Her iki yazar da tarihçi idi. Herodot Anadolu kıyı şehirlerinden Bodrum (Halikarnas) ludur. Akdeniz dolaylarını, Mısır ve Mezopotamyayı dolaşmıştı. Bu yazar dünyanın en eski tarihçisidir. Bu yüzden kendisine tarihin babası denir. Kitabında

Kurus'a kadar İran tarihini, Med savaşlarını yazmış ve birçok kavimler hakkında bilgiler vermiştir. Eserinde hurafelere çok yer bırakmıştır. Tukidides ise Atikte doğmuştur. Peloponez savaşlarını yazmış olan bu tarihçi, kitabında doğruyu belirtmeğe çalışmıştır. Hurafe ve efsanelere yer vermemiştir. Olayların sebeplerini açıklar, savaşlardan sonuçlar çıkarırdı. Bu yazar modern tarihçiliğin kurucusu sayılır.

C: 62 — YUNANLILARDA FELSEFE VE BİLİM :

Eski Yunanlılarda büyük filozoflar ve bilginler yetişmiştir. Yunanlıların ilk filozofları Anadolu kıyı sitelerinden çıkmıştır. Bunların en ünlüleri Milet'li **Tales** ile **Pitagoras**'tır. Bu sonuncusu güney İtalyada yerleşmişti. Her iki filozof matematik, astronomi ve coğrafya bilgini idiler. Tales **M.Ö. VI. yüzyıl**da dünyanın yuvarlaklığını ay tutulması olayı ile açıklamıştır. Pitagoras ise gece ve gündüzün dünyanın kendi etrafında dönmesinden meydana geldiğini anlamıştı.

M.Ö. V. yüzyılın en büyük filozofu **Sokrates** idi. Sokrates hayatını gerçeği araştırmaya ve adaletin kökleşmesine vermişti. Öğrencilerini aktif metotla yetiştirirdi. Onlara sorular sorar, düşünce ve fikirlerinin gelişmesini sağlamaya çalışırdı. Sokrates'in yetiştirdiği öğrenciler arasında en ünlüsü **Platon** (Eflâtun) du. Bu filozof Atinada **Akademi** adını taşıyan bir okul kurmuştu. Felsefesi insan ruhunun ölmezliğine dayanırdı. Bu filozoflar yalnız felsefe ile değil, bilimin diğer bütün kollarıyla da uğraşırlardı.

M.Ö. IV. yüzyılın filozofu ve Platon'un öğrencisi olan **Aristoteles** (Aristo) ise orijinal eserler meydana getirdi. Bu filozof diğerleri gibi bilimin her alanında uğraşmış olmakla beraber, düşüncesi itibariyle yeni bir devrin kurucusu sayılır. Aristoteles'in sistemi gerçek bilime temel olmuştur. Bu ünlü bilgin araştırmaları ve çalışmaları sayesinde müsbet bilimin kurucusu olmuştur.

D: 63 — YUNANLILARDA GÜZEL SANATLAR (Yapı, Resim, Heykel) :

Yunanlılar güzel sanatlarda çok ileri gitmişlerdi. Önceki yüzyıllarda Yunanistanın birçok yerlerinde tanrılar adına tapınaklar yapılmıştı. Bunların en güzelleri İyonyadakilerle Peloponezdeki **Olimpiya** şehrinde **Zeüs** ve **Delos** adasındaki **Apollon** tapınakları idi. **M.Ö. V.** yüzyılda Yunan sanatı en yüksek derecesine erişmişti. Med savaşlarında Atina'da birçok anıtlar yıkıldığından Yunanlılar bunları yeniden yaptılar.

Perikles Atinada büyük sanatkârları toplayarak kalıntıları zamanımıza kadar devam eden anıtları yaptırdı. Atina şehrine hâkim bir tepe (Akropol) üzerindeki tapınakların en önemlisi kadın tanrı Atene için

yapılan **Partenon**'dur. Bu tapınağı mimar **İktinos** ve heykeltraş **Fidyas** yapmışlardır. Dikdörtgen şeklinde yapılan bu tapınak V. yüzyılın millî zaferlerini canlandırır. Bunun solunda kahraman **Erehte adına** kurulmuş olan **Erehteon** tapınağı ile Yunanistanın diğer yerlerinde yapılan tapınaklar hep Partenon tarzındadır. Yunanistanda önemli binalar ve tapınaklarda daima mermer kullanılmıştır.

Afrodit.

Atene.

Yunanistanda zamanla üç çeşit yapı stili meydana çıktı. **Dor, İyon, Korent nizamlarındaki** başlıklarının ve sütunlarının şekli ile birbirlerinden ayır edilir.

Dor stili Yunanlıların en eski yapı tarzıdır. Bu stilde sütunlar kaidesiz ve aşağıdan yukarıya incelerek, oluklu olurdu. Başlıklar ise yastık biçiminde idi. İyon stilinde sütunlar bir kaide üzerine oturtulmuş ince, uzun ve olukludur. Sütunun yukarısında iki kıvrımlı bir başlık vardır. Korent stilinde ise sütunlar daha ince ve oluklu yapılır. Sütun başlıkları bir çiçek sepetini andırırdı.

Yunan heykeltraşlığı yüzyıllar boyunca gitgide ilerliyerek V. yüzyılda en yüksek derecesine erişmiştir. Bu yüzyılın önemli heykeltraşları **Miron** ile **Fidyas**'tır.

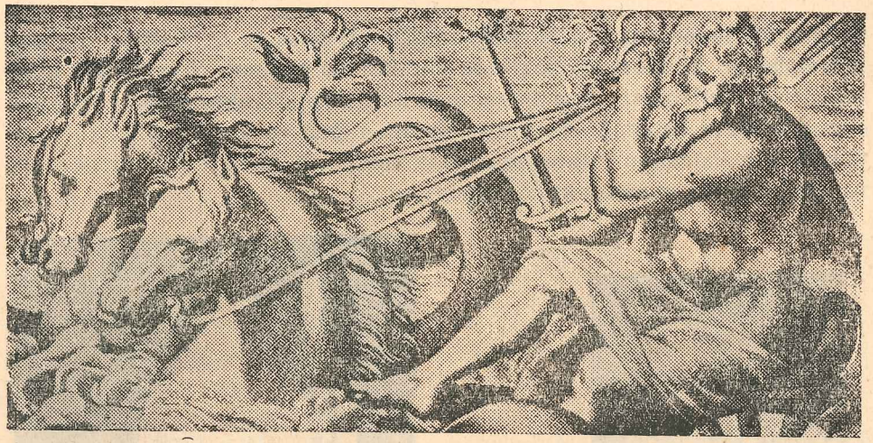

Posedon.

V. yüzyılda sanatkârlar tanrı, atlet gibi heykeller yaparlardı. **M.Ö. IV. yüzyıl**da insan heykelleri de yapılmaya başlandı. Mironun atlet heykeli ile Fidyasın Atina Akropolündeki kadın tanrı **Atene** ve Olympiya tapınağındaki büyük tanrı **Zeüs** heykeli en önemli eserleridir.

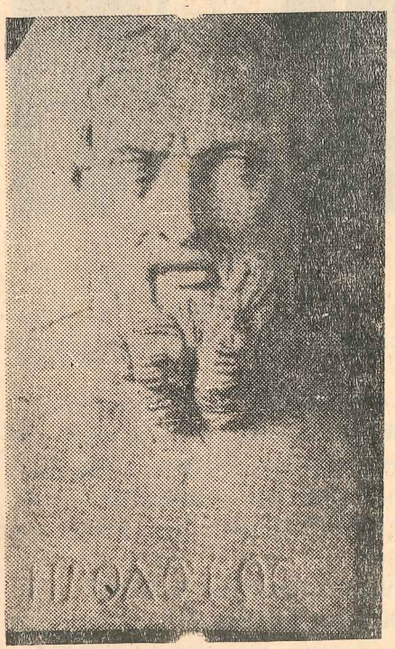

Herodot.

Perikles.

Yunanlılar, ressamlıkta da ileri idiler. Fakat bu devirlerden kalma tablolar elimize erişememiştir. Yalnız bunlardan Keramik araçlar (toprak araç) üzerine kopya edilen renkli resimlerden bir fikir edinmek mümkündür. Ressamlar daha ziyade tabiatı örnek tutarlardı. Bu vazolar üzerinde Yunanlıların kılık, kıyafetleri ile günlük hayatlarına ait canlı resimler görülür.

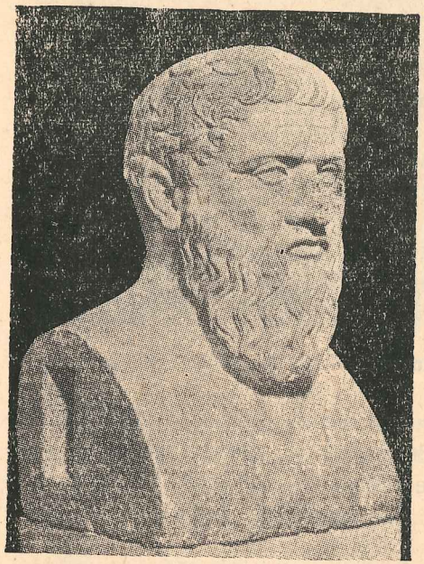

Eflâtun.

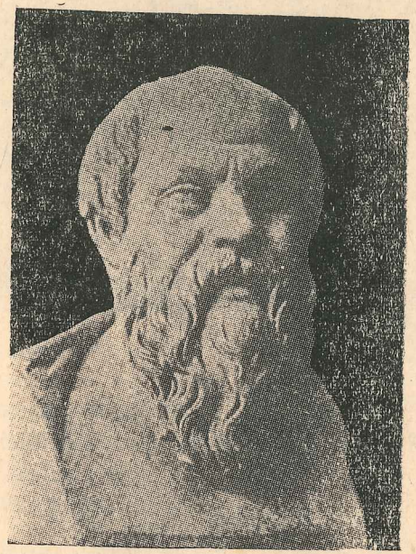

Sokrates.

E: 64 — YUNANLILARDA TOPLUMSAL YAŞAYIŞ VE OYUNLAR :

Yunanlılar ne siyasal ve ne de toplumsal bakımdan bir birlik kuramamışlardır. Bağımsız şehir devletleri (Polis = site) halinde yaşarlardı. Her şehirde halk aşağı yukarı üç sınıfa ayrılırdı :

a — **Yurttaşlar :** Polis içinde doğup büyüyen yerlilerdi. Yurttaşlar yurttaş soyundan gelenlerdi. Siyasal haklar bu sınıfın elinde idi.

b — **Metekler : Yurttaşlık** hakkı tanınmayan hür insanlardı. Bunların siyasal hakları yoktu. Ancak savaşlarda yurttaşların yanında harbe katılırlardı.

c — **Köleler :** Köle bir ana ve babadan doğan insanlara denirdi. Bunlar efendilerinin malı sayılırdı. Hayvanlar gibi alınıp satılarak sahipleri namına boğazı tokluğuna çalıştırılırdı. Bazan çalışkan bir köle, efendisinin izni ve halk kurulunun kararı ile hürriyetini kazanarak Metek sınıfına geçerdi.

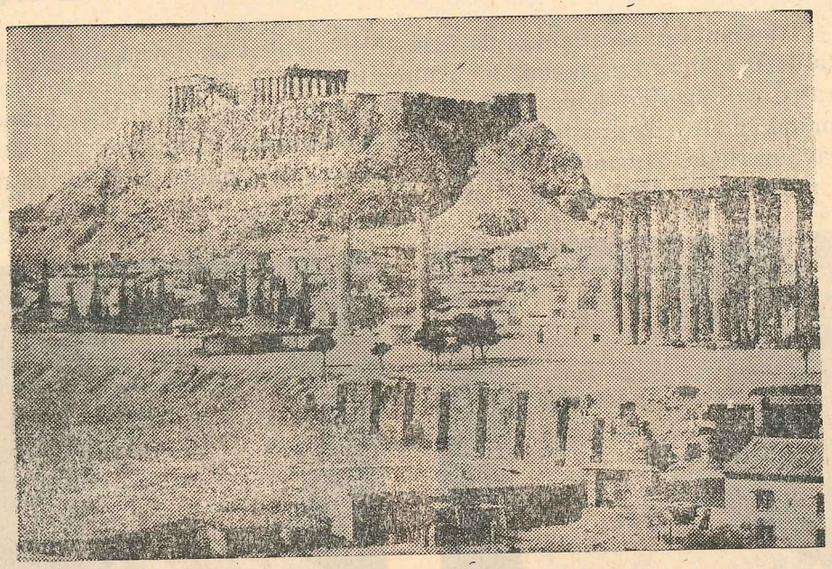

Atina Akrapolü.

Yurttaşlar üstün ve zengin sınıfı teşkil ederlerdi. Bu sınıf ya çiftliklerinin ürünü ile, yahut gemicilikle geçinirdi. Bütün işlerinde kölelerini kullanırlar, kendileri yalnız işlere nezaret ederlerdi. En önemli işleri siyaset ve idare ile uğraşmaktı. Boş kaldıkları zaman pazar yerle-

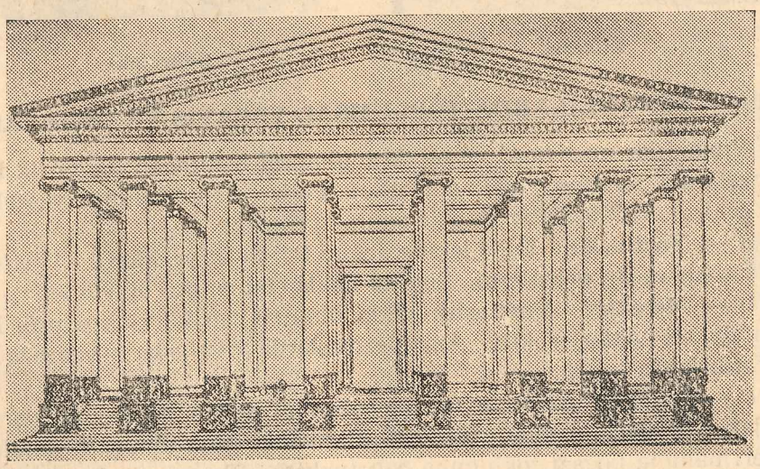

İyon nizamında bir tapınak: Efesos'taki artemis tapınağı.
«M.Ö. IV üncü asırdaki hali».

rinde dolaşır ve alışveriş yaparlardı. Birçok şehirlerde ve Atinada yurttaşlar günlerinin büyük kısmını **jimnaz** denilen spor alanlarında geçirirlerdi. Bütün Yunanlılar vücut güzelliğine çok önem verirlerdi. Her şehirde bilhassa Atinada yurttaşlar filozof denilen bilginlerin derslerini dinlerlerdi. Erkekler ancak akşamları evlerine dönerler, geceleri de toplantılar yaparak vakit geçirirlerdi. Kadınlar, ekseriya sokağa çıkmazlardı. Kölelere nezaret ederek ev işleriyle uğraşırlardı.

Yunanlılar gayet sade giyinirlerdi. Erkekler vücutlarına omuzlardan toka ile tutturulmuş yünden, beyaz bir gömlek giyerlerdi. Kadınlar da bu tarzda giyinirlerdi. Bu gömlek erkeklerde kısa, kadınlarda uzundu. Kışın ise yünden dokunmuş uzun bir örtüye sarınırlardı. Erkekler başı açık gezerler, yalnız seyahatte veya güneşli havalarda geniş kenarlı bir şapka kullanırlardı. Kadınlar, saçlarını uzatırlar, buna mukabil erkekler kestirirlerdi. Bütün Yunanlılar gerek vücutlarını ve gerekse evlerini çok temiz tutarlardı.

Yunanlılar tanrıları adına her yıl yortular yaparlardı. Bu yortular tapınaklar yanında olurdu. En büyük yortu bütün Yunan şehirlerinin katıldığı Olimpiya şehrinde yapılırdı. Bu yortu, dört yılda bir bu şehirde bulunan büyük tanrı Zeüs tapınağının yanında olurdu. Burada günlerce süren spor müsabakaları da yapılırdı. Yunanistanın her tarafından gelen atletler, bu oyunlara girerlerdi. Güreş, koşu, uzun atlama, savaş arabaları yarışı, at koşuları, disk ve mızrak sporları alanlarında müsabakalar yapılırdı. Birinci gelenin başına zeytin dallarından bir taç konurdu. Yunanlılar takvimlerini Olimpiyatlara göre düzenlemişlerdir.

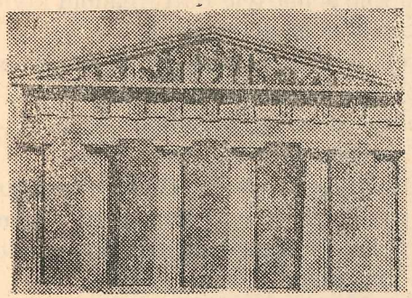

Dor nizamında bir tapınak: Olimpiya'daki Zeüs tapınağı.

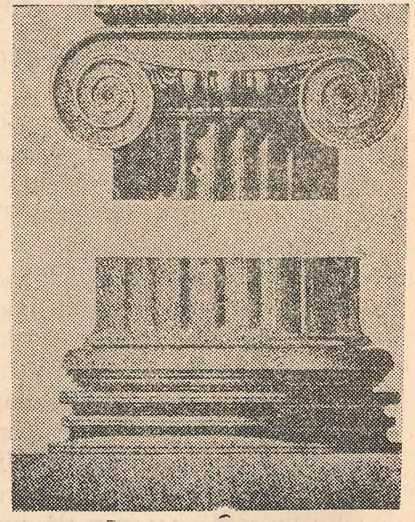

İyon (nizamın)da başlık ve kaide.

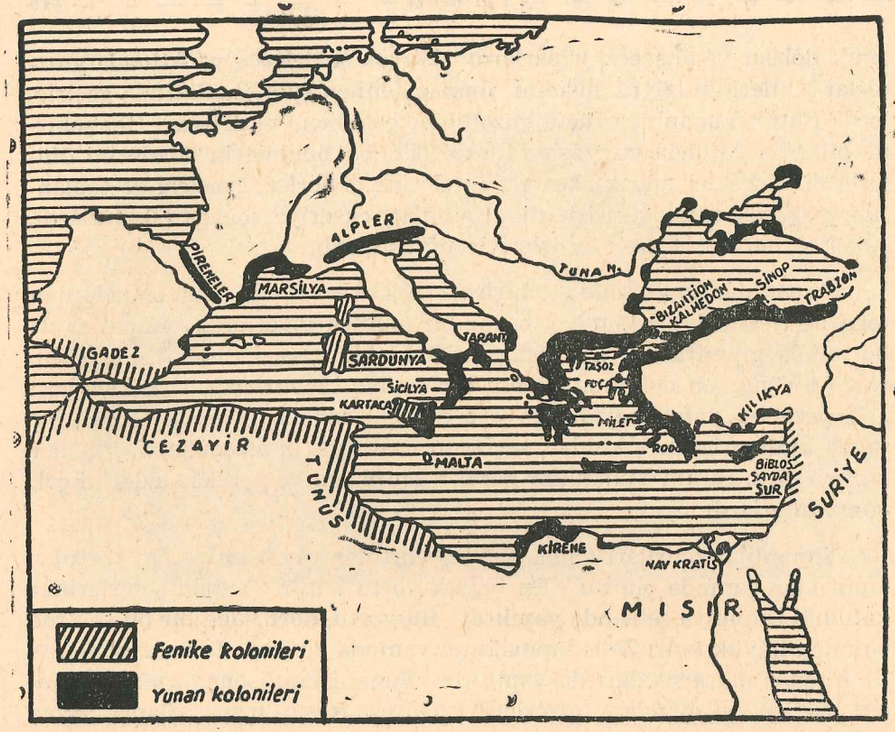

H. 10 **(Ölçek: 1 : 23 000 000)**

FENİKE VE YUNAN KOLONİLERİ

F: 65 — YUNAN KOLONİLERİ VE TİCARET :

M.Ö. XII. yüzyılda başlayan Dor istilâsı üzerine Aka'ların büyük bir kısmı yurtlarını terketmeye başladılar. Bu göçler iki safha gösterir :

1 — Dor istilâsı yüzünden Akalar Ege adalariyle Batı Anadolu kıyılarına göçmek zorunda kaldılar. Bunlara **Eol**'ler denir.

Daha sonra başka gruplar da evvelkilerin güneyine, bugünkü İzmir ilimizin kıyılariyle civarındaki adalara göç ettiler. Bunlara **İyon** adı verilir. Yaşadıkları yerlere de **İyonya** denir. İyonyalılar içerilere doğru uzayan vadilerin ağızlarında ve adalarda şehirler meydana getirdiler.

Yunanistandan Anadoluya bu sürekli geçiş **M.Ö. XII-X. yüzyıllar** arasına rastlar. Ege adaları halkının bir kısmı kuzey Afrikadaki **Kiren** sitesini, Öbe adası ahalisinden bazı gruplar da Makedonyanın güneyinde Halkidikya yarımadasındaki şehirleri kurdular.

2 — **M.Ö. VIII. yüzyıl**da gerek Ege Havzası, gerek Yunan sitelerinde nüfusun çoğalması ve geçim zorluğunun baş göstermesi ile, bazı siyasî

olaylar yüzünden yeniden göçler başladı. Bu devirde Yunanlılar gemiciliği ilerletmişlerdi. Bir kısım Dorlar da gemiciliğe önem vererek sömürgeciliğe başladılar. Bu suretle Trakya kıyılariyle, Marmara, Karadeniz, doğu ve batı Akdeniz, Sicilya ve güney İtalya kıyılarında yerleştiler. Kurulan kıyı sitelerinin en önemlileri: Marmarada **Bizantion** (Bizans), Karadenizde **Sinop, Trabzon,** Sicilyada **Siraküze,** güney İtalyada **Tarant** ve batı İtalyada **Küme** idi. Fransanın bugün en büyük limanı olan **Marsilya**'yı da Kümeliler kurmuşlardır.

Yunanlıların denizler etrafına yayılmaları kendi kültür alanlarının genişlemesini ve ticaretlerinin gelişmesini sağladı. Yunan gemiciliği çok ilerledi. Yunanlılarla yabancı kavimler arasında ticaret arttı. Yunanlılar Fenikelilerle de rekabete giriştiler; Ege, Marmara ve Karadenizden Fenikelileri kovarak bu bölgelerin ticaretini ellerine aldılar. Doğu Akdeniz ticareti de ele geçirilince, Suriye kıyısındaki Fenike siteleri eski önemlerini kaybetti. Yeni kurulan şehirlerle anavatandaki siteler arasında dinî bağlar devam etmekte idi. Hattâ bu şehirler halkı Yunanistandaki siyasî olaylarla da ilgilenirlerdi.

G: 66 — YUNAN MEDENİYETİNİN ÇAĞDAŞ MEDENİYETİMİZE OLAN ETKİLERİ :

Yunan medeniyeti, Ön Asya medeniyetine dayanır. Şukadar var ki Yunanlılar serbest düşünceleri ile kendilerinden önceki medeniyet-

Yunan'lılara ait resimli iki vazo.

lerden çok daha ileriye giderek, bilim alanına birçok yenilikler katmışlardır. Edebiyat alanında ise, önceki medeniyetlerle ölçülemiyecek derecede varlık göstermişlerdir. Yunan artistleri orijinal bir sanat yaratarak trajedi, komedi gibi edebiyat şekillerinin ilk örneklerini vermişlerdir. İlk Çağın Hellenizm devri medeniyeti Yunan medeniyetinden doğmuştur. Romalılar bu kaynaklardan faydalanarak Roma medeniyetini kurmuşlardır.

M.S. IX. yüzyılda İslâmlar bilim alanında Yunan filozoflarının ve bilginlerinin eserlerinden faydalanmışlardır.

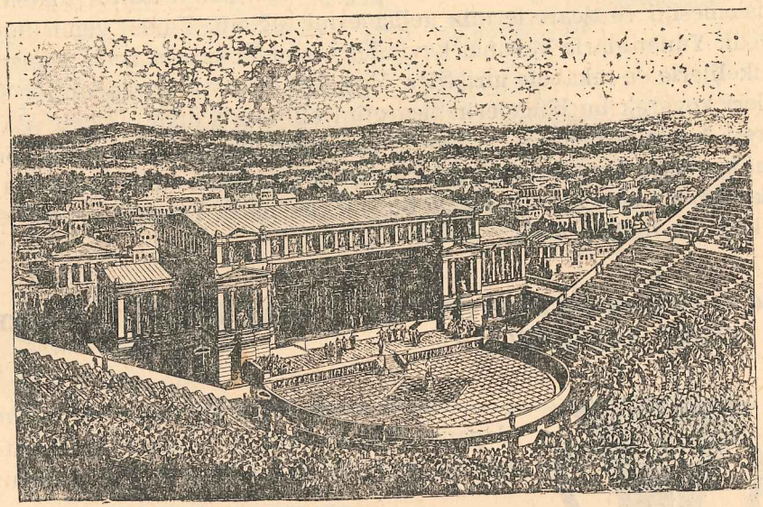

Atina tiyatrosu.

M.E. XV. ve **XVI.** yüzyıllardaki Avrupa rönesansında eski Yunanlıların etkileri çok büyüktür. Hümanistler eski Yunanlılardan kalma metinleri incelemişler ve bu sayede Yunanlılar gibi hür düşünce ile bilim ve sanatı dinin baskısından kurtarmışlardır. Rönesansla başlayan batı edebiyatında eski Yunan yazarlarının eserleri örnek tutulmuştur. Resim ve heykeltraşlıkta da Yunan ve Lâtin örnekleri göz önünde bulundurularak batı sanatı ilerlemiştir. Gerçi batılılar Yunan ve Roma sanat eserlerini büsbütün kopya etmemişlerdir. Kendi görüş ve duygularını da bu iki kaynağa katarak eserlerine yeni bir çeşni vermişlerdir. Çağdaş medeniyet, Rönesanstan itibaren serbest düşünce ve bilimde deneysel metotlarla gelişmeğe başlamıştır. Demokrasiyi, yani halkın kendi kendini idare etmesini ilk önce Yunanlılar tatbik etmişlerdir.

Bugünkü bilgimizin sınırı Yunan devri ile kıyaslanamıyacak derecede bir ilerleme gösterirse de, aradan geçen 2 000 yılı gözönüne getirmemiz icabeder. Hasılı, siyaset, bilim ve sanat alanında çağdaş medeniyetimiz üzerinde eski Yunanlıların derin etkileri vardır.

ÖZET:

1 — Yunanlılar Akdenizle Marmara ve Karadeniz kıyılarına yayılarak orada şehirler kurmuşlardır. Bu yayılmayı Dor baskısı altında önce Akalar yapmışlardır. Sonraki yüzyıllarda ise İyonlar ve muhtelif Yunan siteleri, siyasî ve ekonomik sebeplerle, anavatandan ayrılarak Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve Akdeniz etrafında yeni yeni şehirler kurmuşlardır.

2 — Yunanlılar önemli tabiat olaylarını tanrılaştırmışlardı. Yunan tanrıları insanlara benziyen ebedî varlıklardı. Bunlar gök, su, yer ve yeraltı tanrıları olmak üzere gruplara ayrılırdı. En büyük tanrı **Zeüs** idi.

3 — Yunanlıların zengin bir edebiyatı vardı. Şiir ve destanlardan başka Yunan edipleri tiyatroya ait kıymetli eserler vermişlerdir. Yunanlılar nesirde de ileri gitmişlerdi. Güzel söz söylemek sanatına önem verirlerdi. İlk tarih yazarları Yunanlılar arasından çıkmıştır.

4 — Yunanlılar büyük filozoflar yetiştirmişlerdir. Bu devirlerde felsefe ve bilim birbirinden ayrılmazdı. Aristotelesten itibaren ise ayrı branşlar haline getirmiştir. Tales Pitagoras, Sokrat, Platon ve Aristoteles ünlü Yunan bilginleridir.

5 — Yunanlılar güzel sanatlara çok önem vermişlerdir. Mimarî yani yapı sanatı, heykeltraşlık ve resimde çok ileri gitmişlerdir. En güzel yapılar tapınaklardır.

6 — Bağımsız Yunan sitelerine Polis denirdi. Sitelerde halk sınıflara ayrılırdı. Yunanlılar tanrıları adına her yıl yortular yaparlardı. Yortu günleri spor müsabakaları da yapılırdı. Bu müsabakaların en önemlisi Olimpiya'da yapılanlardı.

7 — Yunanlıların çağdaş medeniyet üzerinde derin etkileri vardır.

5 — İSKENDER VE HELENİZM DEVRİ

PLÂN

A — Makedonya kırallığı.
B — Büyük İskender Savaşları.
C — Hellenizm devri kırallıkları ve medeniyetleri.

SORULAR :

1 — Makedonya neresidir? Bu ülkede kimler yaşarlar? (Bak parça 67. a kısmı).
2 — II. Filip kimdir? Makedonyayı nasıl yükseltmiştir? (Bak 67. parça b kısmı).
3 — Büyük İskender ne zaman kıral oldu? Şahsiyeti hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 68. 1 kısım).
4 — İskender kıral olunca ilk savaşları nerelerde oldu? (Bak parça 68. 2 kısım).
5 — Gıranikos savaşı nerede oldu? Bu savaştan sonra İskender nereleri aldı? (Bak parça 69. 3 kısım).
6 — İsos savaşı nerede oldu? Bu savaştan sonra hangi ülkeler alındı? (Bak parça 68. 3 kısım).
7 — Erbil savaşı nerede yapıldı? İskender hangi ülkeleri aldı? Ne ünvanını kazandı? (Bak parça 68. 4 kısım).
8 — İskenderin Hind seferini anlatınız? (Bak parça 68. 5 kısım).
9 — İskender ne zaman ve hangi şehirde öldü? Büyük İmparatorluğunu nasıl düzenledi? (Bak parça 69.).
10 — Hellenizm devri ne demektir? (Bak parça 70.).
11 — İskenderin ölümünden bir müddet sonra ne gibi karışıklıklar oldu? (Bak parça 70.).
12 — Belli başlı Hellenizm kırallıklarını açıklayınız. (Bak parça 70.).
13 — Hellenizm devrinin en önemli kültür merkezleri hangi şehirlerdir? (Bak parça 71. a kısmı). Bu devirde Yunan dili nerelere yayıldı ve halk nasıl Yunanlaştı? (Bak parça 71. a kısmı).
14 — Hellenizm devrinin Tanrıları hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 71. b kısmı).
15 — Hellenizm devrinde bilim alanında ne gibi ilerlemeler oldu? Bu devrin ünlü bilginleri kimlerdir? (Bak parça 71. c kısmı).
16 — Hellenizm devri sanatını açıklayınız? (Bak parça 71. d kısmı).

A: 67 — MAKEDONYALILAR :

Balkan yarımadası bölgelerinden olan Makedonya doğuda Trakya, batıda Arnavutluk ve İllirya ile sınırlanır. Kuzeyi yüksek dağlarla çevrilmiştir, güneyinde Tesalya ve Ege Denizi bulunur.

Makedonyalıların Yunanlılarla ırkça ilgileri vardır. Fakat burada oturan halkın dili başkaydı. Ahali çiftçilik ve çobanlıkla uğraşırdı. Makedonyalılar aristokrat ve köylü olmak üzere iki sınıftı. Yunanlılar bunları yarı barbar sayarlardı.

Bu memleket **M.Ö. VI.** yüzyıl ortalarından beri kırallıkla idare olunurdu. Makedonya kırallığı **M.Ö. IV.** yüzyıl ortalarına kadar silik bir durumda kalmıştı. **M.Ö. 360** yılında kıral olan **II. Filip**'le birdenbire önem kazandı.

Filip, hükümdar olmazdan önce **Tebai** şehrinde rehin olarak bulunuyordu. Burada iyi bir öğretim görmüş olduğundan Yunanlılar gibi edebiyat ve şiirden zevk duyardı. Filip Tebaideyken vaktini boş geçirmemişti. Tebai ordusunu incelemiş, Yunan siteleri arasındaki olaylarla ilgilenerek bu memleket hakkında derin bilgiler edinmişti.

II. Filip kıral olunca **Falanj** adıyla kuvvetli bir yaya ordusu ve aristokratlardan önemli bir süvari kuvveti kurmuştu. Makedonyanın sınırlarını güven altına aldıktan sonra Yunanlıların iç işleriyle ilgilenmeğe başladı. İlk fırsatta Makedonyadaki Yunan sömürgelerini ele geçirdi. En büyük düşmanı Atina'lı **Demostenes**'ti. Bu adam Filip'in Yunanistan hakkındaki emellerini söylevleriyle yurttaşlarına belirtti ise de, Filip akıttığı paralarla birçok kimseleri elde ettiğinden, Demostenes kendisine fazla taraftar bulamadı. Nihayet Yunan siteleri arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanan Filip kuvvetli ordusuyla Yunanistana girdi. Müttefik siteler kuvvetlerini **M.Ö. 338** de yenerek Atinayı aldı. Filip, Isparta hariç, bütün Yunan sitelerinin üyelerini Korent şehrinde toplayarak bir konfederasyon kurdu. Sonraları bu kurul **Hellen** birliği adını aldı. **M.Ö. 336** da toplanan birlik kurulunda Filip, Anadolunun kurtarılması için Perslere karşı savaş açılmasını teklif etti. Üyeler bu teklifi alkışlarla kabul ederek kendisini müttefik kuvvetler başkomutanlığına seçtiler.

II. Filip askerî hazırlıklarını yaptığı bir sırada kızının düğününde düşmanı olan Makedonyalı bir asılzade subay tarafından öldürüldü. **M.Ö. 336.** Yerine oğlu **İskender** kıral oldu.

B: 68 — İSKENDER VE SAVAŞLARI (M. Ö. 336 - 323) :

İskender kıral olduğu zaman henüz yirmi yaşında çevik, atılgan ve dürüst karakterli bir gençti. II. Filip oğluna **Aristoteles**'i öğretmen yapmıştı. İskender, devrinin en değerli bilgini olan öğretmeninden çok şeyler öğrenmişti. İyi bir asker ve idare adamı olarak yetişmişti. Daha babasının sağlığında, çocukluk çağında iken, hükûmet işlerinde ve savaşlarda değerini göstermişti.

İskender dünya çapında bir düşünce taşıyordu. Dar düşünceli Make-

donyalıların, hattâ aydın Yunanlıların akıllarına sığdıramıyacakları siyasî emelleri gerçekleştirmek istiyordu. Yabancı kavimleri boyunduruk altına almak istemiyordu. Makedonya ve Yunanlılarla doğu kavimlerinin katılacakları bir imparatorluk kurmak, hem siyasette, hem de kültürde bunları kaynaştırarak tek millet haline sokmak emelindeydi. Baskı yerine sevgi ve eşitlik amacını güdüyordu. Bu ülküsü ile İskender yaşadığı yüzyılın hattâ sonraki yüzyılların çok üstünde geniş görüşlü bir hükümdardı. Bundan dolayıdır ki kendisine **Büyük İskender** denir.

İskender kıral olunca, gençliğinden ve tecrübesizliğinden faydalanmak isteyenlerin ayaklanmalarını şiddetle bastırdı. Ülkesinin Tuna'ya kadar güvenliğini sağladı. Yunan sitelerinin Makedonya baskısından kurtulmak için baş kaldırmaları üzerine, hızlı bir yürüyüşle Yunanistana geçerek müttefik sitelerin kuvvetlerini **Tebai** önünde ezdi, Tebai şehrini yakıp yıktı. Fakat Atinaya bir şey yapmadı. İskender de babası gibi Yunan sitelerinin üyelerini Korentte toplayarak, kendisini başkomutanlığa seçtirdi. İskender **M.Ö. 334** yılında Çanakkale Boğazından Anadoluya geçti. Ordusunun mevcudu tahminen 32 000 piyade ve 5 500 süvariden ibaretti. Bu ordu küçük, fakat devrine göre manevralarla olgunlaşmış, teknikte ileri ve yeni bir savaş usulü ile yetiştirilmiş bir kuvvetti.

Perslerle ilk savaş **Granikos** (Biga Çayı) suyu kenarında oldu. Anadoludaki Pers ordusu kesin bir yenilgeye uğratıldı. Bu savaşla İskender Ege kıyılarından Toroslara kadar uzayan Anadolu bölgelerini ele geçirdi. Ertesi yıl Torosları aşarak Çukurova'ya indi. Pers imparatoru **III. Daryüs Kodaman**'ın komutasındaki büyük ordu ile şimdiki İskenderunun yakınında **İsos** ovasında karşılaştı. İskender bu savaşı ustalıklı manevralarla kazandı. Pers hükümdarı ailesini ve hazinesini savaş alanında bırakarak İrana doğru kaçtı. Bu başarıdan sonra İskender Suriye, Fenike ve Filistin şehirlerini alarak **M.Ö. 332** yılında **Mısır**'a girdi. Mısırlılar İskenderi bir kurtarıcı olarak karşıladılar. İskender Akdeniz kıyısında kendi adıyla anılan **İskenderiye** şehrini kurdu. Mısır işlerini düzenledikten sonra geriye döndü ve Mezopotamya üzerine yürüdü.

III. Daryüs İsos savaşından sonra Fıratın batısındaki ülkelerini İskendere bırakmak şartiyle barış teklifinde bulundu ise de İskender bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Daryüs 200 000 yaya ve 45 000 atlıdan ibaret yeni bir ordu hazırladı. Yukarı Mezopotamyada Ninova harabeleri yanında **Arbella** (Erbil) denilen yerde düşmanını karşıladı. Savaş, İskenderin hücumiyle başladı. Düşman cephesinin yarılmasıyla Persler kesin bir yenilgeye uğrayıp savaşı kaybettiler. Daryüs yine kaçtı. Perslerin zengin hazinesi İskenderin eline geçti. Bundan sonra İskender **Babil, Sus** ve **Persepolis** şehirlerini alarak Medya üzerine yürüdü. Bu bölgede İranın eski merkezlerinden biri olan **Ekbatan**'ı ele geçirdi. Medyadan doğuya doğru kaçan Daryüs'ün arkasına düşerek onu diri diri yakalamak istedi. Üç gün, üç gece kovaladıktan sonra Daryüsün ancak ölüsünü elde etti. Pers hükümdarını Medya satrapı öldürmüştü. Bunun üzerine kendini İran hükümdarı ilân etti. Üç yıl içinde İskender bütün **İran** ve **Maveraünnehir**'in büyük parçasını egemenliği altına aldı.

H. 11 (Ölçek: 1 : 33 600 000)

İSKENDERİN SAVAŞ YOLLARI VE İMPARATORLUĞU.

İskender Türklerle anlaştıktan sonra Hindistan üzerine yürüdü. **(M.Ö. 327).** Racalarla çetin savaşlardan sonra **Pencap** bölgesini ele geçirdi. İskender bütün Hindistanı zaptetmek istiyordu. Fakat askerleri sekiz yıldan beri devam eden savaşlardan yıpranmış, yorulmuşlardı. Daha ileriye gidemiyeceklerini söyliyerek ayak dirediler. İskender silâh arkadaşlarının isteğine boyun eğmek zorunda kaldı. **M.Ö. 326** yılında **Sind** nehri yoluyla Hint Denizi kıyılarına indi. Donanmasını bir kısım askerleriyle

İskender.

Aristoteles.

birlikte Umman Denizi kıyılarından Basra körfezine gönderdi. Kendisi de ordusunun başında kara yoluyla geri döndü.

İskender **Babil** şehrini başkent yaparak geniş ülkelerini buradan idare etmeğe başladı.

69 — İSKENDERİN ÖLÜMÜ, İDARESİ VE İMPARATORLUĞUN SINIRLARI :

İskender Babilde iken yeni savaş plânları hazırlayıp, Arabistan ve Afrika üzerine bir sefer yapmak istiyordu. **M.Ö. 323** yılının Ağustosunda henüz 33 yaşında iken şiddetli bir malaryaya tutularak öldü.

İskender birçok ülkenin imparatoru olmuştu. Bu ülkeleri bölgelere ayırarak bazı yerleri kendine bağlı kalmak şartiyle eski hükümdar ailelerine bıraktı. İskender imparatorluğu dört kısma ayrılırdı :

1 — Makedonya kırallığı, 2 — Korent birliği siteleri, 3 — Asya ve Afrikada eski Pers imparatorluğunun toprakları, 4 — Himaye altındaki devletler.

Birinci ve ikinci bölgelerin ikisine birden Avrupa denirdi. Makedonya bir genel vali tarafından, Yunanistan ise Hellen birliği anayasasına göre idare olunuyordu. Asya topraklarının idaresi ise I. Daryüs zamanından beri devam eden **satraplık** (genel valilik) temeline dayanıyordu. İskender bir kısım satraplıklara Makedonyalıları ve Yunanlıları, diğerlerine ise ünlü ve nüfuz sahibi Asyalıları tâyin etmişti. Yalnız bunların yanında Makedonyalı asker birlikler bulunuyordu. İskenderin Türklere karşı sevgisi ve güveni olduğundan bunların yanında Makedonyalılardan hiç kimse yoktu. İskenderin önemli bir saray teşkilâtı vardı. Genel sekreterlik dairesi imparator adına satraplıklarla muhabere ederdi.

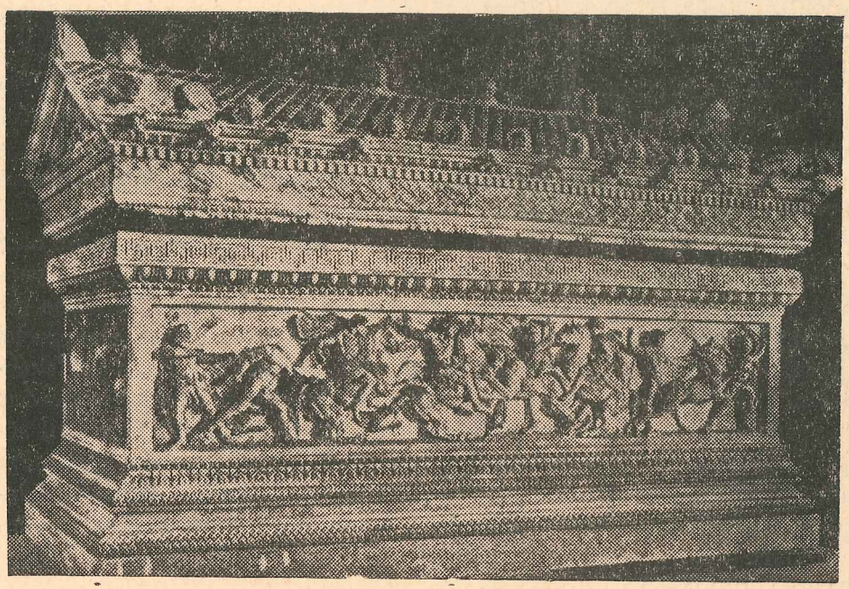

İskender lâhdi.
«İstanbul Arkeoloji müzesindedir».

İskender imparatorluğun maliye işlerini de düzenlemiş, kendi adına altın ve gümüş paralar bastırmıştı.

İskender istilâ ettiği ülkelerde birçok şehirler kurmuş, eski yollara yenilerini de katarak posta ve ekonomi işlerini de düzenlemişti. Bu yeni şehirler Yunan kültürünün yayılmasını sağlamıştır.

İmparatorluğun sınırlarına gelince; doğuda İndüs'ten batıda Akdenize, kuzeyde Aral gölü ve Hazar Denizi ile Karadeniz ve Tuna'dan güneyde Umman Denizi, Basra körfezi, Arabistan çölü, Kızıldeniz ve Sudan'a kadar uzanıyordu. Bu sınırlar içinde Avrupada İllirya dışta kalmak üzere Balkan yarımadası, Asyada Anadolu, Suriye, Filistin, Mezopotamya, İran yaylası, Türkistanın bir kısmı ve Hindistanın Sind vadisi bulunuyordu. Afrikada ise Mısır ve Berka (Bingazi) imparatorluk sınırları içinde idi.

C: 70 — HELLENİZM DEVRİ KRALLIKLARI :

Hellen eski Yunanlıların adıdır. **M.Ö. VI.** yüzyıldan itibaren Yunan kültürünün çok geliştiğini yukarıki derslerimizde görmüştük. İskender istilâsı bu kültürü Ön Asya memleketlerine yaydığından İskenderle başlayan ve Mısır kırallığının ortadan kalkmasıyla **(M.Ö. 331 - 30)** sona eren 300 yıllık zamana İlk Çağ tarihinde **Hellenizm Devri** denir.

İskender kendisine bir vâris bırakmadan öldü. Aynı bir anneden olan akılca zayıf bir kardeşi vardı. Makedonyalı generaller bunu kıral yapmak istemediler. İskenderin bir Türk prensesi olan karısı Roksane gebeydi. Generaller aralarından birini naip (kıral vekili) seçerek geçici bir idare kurdular. Roksane bir erkek çocuk doğurdu. Buna da İskender adı verildi. Geçici idare uzun sürmedi. Büyük satraplıkları ellerine geçirmiş olan generaller arasında anlaşmazlık başgösterdi. Yirmi yıl süren iç savaşlarda İskender ailesi ortadan kaldırıldı. Sonunda İskender imparatorluğu büyüklü, küçüklü birçok parçalara ayrıldı. Bunların içinde en önemlileri şunlardır : a — **Mısır,** b — **Asya,** c — **Makedonya** kırallıkları.

a — Mısır Yunan kırallığını İskenderin generallerinden **Ptolemayüs** (Batlamyüs) kurmuştur. Bunun soyundan gelen kırallara Ptolemeler denir. Kırallığın başkenti **İskenderiye** şehri idi. Bunların devrinde İskenderiye büyük bir kültür merkezi oldu. Bu ailenin son hükümdarı Kleopatra'dır. Bu kırallık **M.Ö. 30** yılında Romalılar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

b — Asya kırallığının kurucusu İskenderin generallerinden **Selevkos** (Selefkiyüs) dur. İskender ülkelerinden en büyük parçalarını içine alan bu devletin ilk başkenti Dicle kıyısındaki Selevkiye şehri idi. İkinci hükümdarı devrinde bugünkü Hatay ilimizin merkezi olan Antakya (Antiyohya) şehri inşa edilerek başkent yapıldı. Geniş bir imparatorluk halinde olan bu devlet sonraları birçok parçalara ayrılarak küçüldü. Yalnız Suriye topraklarından ibaret kaldı. Nihayet **M.Ö. I.** yüzyılda Romalıların eline geçti.

c — Makedonya kırallığını İskenderin generallerinden **Antigonis**'in torunu kurmuştu. **M.Ö. II.** yüzyılın birinci yarısında Romalılar bu devlete son verdiler.

71 — HELLENİZM DEVRİ MEDENİYETİ :

a — Dil :

İskender ile kendinden sonra muhtelif bölgelerde kurulan devletlerin hükümdarları Asya ve Afrikadaki ülkelerde birçok şehirler kurmuş-

lardı. Bunların en önemlileri İskenderiye, Antakya ve Bergama şehirleriydi. Kurulan bu şehirler birer kültür merkezi durumuna girdiler. Yunanlıların birçoğu buralara yerleştiler. Şehirlerin nüfusu arttı. Zamanla Yunanlılarla yerli halk arasında kaynaşma oldu. Bu suretle Yunan dili geniş alanlara yayıldı. Yalnız yerli dillerle Yunan dilinin karışması birçok lehçelerin ortaya çıkmasına vesile oldu. Balkanlar ve Anadolu Yunanlaştı. Mısır ve Suriye de Yunanlılığın etkisi altında kaldı. Yalnız İran'lılar, Türkler ve Mısırın yerli halkı olan **Kıbıt**'lar dillerini koruyabildiler. Mezopotamya da sonraları **Part**'ların ve **Sâsâni**'lerin eline geçerek Yunan etkisinden gitgide uzaklaştı. Atik Yunancası, yani Yunanistanın edebiyat ve bilim dili bu devirde de durumunu koruyabildi ise de birçok yabancı sözlerle değişti. Bu suretle yeni bir yazı ve ticaret dili ortaya çıktı. Bu şartlar altında yavaş yavaş eski kavimler Yunanlılaştılar.

Öğretim ve eğitim hep birbirine benzediği için herkes, bilhassa aydın sınıflar, her tarafta kendini öz yurdunda sayardı.

Hellenizm kültürü Yunan ve Asya kültürlerinin birbirine karışmasından meydana gelmiştir.

b — Din :

Bu devirde eski puta tapıcı kavimlerin dinleri, yeni öğretim ve eğitimin etkisi ile, varlıklarını koruyamadılar. Anadolunun en büyük tanrısı olan **Ana,** Hellenizm devrinde yeni bir şekil alarak tekrar ortaya çıktı. **Selevküsler** bunu **Tihe** ismiyle adlandırdılar; halk bu tanrıya bağlandı. Diğer bir tanrı da Mısırdaki **Serapis**'ti. Bunu bütün Hellenizm dünyası benimsedi. Bunların yanında eski Yunan tanrıları da yeniden önem kazandılar. Her tanrının koyu taraftarları kendi tanrılarının eşsiz ve rakipsiz, diğer tanrıların ise kendilerininkinin çeşitli şekilleri olduğunu iddia etmeğe başladılar. Bu suretle bütün dinleri bir tanrı etrafında toplamağa çalıştılar. Bu devirde de şehirlerde önemli tapınaklar yapıldı.

c — Bilim :

Hellenizm devri bilginleri Aristoteles'in metoduna uyarak pozitiv bilimlere önem verip yeni buluşlarıyla bilim alanını genişlettiler. Bu yüzden eski devirlerde olduğu gibi bütün bilimleri öğrenmek imkânı kalmadı. Bu devrin filozofları, ahlâkı, insanlığı saadete ulaştıracak tek yol görürlerdi. Hellenizm devrinin en ünlü filozofu Sisam'lı **Epiküros**'tur.

Pozitiv bilimlerde en önemli rolü İskenderiye şehri oynamıştır. Pto-

lemeler **Muzeum** (Müze) adını alan bir bilim kurumu meydana getirdiler. Burada büyük bir kitaplık, rasathane, operatörlük enstitüsü ile hayvan ve bitki bahçeleri kuruldu. Bugünkü İzmir ilinin bir ilçesi olan **Bergama** da küçük bir kırallığın başkenti olmakla beraber, önemli bir bilim merkezi durumuna girerek İskenderiye ile rekabete başladı. Bu şehrin kitaplığında da birçok eserler toplandı. Bergamalılar Parşömen (deri gâğıdı) yapmak suretiyle Mısırın pahalı papirüsünü almaktan kurtuldular.

Bu devrin bilginleri matematiği temel tutarak fizik ve astronomide önemli buluşlarla bilim dünyasını zenginleştirdiler. **Arşimides** (Arşimet) bu devrin en tanınmış bilginidir. Arşimet fizikte kendi adını taşıyan kanunları bulmuştur. İstilâlar ve inceleme gezileri de coğrafyanın gelişmesine yol açtı. Aristotoles'in öğrencisi olan Kirene'li **Eratosten** İskenderiyede coğrafya üzerinde etütler yaparak bir dünya haritası çizdi. Ptolemler ve Selevküslerin coğrafya biliminin ilerlemesinde büyük rolleri vardır.

Anatomideki ilerlemeler tıbbın operatörlük kısmında büyük sonuçlar verdi. Bu sayede ağır operasyonlar başarılmaya başlandı.

İskenderiyedeki hayvanat ve kitki bahçeleri bilginlerin araştırma ve inceleme merkezi haline sokuldu. Kısacası, Hellenizm devrinde bilim alanı çok genişledi.

d — Sanat:

Hellenizm devri mimarları **M.Ö. IV.** yüzyılda olduğu gibi karışık stillerde binalar yapmışlardır. Bundan başka doğu mimarlığından da faydalanarak büyük tapınaklar, saraylar, tiyatrolar ve hükûmet daireleri kurmak suretiyle Yunan stilini canlandırmışlardır. Mimarî ve diğer sanat kollarının üç büyük merkezi sayılan İskenderiye, Bergama ve Antiyohya büyük sanatkârların toplantı yerleri oldu. Bu devirdeki şehirler düzenli bir plâna göre kuruldu.

Mimarlığa paralel olarak heykeltraşlık ve kabartmacılık da çok ileri gitti. Sanatkârlar bu devrin düşüncesine uygun tanrı heykelleri ile kıralların ve büyük devlet adamlarının heykellerini yaptılar. Kitaplıklar da bilginlerin heykel ve büstleriyle süslendi. Yeni kurulan şehirlerde binlerce heykel vardı. Tapınaklar ve önemli binalar kabartmalarla süslenirdi. Bergama şehri bu alanda rakiplerini geçmişti. Bu devrin en büyük heykeltraşı **Lüsipos**'tur. İskenderin heykelini yapmış olan bu ünlü sanatkârın kendinden sonra gelen artistler üzerinde büyük etkisi vardır. En güzel Afrodit heykeli bu devirde yapılmıştır. Adı bilinmeyen bir sanatkâr tarafından yapılan Milo Afroditi ideal bir kadın vücudunun ne şekilde olması lâzım geldiğini gösterir. Romalılar doğu memleketlerini ele geçirdikten sonra Hellenizm medeniyetinin etkisi altında kalmışlardır.

ÖZET:

1 — Makedonya, Balkan yarımadası bölgelerinden biridir. Ahalisi çiftçilik ve çobanlıkla uğraşırdı. Kırallıkla idare olunan bu memleket M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren II. Filiple önem kazandı.

2 — Kıral Filip ordusunu kuvvetlendirdikten sonra ülkesinin güvenliğini sağladı. Balkanlarda devletini genişletti. Yunan siteleri arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak müttefik Yunan kuvvetlerini yendi. Korent toplantısında kendisini başkomutan seçtirdi.

3 — II. Filipin ölümünden sonra yerine oğlu İskender geçti. Baş kaldıran Yunanlıları ezen İskender bunlara yeniden Makedonya üstünlüğünü tanıttı; babası gibi müttefik Yunan sitelerinin başkomutanı seçildi.

4 — İskender Pers imparatoru ile savaşlara girişti. Granikos savaşı ile Anadolunun büyük bir parçasını, İsos savaşı ile Suriye, Filistin ve Mısır;; Arbella savaşı ile de Mezopotamya ve İranı ele geçirerek Pers imparatorluğunu ortadan kaldırdı.

5 — İskender bu başarılardan ve Türkistanın bir parçasını aldıktan sonra Hindistan'a girdi. Racaların ordularını yenerek Pencabı aldı. Fakat askerlerin isteği üzerine geri döndü.

6 — İskender Babil şehrini merkez yaparak geniş ülkelerini çok muvaffakiyetli bir şekilde idare etti. M. Ö. 323 yılında öldü.

7 — İskender'in vârisi olmadığından imparatorluk kısa bir müddet naip sıfatıyla bir general tarafından idare edildi. Sonraları generaller arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden devlet birçok parçalara ayrıldı. Bunların en önemlileri Mısır, Asya ve Makedonya kırallıklarıdır.

8 — İskender ile başlayan ve Mısırın Roma'lılar eline geçmesi ile sona eren üç yüz yıllık zamana Hellenizm Devri denir.

9 — Hellenizm devrinde birçok şehirler kurulmuş, Yunanca Ön Asya ülkelerine yayılarak bilim ve ticaret dili olmuştur.

10 — Bu devrin en ünlü tanrıları Tihe ile Serapis'tir.

11 — Hellenizm Devrinde pozitif bilimler ilerlemiştir. Bu devrin en büyük filozofu Epiküros'tur. Arşimides ile Tales devrin ünlü bilginlerindendir. İskenderiye, Bergama ve Antiyohya en önemli kültür merkezleri idi.

12 — Doğunun yapı tarzından da faydalanan mimarlar Yunan sanatını geniş ülkelere yaymışlardır. Tapınaklar, saraylar ve daha birçok anıtlar yapmışlardır. Heykeltraşlar da tanrı, kıral ve ünlü devlet adamlarının heykellerini meydana getirmişlerdir. Bu devrin en ünlü heykeltraşı Lüsipos'tur.

X — ROMA TARİHİNE TOPLU BİR BAKIŞ

PLÂN

A — Eski İtalya.
B — Etrüskler ve medeniyetleri.
C — Romanın kuruluşu ve Etrüsk kıralları.

SORULAR :

1 — **İtalya nasıl bir memlekettir? (Bak parça 72.). Kitabınızdaki harita ile atlasa da bakınız.**
2 — **Tarih öncesi İtalya ahalisi kimlerdir? (Bak parça 73. ilk kısım).**
3 — **Tarih devri İtalya ahalisi kimlerdir? Bunlar ne gibi yönlerden gelmişlerdir? (Bak parça 73.).**
4 — **Etrüsklerin geldikleri yer neresidir? İtalyanın hangi bölgesine yerleştiler? Siyasal tarihleri hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 74.).**
5 — **Etrüsklerin medeniyetini açıklayınız? (Dinleri, çiftçilikleri ve sanatları) (Bak parça 74.).**
6 — **Romanın kuruluşu hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 75.).**
7 — **Romada etrüsk kıralların en meşhurları kimlerdir? (Bak parça 75.).**
8 — **Romada kaç sınıf halk yaşardı? (Bak parça 75.).**
9 — **Romada Etrüsk egemenliği hangi olaylar yüzünden hangi yılda sona erdi? (Bak parça 75. son kısım).**
10 — **Romanın kırallık devrindeki idare sistemi nasıldı? (Bak parça 76.).**

1 — Eski İtalya ve Etrüskler

A: 72 — İTALYANIN COĞRAFÎ DURUMU :

İtalya Akdenize doğru uzamış Avrupanın üç yarımadasından biridir. Kuzeyindeki Alp dağlarıyla Avrupanın diğer bölgelerinden ayrılır. Doğusunda Adriyatik, batısında Tirhen, güneyinde Akdenizle çevrilmiştir. Kuzey kısmı oldukça genişçedir. Yarımada kısmı bir çizme şeklindedir (Bak İtalya haritası). Yarımada kısmı kuzeyden güneye doğru uza-

H. 12 (Ölçek: 1 : 6 500 000)

ESKİ İTALYA

nan Apenin sıra dağlariyle kaplıdır. Bu dağların doğusunda ve batısındaki bölglerde kıyı ovaları bulunur. Alplerin güneyindeki Po nehri ve kollarıyla sulanan Po ovası ile yarımada kısmının batı tarafında Ertürya ve Kampanya ovaları vardır. Yarımada kısmının en önemli akar suları Tiber ve Arno nehirleridir. Bunlardan Tiber nehri Etrürya ovasını suladıktan sonra Romanın içinden geçerek Tirhen denizine dökülür.

Memleketin iklimi kuzeyden güneye doğru değişir. Kuzey tarafları

soğuktur. Yarımada kısmı ise yazları kurak ve sıcak, kışları ise yağışlı ve ılık bir Akdeniz iklimidir. Güney tarafları, bilhassa Sicilya adası, Afrika iklimini andırır. Tirhen denizi dolaylarında büyüklü küçüklü bir takım adalar vardır. Bunların en önemlileri batıda Korsika ve Sardinya, güneyde Sicilya adalarıdır.

İtalya topraklarında oldukça bereketli ürünler yetişir. Tahıl, zeytin, limon ve portakal gibi.

73 — ESKİ İTALYA AHALİSİ :

İtalyanın en eski ahalisi yontma taş devri insanlarıdır. Bunlar avcılık ve balıkçılık ve meyva toplamakla geçinirlerdi. Bunlardan sonra Akdeniz tipi insanlar İtalyaya gelip cilâlı taş devri medeniyetini yarattılar. Bu iki nesil tarihten önceki devir insanlarıdır. İtalya tarihini açan insanlar dış ülkelerden gelen ve muhtelif yönlerden İtalyaya giren kavimlerdir.

Bu kavimler İtalyaya kara ve deniz olmak üzere iki yoldan gelmişlerdir.

Kara yoluyla gelenler eskilik sırasıyla **Ligur**'ler, **İtalik**'ler ve **Golva**'lardır. Bunlardan Ligurlar bugünkü Cenova körfezini çeviren kara parçasında, İtalikler Apenin dağlarının merkez bölgelerinde, Golvalar ise kuzey İtalyada yerleşmişlerdir.

Deniz yoluyla gelenlerin en eskisi M.Ö. birinci binin başlarında gelen Etrüsklerdir. Bunlardan sonra Fenikeliler, daha sonra da Yunanlılar geldiler.

Etrüskler, Korsika adasının karşısında kendi adlarını alan **Etrürya** bölgesinde, Fenikeliler, Sardunya ve Sicilya adalarında, Yunanlılar ise yarımadanın güney kıyıları ile Sicilya adasının doğu ve güney kıyılarında yerleşmişlerdir.

B — Etrüskler ve Medeniyetleri

74 — ETRÜSKLER LİDYALILARLA AKRABA BİR KAVİMDİ :

Lidya kıyılarından İtalyaya gelmişlerdir. Kendi adlarını verdikleri Etrüryaya yerleşen Etrüskler, buranın daha önceki ahalisi olan İtaliklerin elinden bu toprakları almışlardı. Bunun üzerine İtalikler doğudaki dağlık bölgelere çekilmişlerdi.

Etrüsklerin sosyal yaşayışları, dinî inançları, giyinişleri ve musikileri Lidyalılara benzer. Konuştukları dilin Aryen dillere benzemediği anlaşılmıştır. Etrüskler, oturdukları yerde on iki siteden mürekkep bir birlik kurdular. Bu siteler arasında tam bir bağlılık yoktu. Yalnız tehlike zamanında birleşirlerdi. Etrüskler, **M.Ö. VIII.** yüzyıldan itibaren İtaliklerin oturdukları ülkeleri de kendilerine bağladılar. Daha sonra Yunan kolonileri Etrüsk topraklarının etrafını çevirmeğe başlayınca, Etrüskler, Kartacalılarla anlaşarak Yunanlılarla savaşa giriştiler. Bu savaşta Yunanlılar çok yıprandılar. Hattâ sömürgeleri olan Korsikayı bırakmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Etrüskler, İtalyada üstün bir durum elde ettiler. Ve Tirhen denizi kıyılarındaki Yunan kolonilerini ortadan kaldırdılar.

İtaliklere şehir kurmasını ve şehir hayatı yaşamasını Etrüskler öğretmişlerdir.

Etrüskler, tabiat olaylarını idare ettiklerine inandıkları Tanrılara taparlardı. Ölüleri için yer altında hakikî meskenler yaparlardı.

Çiftçilikte çok ilerleyen bu kavim ırmakların akışlarını düzenlerler, bataklıkları kuruturlardı. Etrüsklerden kalma birçok sanat eserleri vardır (sofra tabakları, vazolar, altın ve gümüş ve fildişinden yapılmış süs eşyası, tunç ve demirden harp araçları gibi). Etrüsk mimarisi çok gelişmişti. İtalyaya taştan bina, kemer ve kubbe yapmasını Etrüskler sokmuştu.

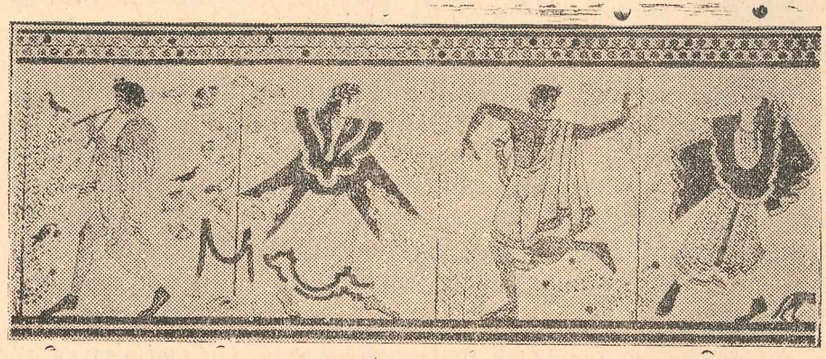

Etrüsk dansları.
«M.Ö. V. asra ait Tarkin'de bir mezar freskinden».

C — Roma Şehrinin Kuruluşu ve Etrüsk Kralları

75 — ROMA'LILAR, ŞEHİRLERİNİN ROMULUS ADINDA BİR ADAM TARAFINDAN KURULDUĞUNU İDDİA EDERLERSE DE BUNUN TARİHÎ BİR DEĞERİ YOKTUR :

Roma şehri, Etrüryanın güneyinde **Laçyum** denilen bölgede kurulmuştur. Bu bölgede Lâtin kabîleleri otururlardı. Roma bölgesi Lâtinlerin

elinde iken burada, bataklık arazi üstündeki tepelerde kurulmuş yedi köy vardı. Sonraları bu köyler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanan Etrüskler, buraları alarak bataklıkları kuruttular ve Roma şehrinin temelini attılar **M. Ö. 753.** Buraya Etrüsk dilinde (Irmak şehri) anlamına gelen **(Roma)** adını verdiler. Sonraları şehrin etrafı bir sur ile çevrildi. Şehrin dolaylarındaki arazi ile beraber Sâbinlerin topraklarını da ele geçirdiler. Roma şehri kısa bir zamanda Lâçium bölgesinin baş şehri oldu.

Topraktan yapılmış Etrüsk tası.
«M.Ö. V. asır».
(Luvr Müzesi).

Romayı birbiri ardınca Etrüsklerden üç kıral idare etmiştir. Kırallık devrinde idare sistemi mutlakıyettir. Bu devirde yapılan savaşlarda sınırlar genişledi. Şehirde tapınaklar, saraylar, anıtlar yapılarak Roma güzelleştirildi. Romanın siyasal, askerî ve ekonomik bir merkez haline gelmesi üzerine etraftan gelen bir çok insanlar şehirde yerleştiler. Bu yüzden Romada iki sınıf halk vücuda geldi. Birincisi yedi köyün eski ahalisi olan toprak sahibi zadegân ki bunlara (Patrici), sonradan gelenlere ise (Plep) denildi.

Etrüsklerden Romayı üç kıral idare etmiştir. Bunların arasında en çok ün kazananlar birinci kıral **Tarkin** ile bunun oğlu olan üçüncü kıral muhteşem Tarkindir. Bu sonuncunun istibdat ve zulümlerinden bıkıp usanan Romalılar, kurtulmak için fırsat gözetiyorlardı. Muhteşem Tarkinin Yunan sömürgelerini zaptetmeğe başlamasından çıkan savaşlarda Kartacalılar Yunanlılar tarafını tuttuğundan, Etrüskler yenilgeye uğradılar. Bu olaylar lâçium halkının Etrüsk kıralları aleyhine ayaklanmasına yol açtı.

Bu olaylardan faydalanan Roma halkı, kıralın Lâtinlerle savaşı sırasında ayaklanarak kırallığa son vererek, Cumhuriyeti ilân etti. Savaştan dönen kırala Roma kapılarını açmadı. Bu olayla Romadaki Etrüsk idaresi sona erdi **(M.Ö. 510).**

76 — KIRALLIK DEVRİNDE DEVLET İDARESİ :

Kırallık devrinde başta bir kıral bulunur ve yanında **Senatüs** denilen Patrici sınıfına bağlı ihtiyarlardan kurulmuş bir danışma meclisi vardı. Bundan başka askerlik çağında bulunan Patricilerin **Kuria** denilen bir halk meclisi vardı.

Kıralın buyrukları kanun hükmünde sayılırdı. Buna **İmperium** (Emperyum) hakkı denirdi. Kıral makamında fil dişinden yapılmış bir koltukta oturur ve erguvani renkte bir elbise giyerdi. Dışarıya çıktığı vakit arkasındaki oniki Liktor (Muhafız, cellât) bulunurdu. Bunların omuzlarında bir baltaya sarılmış sopa demetleri bulunurdu. Kıral orduya komutanlık ederdi. Yalnız savaş ve barış kararlarını Kuria denilen halk meclisi verirdi.

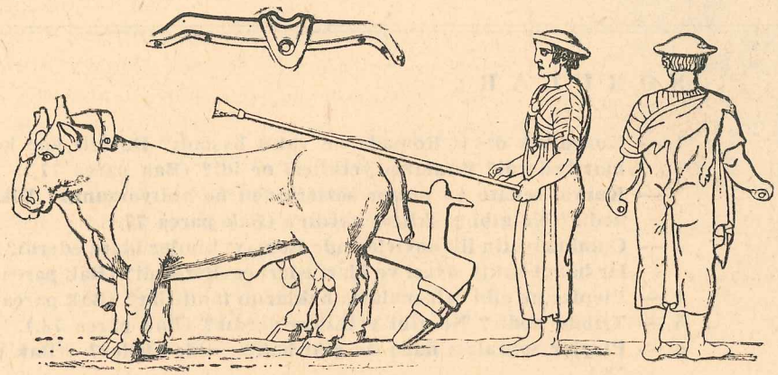

Etrüsk'lü bir çiftçi.

2 — ROMADA CUMHURİYET DEVRİ

PLÂN

A — Cumhuriyet devrinin ilk teşkilâtı.
B — Sınıf kavgaları.
C — 12 levha kanunu.

SORULAR:

1 — **Konsüllük devri Romada ne vakit başladı? Devleti kaç konsül idare ederdi? Bunların yetkileri ne idi? (Bak parça 77.).**
2 — **Kurya, senato ve pretor sözlerinden ne anlıyorsunuz? Diktatör nedir? Ne gibi yetkileri vardır? (Bak parça 77.).**
3 — **Cumhuriyetin ilk devirlerinde Romayı kimler idare ederdi? Bunlar hangi hakla siyasî ve idarî işleri çevirirlerdi? (Bak parça 78.).**
4 — **Plepler ne gibi çalışmalarla haklarını tanıttılar? (Bak parça 78.).**
5 — **Tribün nedir? Ne gibi yetkileri vardır? (Bak parça 78.).**
6 — **Plepler sonraları daha ne gibi haklar elde ettiler? (Bak parça 78.).**
7 — **12 Levha kanunları hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 79.).**

A — Cumhuriyet Devrinin İlk Teşkilâtı

77 — KONSÜLLÜK:

Romalılar 510 yılında kırallık idaresine son verdikten sonra aristokratik bir cumhuriyet kurdular. Devletin başına hükûmet işlerini görmek için bir yıl süre ile iki konsül seçtiler. Romalılar, istibdat idaresinin geri gelmemesi için ikili başkan sistemini kullandılar. Her iki konsül birbirinin işlerini kontroldan uzak tutmayacaklardı. İşte bu yüzdendir ki Romadaki cumhuriyet devrinin adına konsüllük devri de denir.

Konsüller Kuria meclisi tarafından seçilirlerdi. Bunların da kırallık devrinde olduğu gibi (İmperium) buyurma etkileri vardı. Kırallar gibi bunlar da koltukta otururlar ve sokakta giderken arkalarından on iki Liktor gelirdi. Kuria ve senato cumhuriyet devrinin önemli meclisleridir. Konsüller yapacakları işi senatoya danışmadan yapmazlardı. Bu meclisin yetkisi gitgide artmıştı.

Savaş olduğu zaman orduya Konsüller kumanda ederlerdi.

Bundan başka çok tehlikeli zamanlarda işlerin çabuk başarılması için konsüllerden biri geniş yetkilerle **Diktatör** olurdu. Diktatörün buyrukları kanun hükmünde idi.

B — Sınıf Kavgaları

78 — PATRİCİ VE PLEP REKABETLERİ:

Romanın kuruluşu zamanlarında dışardan gelenlere Plep denildiğini yukarda görmüştük. Esirler hür insanlardan olmadıkları için bir sınıf sayılmazdı.

Patriciler, Romanın yerlileri olan zengin ve asil kimselerdi. Cumhuriyetin ilk devirlerinde idarî yetkiler bunların elinde idi. Yüksek memurlar hep bu sınıf arasından seçilirdi. Plepler, Patriciler tarafından idare olunurlardı. Patriciler, dinî törenleri kendileri yaptıkları için idare etmek yetkisini de kendilerinin tabiî bir hakkı olarak görüyorlardı. Bu sınıf devleti kendi yararlarına göre idare ederdi.

Plepler arasında bazı fakirler geçim zorluklarına düştükleri vakit zengin patricilerden yüksek faizlerle borç alırlardı. Bazen borçlarına karşı şahıslarını rehin ederlerdi. Borcunu ödeyemeyen Plep alacaklısı tarafından tevkif edilerek hapsedilir, hattâ zincirlere vurulurdu. Alacaklı borçluyu kendi hesabına çalıştırır ve dilerse satabilirdi.

Bu haksızlıklar karşısında Plepler senatodan birtakım haklar istediler. Senato Pleplerin istediklerini reddedince iş alevlendi. Bunun üzerine Plepler Patricilerden ayrılarak kutsal dağa çekildiler. Burada kendilerine başka bir şehir kuracaklarını ve Romaya dönmeyeceklerini bildirdiler. Bu tehdit karşısında senato yola geldi. Pleplerin haklarını korumak için **Tribün** adlı iki Plep vekilinin Plepler tarafından seçilmesine karar verdiler. Bunlara **Veto,** (Herhangi bir kararı yürürlüğe koymamak) yetkisini tanıdılar.

Tribünlerin çalışmalarıyla Pleplerin hakları korundu. Borçların ödenmesi için kolaylıklar gösterildi. Haksız yere hapis ve ölüm cezaları kaldırıldı. Tribünlerin sayısı dörde kadar arttırıldı. Plepler haklarını gitgide daha ziyade genişlettiler. Kuriaya ve senatoya seçilmek hakkını sağladıkları gibi, yüksek memur, hattâ konsül olmak yetkilerini de elde ettiler. Bir Plepin Patricilerden bir kızla evlenmesi yasağını da ortadan kaldırdılar. Böylece iki sınıf arasında hukuk alanında bir ayrılık kalmadı. Plepler bu hakları kolaylıkla elde edemediler. Bu başarı yıllarca sürdü.

C — 12 Levha Kanunu

79 — Romalıların yazılı kanunları yoktur. Yargıçlar dâvaları geleneklere göre sonuçlandırırlardı. Önceleri yargıçlar Patricilerden olduğu için gelenekleri yalnız bunlar bilirlerdi. Bu yüzden yargıçların keyif ve

arzularına göre karar ve hüküm verdiklerinden şikâyet olunurdu. Tribünler herkesin anlayabileceği kanunlar yapılmasını istediler. Senato bu istekler karşısında uzun müddet ayak diredi ise de nihayet Pleplerin isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Senato, **Deçemvir**'ler adını taşıyan ve Patriciler arasından seçilen on kişilik bir kurula kanun yapmak yetkisini verdi. Söylentilere göre Deçemvirler iki yıl çalışarak **M.Ö. 451 - 450** tarihlerinde kanunları yaptılar. Bu kanunlar on iki madeni levha üzerine yazıldı. Roma şehrinin Forum denilen meydanına konuldu.

Oniki levha kanunları Romanın ilk yazılı kanunlarıdır. Devletin yetki ve görevlerinden, aile, miras, borç ve cezalardan bahseder. Bu kanunlarla Patriciler ve Plepler eşit haklara sahip oluyorlardı.

BÜTÜNLEYİCİ BİLGİLER :

1 — Romadaki sınıf kavgalarıyla Atinadakileri karşılaştırarak aradaki benzerliği belirtiniz.

2 — Aristokrat ve demokrat cumhuriyet ne demektir? (Yurt bilgisi kitabına bakınız).

3 — CUMHURİYET DEVRİNDE SİYASİ OLAYLAR

PLÂN

A — İtalyanın fethi.
B — Pön savaşları ve Hellenizm | kırallıklarının Romaya katılması.

SORULAR :

1 — Roma hangi alanlarda savaşlar yaparak genişledi? (Bak parça 80.).
2 — Roma İtalyada birlik kurmak için hangi sitelerle uğraştı? (Bak parça 81.).
3 — Golvalarla Romalılar arasında neden savaş oldu? Ve nasıl sonuçlandı? (Bak parça 81.).
4 — Golvaların çekilmesinden sonra Romalılar nereleri aldılar? (Bak parça 81.).
5 — Pırhus kimdir? Amacı neydi? Romalılarla yaptığı savaşları anlatınız? (Bak parça 81.).
6 — Kartaca şehri nerededir? Nasıl bir devlettir? (Bak parça 82.).
7 — Birinci Pön savaşını anlatınız? (Bak parça 83.).
8 — İkinci Pön savaşını anlatınız? (Bak parça 84.).
9 — Üçüncü Pön savaşını anlatınız? (Bak parça 85.).
10 — Hellenizm kırallıklarının en önemlileri hangileridir? (Bak parça 86.).
11 — Hellenizm kırallıkları Romaya nasıl ve hangi tarihte katıldılar? (Bak parça 86.).

A — İtalya Yarımadasında Roma Dışındaki Ülkelerin Romaya Katılması

80 — Roma, önceleri küçük bir şehir devletiydi. Etrüskler bu devleti genişletmişlerse de kırallığın yıkılışından sonra Romaya bağlanan şehirler, bağımsızlıklarını yeniden ele geçirmişlerdi. Fakat Roma Cumhuriyeti kısa bir zamanda kendini toplayarak yeniden istilâlara girişti. Zaman zaman birçok zorluklarla karşılaştı ise de yılmadan usanmadan

çalıştı ve **M.Ö. 260** yılında yarımada kısmını yani Apeninlerin kuzeyinden itibaren bütün İtalyayı, daha sonra doğu ve batı Akdeniz ülkelerini egemenliği altına aldı.

81 — İTALYA YARIMADASININ ROMAYA KATILMASI :

Konsüllük devrinde Romalılar önce Lâtin birliğini kurmak için Lâtin şehirleriyle savaşlara giriştiler ve kısa bir zamanda şehirleri Romaya bağladılar. Bundan sonra Etrüsk sitelerine saldırdılar. Etrüsklerin merkez ve güney siteleri Romanın eline geçti. Bu savaşlardan sonra Romanın kuvveti arttı. Bununla beraber Roma şehri kuzeyden gelen **Golva**'ların saldırışlarına uğradı. Acı günler yaşadı. Bu yüzden Roma istilâsı bir müddet durakladı. Kuzey İtalyada Po ovasında yerleşen Golvalar **M. Ö. 390** yıllarında güneye sarkarak Etrüsk şehirlerini almağa ve yağmalamağa başladılar. Romalıların Etrüsklere yardım etmeleri Golvaları kızdırdı. Bu yüzden Roma üzerine yürüdüler. Roma şehri dışında Roma ordusunu korkunç bir yenilgeye uğrattılar. Romalılar, o kadar yılmışlardı ki şehri müdafaa bile etmediler. Yalnız iç kalede biraz dayandılarsa da açlık yüzünden teslim olmak zorunda kaldılar. Golvalar şehri yağma edip yaktılar. Romalılar düşmanlarından barış istediler. Bu istek yalnız yağma için gelen Golvaların arzularına muvafık geldi. Düşman ağır bir savaş ödeneği alarak geri çekildi. (Rivayete göre ödeneğin azaltılmasını isteyen Romalılara karşı Golvaların başkanı ağır kılıcını teraziye koyarak: «Veyl mağlûplara!» demiştir).

Golvaların baskısı İtalik sitelerin gözlerini açtı. Dış tehlike karşısında birleşmek arzuları belirdi. Romalılar bundan faydalandılar. Şehirlerini düzenleyip ordularını kuvvetlendirdikten sonra, Etrüsk ülkesini tekrar ele geçirdiler. İtalik sitelerini de Romaya bağladıktan sonra sıra güney İtalyadaki Yunan sitelerine geldi.

Güney İtalya ve Sicilyada pek çok Yunan sömürgeleri vardı. Buraya büyük Yunanistan adı verilmişti.

Romanın sürekli başarıları karşısında bazı Yunan sömürgeleri Roma egemenliğini tanıdılar. Yalnız bu sitelerin en önemlisi olan **Tarant** şehri parasına ve nüfusuna güvenerek Romaya ayak direyerek kapılarını açmadı. Fakat yalnız başına da Roma ile boy ölçüşemeyeceğini bildiğinden Epir kıralının yardımını sağladı.

Epir, Makedonyanın batısındadır. Büyük İskenderin ölümünden sonra imparatorluk parçalanınca Epirliler bağımsızlıklarını ele alarak yeniden bir kırallık kurmuşlardır. Epir kıralı **Pirrhos** atılgan ve mahir bir komutan olup emri altında düzenli bir ordusu vardı. Bu orduda filler de kullanılırdı. Pirrhos bir rivayete göre büyük Yunanistanı ele geçirmek hevesine kapılarak Tarantlıların yardımına koştu. Roma ordularını iki

yerde yenilgeye uğrattı. Romalılar kuzeye çekilmek zorunda kaldılar. Pirhos Romalıları takip edeceğine onlarla bir mütareke yaparak ordusunu Sicilya adasına çıkardı. Bu suretle Kartacalıları kendi aleyhine çevirdi. Kartacalılar Sicliya gibi kendilerine yakın bir bölgede kuvvetli bir devletin yerleşmesine müsaade edemezdi. Bu yüzden Romalıları kışkırtarak savaşın yeniden başlamasını sağladılar. Romalılarla bir andlaşma yaptılar ve donanmalarıyla Romalıları desteklediler. Romalılar Pirhosun Sicilyada bulunmasından faydalanarak güney İtalyaya yeniden buyruklarını tanıttılar. İki yıl sonra Pirhos tekrar İtalyaya geçerek Roma üzerine yürüdü ise de yaptığı son savaşı kaybederek Epire çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Romalılar Tarantı alarak bütün güney İtalyayı ele geçirdiler.

B — Pön Savaşları, Batı Akdenizde Roma Egemenliği

82 — KARTACADA CUMHURİYET İDARESİ VE PÖN SAVAŞLARININ SEBEPLERİ :

Kartaca şehri şimdiki Tunus şehri yöresindedir. Bu şehrin Surlular tarafından kurulduğunu yukarıki derslerimizde görmüştük. Kartaca **M. Ö. VI.** yüzyılda önemli bir ticaret sitesi haline girmişti. Sur şehrinin Büyük İskender tarafından yıkılması üzerine önemi bir kat daha artmış, İtalya kıyılarına yakın Sardinya ve Korsika adalarıyla Sicilyanın büyük bir kısmı, kuzey Afrika kıyıları, İspanyanın güney parçası Kartaca egemenliği ve nüfuzu altına girmişti.

Kartaca kendisine vergi veren fakat kendisini sevmeyen devletlerden mürekkep bir deniz imparatorluğuydu. Başta **Suffet** adlı iki başkan bulunurdu. Bunlar seçimle ve bir yıl süre ile devletin başına getirilirdi. Şehirde yetkisi az olan bir genel meclisle, zengin ailelerin üyelerinden mürekkep bir senato bulunurdu. Hakikatte nüfuz ve kudret senatonun iki komitesinin elinde idi. Bu iki komite en zengin ve nüfuzlu kimselerden mürekkep idi. Bu yüzden Kartaca devleti sıkı ve kapalı bir oligarşi (hâkim zümrenin egemenliği) nin elinde idi. Bunlar kendi ailelerinin menfaatlerine göre devleti idare ederlerdi. Kartacanın yabancı ve ücretli askerlerden mürekkep bir ordusu vardı. Bu orduda yurtseverlik duyguları yoktu. Donanması Akdenizin en üstün deniz kuvvetiydi. Donanmanın subay ve erleri Kartacalı yurtdaşlardı.

Romalılar, İtalyanın emniyeti ve Akdenizdeki ilgileri dolayısiyle Tirhen denizini bir Roma denizi durumuna getirmek istiyorlardı. Her ne kadar Adriyatik denizinin de Roma için önemi varsa da Makedonya ve

Epir kırallıklarının iç karışıklıkları bu taraftan gelecek tehlikeleri azaltıyordu. Bundan başka Roma senatosu zengin Sicilya şehirlerine ve Kartaca sömürgelerine göz dikmişti.

Romanın Mesina boğazına kadar gelmesi, Romalıları Sicilya ile karşı karşıya getirmişti. Sicilyanın batısı Kartacanın doğusu ise Yunan sitelerinin elinde idi. Bu sitelerin başında **Siraküze** bulunuyordu.

Mesina şehrinin iç işlerine Siraküzenin el uzatması ve bunu Kartacalıların desteklemesi, Romanın Sicilya işlerine karışmasına ve savaşın patlak vermesine yol açtı.

Romalılar karada, Kartacalılar ise denizde üstündüler. (**Pönik** adı Lâtincede Kartacalı ve Fenikeli anlamına gelen **Pöniküs** sözünden alınmıştır. Bu yüzden bu savaşlara Pön savaşları denir). Roma ile Kartacalılar arasında aralıklı olarak üç Pön savaşı olmuştur. **M. Ö. 264-146.**

Annibal.

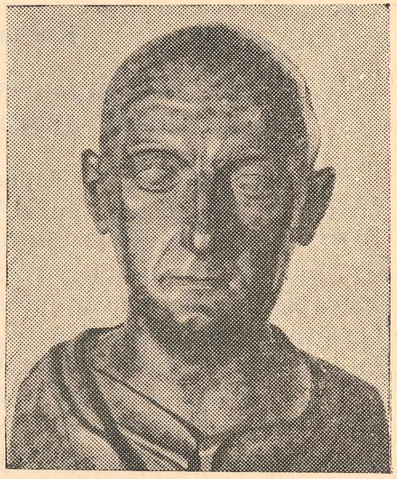

Skipion.

83 — 1. PÖN SAVAŞI (264 - 241) :

Romalılar Mesinalıların yardım isteklerine karşı Sicilyaya asker çıkardılar. Mesina ile adanın doğu taraflarını ellerine geçirdiler. Bu yüzden Romalılarla Kartacalılar arasında savaş başladı. Sicilya adası savaş alanı oldu. Romalılar düzenli ordularıyla Kartacalıları adanın batı kıyılarına sürdüler. Kartacalılar, kuvvetli surlarla çevrili kıyı şehirlerinde dayandılar. Üstün deniz kuvvetleriyle ana vatana bağlı oldukları için, bu şehirler Roma ordularına karşı kendilerini koruyabiliyorlardı. Kartacalıların komutanı **Hamilkâr Barka** adında biri idi. Romalılar yıllarca süren bu savaşı deniz üstünlüğünü ele geçirmeden başaramıyacaklarını anladıklarından nihayet kuvvetli bir donanma yaptılar. Bu sefer batı Akdeniz savaş alanı oldu. Romalılar, deniz kuvvetlerini gittikçe arttırdılar. Kartaca donanması ile yaptıkları iki savaşı kazanarak deniz egemenliğini elde ettiler. Kartacalılar son deniz savaşında donanmalarının yok edilmesi üzerine barış istediler. Andlaşma gereğince Kartacalılar, Sicilyayı Romalılara bıraktı. Ayrıca savaş ödeneği de verdi. Bu suretle, 23 yıl süren bu savaş Romanın üstünlüğü ile sona ermiş oldu.

84 — İKİNCİ PÖN SAVAŞI (M.Ö. 218 - 201) :

Birinci Pön savaşından sonra Kartacada ordu devlete karşı ayaklandı. Üç yıldan fazla ordunun ayaklanması devam etti. Roma, Kartacanın iç karışıklıklarından faydalanarak Korsika ve Sardinya adalarını da ele geçirdi. Daha sonra Golvaların oturdukları Po ovasını egemenliği altına alarak sınırlarını Alp dağlarına dayadı.

Kartaca komutanı Hamilkâr Barka çok çetin ve kinci bir Roma düşmanı idi. Bu komutan Kartacanın toprak kaybının yerine İberik yarımadasında geniş bir arazi istilâ etti. Ölümünden bir müddet sonra oğlu **Hannibal** (Anibal) İspanyadaki Kartaca ordusunun komutanı seçildi. Babası gibi oğlu da Romalılara karşı derin bir kin güdüyordu. Tarihin tanıdığı en büyük komutanlardan biri olan Hannibal amacına erişmek için yorulmak nedir bilmezdi. Askerlerini iyi tanır ve onlar gibi yaşardı. Ordusunu yabancı ve düşman memleketinde yürütmekte ve beslemekte benzeri yoktu. Askerleri muhtelif memleketlerin halkındandı. Fakat Anibalin talim ve terbiyesiyle bu askerler yüksek değerler kazanmışlardı.

Romalılar, Kartacalıların İspanyadaki istilâlarını siyaset ve tehdit ile durdurmak istedilerse de muvaffak olamadılar. İspanyada Roma himayesinde bulunan bir şehri Anibalin alması ile ikinci Pön savaşı başladı.

Anibal, kuvvetli ordusuyla İspanyadan hareket ederek güney Galya (bugünkü güney Fransa) yolu ile Alp dağlarını aşarak kuzey İtalyaya girdi. Golvalar Kartaca tarafını tuttular. Anibal kuzey ve orta İtalyada Roma ordularını arka arkaya üç savaşta yendi. Ordusu ile güney İtalyaya doğru ilerleyerek İtalikleri Roma aleyhine çevirmek istedi ise de bir başarı elde edemedi. Romalılar Anibale karşı dördüncü bir ordu çıkardılar. **Kan** denilen yerde yapılan savaşta Romalılar korkunç bir yenilgeye uğradılar. Rivayete göre bu savaşta Roma ordusunda elli bin insan öldürülmüş ve on bin esir alınmıştır.

Bunun üzerine Romalılar Anibale karşı çete savaşlarına giriştiler. Bundan başka Anibale İspanyadan gelen yardımcı kuvvetleri de bozguna uğratarak komutanını öldürdüler. Anibal, üstün savaşlar yaptığı halde güney İtalyada sıkışık bir duruma düştü. Romalılar düşmanlarını yıpratma savaşı ile bunalttılar.

Ayrıca Roma, kuvvetli bir donanmanın koruyuculuğu altında Kartacaya bir ordu gönderdi. Bu ordunun komutanı **Skipyon** büyük ve değerli bir askerdi. Kartaca hükûmeti bundan telâşlanarak Anibali yardıma çağırdı. Anibal ordusu ile Kartacaya geçti. **Zama** mevkiinde yapılan savaşta Anibal yenilgeye uğradı. Bu yüzden Roma komutanı Afrikanus lakabını aldı. Bu olaydan sonra Kartaca barış istedi. Yapılan andlaşmada Kartacalılar İspanydan vazgeçtiler; sömürgelerini Romalılara bıraktılar. Ayrıca büyük bir savaş ödeneği de vereceklerdi. Bu andlaşmanın en ağır şartı, Romanın izni olmadan Kartacalıların hiç bir devlete karşı savaş yapamıyacakları maddesi idi.

85 — ÜÇÜNCÜ PÖN SAVAŞI (M.Ö. 149 - 146):

Romanın ikinci Pön savaşından sonra Hellenizm krallıkları ile uğraşmasından faydalanan Kartacalılar yeniden kalkındılar. Bir Müddet sonra komşusu Numidya (şimdiki Cezayir) lilerle savaşa girişerek düşmanlarını yendiler. Roma, Kartacanın kalkınmasını ve eskisi gibi kendisine rakip olmasını istemiyor, bu siteyi büsbütün yok etmeğe çalışıyordu. Roma Kartaca - Numidya savaşı dolayısıyla andlaşmanın bozulduğunu ileri sürerek Kartacaya yeniden savaş açtı. Bu defa Roma ordusuna Skipyon Afrikanusun torunu Skipyon Emilyanus komutanlık ediyordu. Roma ordusu Kartaca şehrini kuşattı. Kartacalılar, kendilerini iki yıl kahramanca müdafaa ettiler. Şehrin dış kalesi düşünce iç kalede bir müddet daha dayandılarsa da, sonunda burası da Romalıların eline geçti. Şehir Romalılar tarafından yakıldı. Hattâ bir daha bu yerde şehir yapılmaması için sabanla sürülerek tarla haline konuldu **(M.Ö. 146).** Bu suretle Kartaca devleti ortadan kalktı.

86 — HELLENİZM KIRALLIKLARININ ROMAYA KATILMASI:

İskender imparatorluğunun parçalanmasından sonra Hellenizm krallıklarının meydana çıktığını yukarıki derslerimizde görmüştük. Bunların en önemlileri Makedonya, Selüsit Mısır krallıkları idi.

Romalılar önce Makedonyaya savaş açtılar. Makedonya kıralı Kartacalıların müttefiki idi. Roma ordusu Balkanlara çıkarak Makedonyalıları

yenilgeye uğrattı **M.Ö. 197.** Yapılan andlaşma ile Makedonyanın Yunanistan üzerindeki egemenliği sona erdi. Yunan siteleri gûya bağımsız oldular.

Makedonya bu savaştan sonra yeni bir savaş yapmak için gizliden gizliye hazırlandı. Romanın rakiplerini kışkırttı. Roma orduları tekrar Makedonyaya saldırarak bu memleketi Romaya kattılar **(M.Ö. 168).**

Yunanistanda çıkan bir isyan sonunda da Yunan sitelerinin bağımsızlıklarını kaldırarak bu toprakları da tamamiyle ellerine geçirdiler.

Makedonya ile yapılan ilk savaşta Selüsitler yani Suriye kıralı Makedonyanın müttefiki idi. Bu devlet fırsatlardan faydalanarak Anadolu eyaletlerinin bir kısmını yeniden ele geçirmişti. Suriye kıralı **V. Antiyohos,** Anibalin teşvikiyle Balkanlara bir ordu çıkarmıştı. Romalılar bu orduyu Yunanistanda Termopil'de yendiler. **M.Ö. 191** Suriye ordusu Anadoluya çekilmek zorunda kaldı. Bir yıl sonra Roma ve Suriye orduları arasında Manisa dolaylarında yapılan savaşı yine Romalılar kazandı. Yapılan andlaşma ile Selüsitler Anadoludan vazgeçerek Torosların güneyine çekildiler. Anadolu bölgelerini Roma kendi topraklarına kattı.

M.Ö. 64 yılında Romalılar bu krallığa da son verdiler.

Cumhuriyetin son zamanlarında, diktatörler devrinde Mısıra göz diken Roma bu ülkeyi de kendine katmak istiyordu. Diktatör Çezar Mısırı alarak Romaya bağlı bir krallık kurdu ve başına **Ptoleme** ailesinden **Kleopatra**'yı geçirdi **M.Ö. 47.** Fakat bu durum uzun sürmedi. Kleopatra ile ilgisi olan diktatör Antonyüs'ün rakibi **Oktavianüs** Mısıra saldırarak rakibini yendi. **M.Ö. 30.** Bunun üzerine kraliçe Kleopatra Oktavianüs'e esir oldu. Roma komutanı Mısırı Romaya kattı. Kleopatra Roma komutanının zafer alayında teşhir olunmak korkusu ile kendini bir yılana sokturarak intidar etti.

4 — ROMADA CUMHURİYETİN SON DEVİRLERİNDE BAŞLICA İÇ OLAYLAR

PLÂN

A — Romada iç karışıklıkların sebepleri.
B — Grakhoslar ve ziraat kanunları.
C — İç savaşlar.
D — Çezar Triyomvirlik.
E — Çezarın diktatörlüğü.
F — II. Triyomvirlik ve Cumhuriyetin son zamanları.

SORULAR:

1 — **Romada iç savaşları hangi sebepler doğurmuştur? (Bak parça 87.).**
2 — **Grakhos kardeşler kimlerdir? Ne gibi yenilikler yapmak istemişlerdir? (Bak parça 88.).**
3 — **Romayı dıştan ve içten tehdit eden ne gibi tehlikeler belirdi? (Bak parça 89.).**
4 — **Mariyüs kimdir? Romaya ne gibi hizmetleri dokunmuştur? (Bak parça 89. a kısmı).**
5 — **Sulla kimdir? Mariyüsün siyasetine karşı hangi tarafı destekliyordu? (Bak parça 89.). Sulla kiminle savaş yaptı? Romayı nasıl idare etti? (Bak parça 89. b kısmı).**
6 — **Pompeyüs kimdir? Romaya ne gibi hizmetler yapmıştır? (Bak parça 89. c kısmı).**
7 — **Çezar kimdir? Birinci triyomvirliği kimlerle yapmıştır? (Bak parça 90.).**
8 — **Çezar nereleri Romaya katmıştır? (Bak parça 91.).**
9 — **Birinci triyomvirlik nasıl bozuldu? (Bak parça 91. son kısmı).**
10 — **Çezar diktatörlüğü zamanında ne gibi savaşlar yapmış ve Romayı nasıl idare etmiştir? (Bak parça 92.).**
11 — **Çezar neden ve nasıl öldürüldü? (Bak parça 92. son kısım).**
12 — **II. Triyomvirlik ve Cumhuriyetin son zamanları nasıl geçmiştir? (Bak parça 93.).**

A — Romada İç Karışıklıkların Sebepleri

87 — Romalılar eski ahlâk ve âdetlerine bağlı kaldıkça siyasal, sosyal ve ekonomik yaşayışları düzenli olarak devam etti. Fakat Akdeniz memleketlerinin kısa bir zamanda istilâsı Romalıların hayatı üzerinde derin tepkiler yarattı. Roma hayatında önemli değişiklikler oldu. Senatonun çoğunluğu zengin pleplerin eline geçti. Servete dayanan aristokrat

bir sınıf meydana geldi. Orduda zenginlerin teşkil ettiği suvariler, kuvvet ve servetlerine dayanarak (şövaliye) adiyle üstün bir sınıf meydana getirdiler. Bunlar ticareti ellerine aldılar. Bir müddet sonra vilâyetlerin vergilerini de bunlar tahsil etmeğe başladılar. Merhametsizce aldıkları vergilerle halkı soydular, ezdiler. Halbuki orduda canla başla hizmet eden plepler, uzun savaşlar sonunda yurtlarına döndükleri zaman tarlalarını bakımsız ve harap buluyorlar, hayatlarını kazanmak için şehirlere sığınmak zorunda kalıyorlardı. Bu suretle Romada işsiz ve geçim vasıtaları olmayan halk çoğaldı. Buna karşılık zenginlerin Yunan âdet ve yaşayışlarını benimsemeleri, lüks bir hayat sürmeleri, zevk ve sefahate düşkünlükleri, fakir sınıf üzerinde tepkiler yaratıyor, hükûmete karşı hoşnutsuzluk başgöstermesine yol açıyordu. Bu durum kısa bir zaman sonra zenginlerle fakirlerin arasını açarak iç savaşların başlamasına sebeb oldu.

B — Graghus'lar ve Ziraat Kanunları

88 — Graghus kardeşler Romanın eski ve asil bir ailesindendiler. Büyük Tiberyus Graghus, küçüğü ise Gayus Graghus adlarında idiler. Anneleri büyük Skipyonun kızı idi. İki kardeş çocuk denilecek bir yaşta iken babalarını kaybettiklerinden annelerinin nezareti altında büyüdüler. Tiberyus, eski Romalılar gibi israf ve sefahatten hoşlanmaz, basit ve düzgün bir hayat yaşardı. Az zamanda zekâsı ve terbiyesi ile kendini tanıttı. Fakirleri koruyan söylevleri ile kendini sevdirerek, Plepler tarafından Tribün seçildi **M.Ö. 133.**

Tiberyüs fakir halka toprak verilmesini isteyen bir kanun önergesini halk meclisine sundu. Meclis bu kanunu kabul etti. Halbuki senato bu kanunu tanımadı. Çünkü toprakların birçoğu zenginlerin elinde bulunuyor, hükûmetin elindeki topraklar ise yine bunlar tarafından işletiliyordu. Bu yüzden fakirlerle zenginler arasında çarpışmalar başladı. Zenginler Tiberyüsü öldürdüler. Halk meclisinin kabul ettiği toprak kanununu da kaldırdılar.

On yıl sonra Tiberyüsün kardeşi Gayus Graghus tribün seçildi. Bu da kardeşi gibi arazinin fakir yurtdaşlara dağıtılmasını ele aldı. Bundan başka Roma fakirlerine alım fiyatından daha ucuz satılmak üzere hükûmet tarafından buğday satın alınmasına dair kanunları kabul ettirdi. Bundan başka yargıçlar kanununu yaptı. Memleketin kalkınması için birçok hayırlı işlere girişti. Fakat senato ile zenginler Gayusa karşı düşman ke-

sildiler. Nihayet bir iç savaşta onu da öldürerek kanunlarını yürürlükten kaldırdılar.

C — İç Savaşlar

89 — Graghus'ların hayırlı teşebbüsleri suya düştükten sonra senato yeniden Roma'ya hâkim oldu. Fakat fakir halk ve köylüler kendilerini anlamağa başladılar. Romanın iç düzeni bozuldu. Böylece iç savaşlar başladı. Romanın bu iç durumundan faydalanmak isteyen Numidya kıralı (Cezayir) Romalı zenginlerin para ile her isteğine göz yumacaklarını biliyordu. Bunun için bazı teşebbüslere girişti. Ülkesini genişletmek istedi. Bunun üzerine Roma Numidyalılara savaş açtı. Bundan başka Ren nehrinin ötesinde oturan iki büyük Germen kabîlesi de Roma ülkesini tehdit etmeğe başladı. Gönderilen Roma ordularını yendiler. İtalyada yaşıyan İtalikler de kendilerine yurtdaşlık hakkı verilmediği için ayaklandılar. Roma korkunç ve tehlikeli günler yaşadı. İşte bu karışık zamanda iki komutan iş başına geçti: **Maryus** ve **Sulla.**

a — **Maryus :** Plep sınıfından yetişmiş bir komutandı. Bağlı olduğu sınıfın kalkınmasını istiyordu. Halk meclisi kendisini konsül seçti. **M.Ö. 107.** Numidyalılara karşı gönderilen orduya komutan yapıldı. Maryüs iki yıl çarpıştıktan sonra Numidyalıları kesin bir yenilgeye uğrattı. Daha sonra Germenlere karşı da başarılı savaşlar yaptı. Bu hizmetlerine karşılık dört defa konsül seçildi. Zenginlere karşı halk egemenliğini gerçekleştirmek istedi. Graghusların toprak ve buğday kanunlarını yürürlüğe koydurdu.

b — **Sulla :** Patricilerden fakir düşmüş bir ailedendi. Maryüsün komutasındaki ordularda hizmet etti. Numidyalılar ve Germenlerle yapılan savaşlarda ün kazandı. İtaliklerle yapılan savaşlarda büsbütün parladı. Maryüsün en kuvvetli rakibi oldu. Sulla senato tarafını tutuyordu. Bu yüzden ordusuna dayanarak Romaya girdi. Kendisini Pontüs kıralına karşı savaş yapacak ordunun komutanlığına seçtirdi. Maryüs rakibinin pençesinden kurtulmak için Afrikaya kaçtı.

Pontüs denilen ülke Anadoluda bugünkü Rize, Trabzon, Ordu, Giresun ve Samsun illerinin bulunduğu topraklardır. Pontüs kıralı **Mitirdat** Romadaki iç karışıklıklardan faydalanarak Anadoludaki Yunanlılarla anlaştı. Romanın Anadolu eyaletlerini ele geçirerek Ege denizi kıyılarına indi. Atinalılar da Pontüs kıralı ile birleştiler. Mitirdat ordusu ile savaş yapmak üzere Epire çıktı. Bunun üzerine Sulla Mitirdatı Anadoluya çekilmek zorunda bıraktı. Atinayı yeniden Roma egemenliği altına sok-

tu. Bundan sonra Anadoluya geçerek Pontüs kıralını yendi. Ve Anadoludaki Roma eyaletlerini kurtardı.

Sulla'nın İtalyadan ayrılması üzerine Maryüs Afrikadan dönerek Romaya geldi. Kendisini tekrar konsül seçtirdi ise de bir müddet sonra öldü.

Sulla başarılı savaşlardan sonra Romaya dönünce Maryus taraftarlarını öldürdü. Bir diktatör gibi Romayı tek başına idare etti. Zenginleri ve senatoyu koruyucu kanunlar yapıp askerlerine toprak dağıttı. Bir müddet sonra kendi isteğiyle iş başından çekildi. **M.Ö. 79** yılında öldü.

c — **Pompeyus :**

Sullanın ölümünden sonra generallerden biri olan Pompeyus Romanın en büyük ve nüfuzlu adamı oldu. Babasının zengin çiftlikleri vardı. Asiller sınıfındandı. Sullanın güvenlik ve sevgisini kazanmış bir generaldi. İspanyada yeni bir devlet kuran Maryus taraftarlarını oratadan kal-

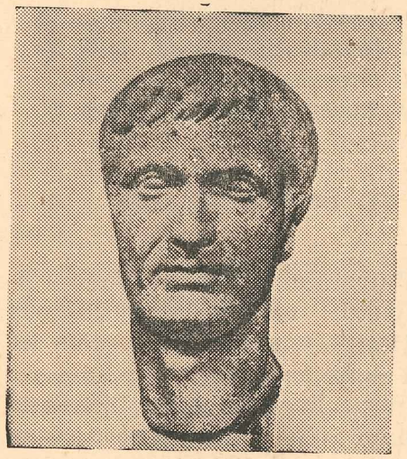

Sulla.

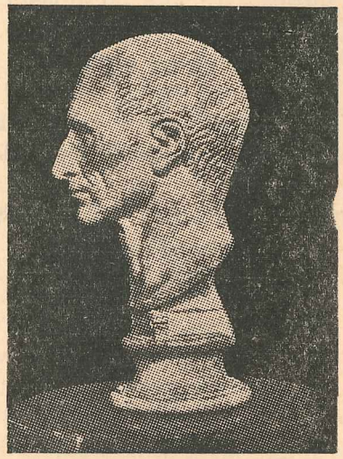

Çezar.

dırarak bu ülkeyi yeniden Romaya bağladı. Bundan başka generallerden Kresus ile işbirliği yaparak Roma için büyük bir tehlike teşkil eden köleler ayaklanmasını bastırdı. Bu başarılar üzerine her iki general konsül seçildiler.

Akdenizin güvenliğini önceleri Kartaca donanması koruyordu. Bu devletin ortadan kalkması üzerine korsanlar bu denizde istedikleri gibi cirit oynatmağa başladılar. Bu haydutlar her tarafı kasıp kavuruyordu. Pompeyus kuvvetli bir donanma ile korsanlar üzerine yürüdü. Az bir za-

manda bunları yok ederek Akdeniz güvenliğini yeniden sağladı. Bundan başka yeniden saldırışlara başlayan Pontüs kıralını yendiği gibi daha birçok başarılı işler de yaptı.

D: 90 — ÇEZAR :

Bu sıralarda Çezar adlı bir general Romada parlamağa başladı. Bu adam Maryüsün akrabalarındandı. Asil bir aileden olup zarif, çok zeki, güzel konuşan bir adamdı. Maryüsün akrabası olmasından dolayı Sullanın gazabına uğramışsa da Asya vilâyetlerine kaçarak yakasını kurtarmıştı. Sullanın ölümünden sonra Romaya döndüğü vakit diğer asılzadeler gibi sefahat içinde yaşadı. Bu yüzden borçlandı. Fakat zekâsı ve söylevleri ile çabucak parladı. Halk partisinin gözüne girerek bu partinin başkanlarından oldu. Bu sayede İspanya valiliğini ele geçirdi. İspanyadan döndükten sonra Romada Pompeyus ve Krazüsle birleşti. Roma ülkelerini beraberce idare etmek üzere üç general aralarında bir anlaşma yaptılar. Tarihte bu anlaşmaya **I. Triumvirlik** (üç erkek birliği) denir **M.Ö. 58.** Bu anlaşmaya göre Çezar konsül seçildi. Konsüllüğü esnasında Pompeyüsün askerlerine ve fakir halka toprak dağıtılmasını halk meclisine kabul ettirdi. Konsüllük müddeti bitmeden önce Galya valiliğini beş yıl müddetle üzerine aldı. Pompeyus kuzey Afrika ve İspanya, Krasüs de Suriye valiliklerini aldılar.

91 — ÇEZARIN GALYA VALİLİĞİ VE POMPEYÜS İLE ANLAŞMAZLIĞI :

Çezar, konsüllüğü bittikten sonra Galyaya gitti. Yedi yıl süren valiliği zamanında Galyayı baştan başa zaptetti. Ren nehrinin doğusunda oturan Germenleri yenerek vergiye bağladı. Britanya adasının güney kısımlarına da akınlar yaptıysa da burayı ele geçiremedi.

Bu sıralarda Suriye valisi olan Krasus İranı ele geçiren Partlarla yaptığı savaşlarda öldü. Pompeyus ise bir yolunu bulup görevi başına gitmeyerek Romada kaldı. Kendini konsül de seçtirdiği için Çezarla arası açıldı.

Pompeyusun dalavereleri karşısında Çezar senatoya başvurarak kendisini konsül seçtirmek istedi. Red cevabı alınca Roma üzerine yürüdü. Pompeyusu yenerek kaçırıp şehri ele geçirdi. Adamlarını senatoya soktu. Pompeyusu de takip ederek öldürttü.

E: 92 — ÇEZARIN DİKTATÖRLÜĞÜ :

Çezar Mısır ve Suriyeyi Romaya bağladı. Pontüs kıralı tarafından zaptedilen yerleri geri aldı. Böylece tek başına Romanın hâkimi oldu.

Her yıl kendisini konsül seçtirdi. Yüksek memuriyetleri de elinde tuttu. Bir çok Romalıyı ve terhis ettiği askerlerini eyaletlere yerleştirdi. İşsizlere iş buldu. Valilerin yetkilerini daralttı. Vergi alma usullerini de düzenledi. Bundan başka eski Mısırlıların 365 günlük güneş takvimini düzelterek kendi adını taşıyan yeni bir takvim yaptı. Sözün kısası, Romayı büyük ve medenî bir devlet haline koydu. Fakat idaresi ve hareketleri bakımından eski Roma kıral ve diktatörlerinden hiç bir farkı yoktu. Romalılar Çezarı Tanrılığa kadar yükselttiler. Cumhuriyet taraftarlarından birçoğu Çezarı kıskanıyorlar, sevmiyorlardı. Bu grup cumhuriyeti tehlikede görüyorlardı. Bunlar Çezarı öldürmek için plânlar hazırladı. Bir gün Çezar senatoda iken üzerine hücum ederek öldürdüler **(M.Ö. 44.)**

F: 93 — İKİNCİ TRİYOMVİRLİK VE CUMHURİYETİN SON ZAMANLARI :

Çezarı öldürenler idareyi ellerine alacak kadar hazırlıklı olmadıklarından Romada birçok karışıklıklar çıktı. Bu arada Çezarın adamlarından **Antonius,** Çezarın yeğeni **Oktavianus** ve komutanlardan **Lepidus** birleşerek ikinci Triumvirliği kurdular. Çezarın kaatillerini yok ettiler ve Romaya hâkim oldular. Bunlar devletin idaresini aralarında paylaştılar. Doğu taraflarını Antonius, batıyı Oktaviyanus ve Afrikayı da Lepidüs idare edecekti.

2 — İKİNCİ TRİUMVİR'LİĞİN BOZULMASI; İKİ RAKİP ARASINDAKİ SAVAŞLAR :

Antonius askerine vadedilen parayı bulmak için doğuya gitti ve Partlarla savaşa girişti. Mısır kraliçesi Kleopatra cumhuriyet taraftarlarına yardım ettiği için Antonius Mısır üzerine yürüdü. Fakat Kleopatranın güzelliği karşısında iradesini kaybetti. Bu kadınla evlenerek bir aşk hayatı yaşamağa başladı. Antonius Kleopatra ile doğuda bir imparatorluk kurmak sevdasına kapıldı. Kleopatranın evvelki kocasından dünyaya gelen oğullarına geniş ülkeler verdi. İlk defa olarak bir Roma generali Roma vilâyetlerinden bir kısmını yabancı prenslere veriyordu. Antoniusun bu hareketleri İtalyadaki taraftarlarını bile kendinden soğuttu. Bunun üzerine Oktavianüs senato tarafından Kleopatra ile Antoniusu cezalandırmak için görevlendirildi.

İki tarafın kara ve deniz kuvvetleri Yunanistanda karşılaştılar. Antonius ile Kleopatra birleştiği için, müttefik ordusu Roma ordusundan daha kuvvetli idi. İki donanma **Akçium** burnu karşısında savaşa tutuştular. **(Yunanistanda).** Savaşın en hareketli zamanında Kleopatra altmış ge-

misi ile Mısıra doğru yelken açtı. Bunu gören Antonius da ordu ve donanmasını bırakarak onun peşinden İskenderiyeye gitti. Antoniusun kara ve deniz kuvvetleri komutansız kalınca Oktaviyanusa teslim oldular.

Oktaviyanus ile Antonius arasında İskenderiye şehri dolaylarında yapılan savaşı yine Oktaviyanus kazandı. Bunun üzerine Antonius intihar etti. Kleopatra ise teslim oldu. Oktaviyanus Kleopatraya güler yüz gösteriyor, kraliçeyi Romada yapılacak zafer alayında teşhir etmek için hayatta bırakmak istiyordu. Kleopatra bunu sezdiğinden kendisini zehirli bir yılana sokturarak hayatına son verdi.

5 — ROMADA İMPARATORLUK DEVRİ (M. Ö. 30 — M. S. 476)

PLÂN

A — Avgustus ve yerine geçenler. | B — Flavyüs ve Antonenler.

SORULAR:

1 — **Avgustus kimdir ve neler yapmıştır? (Bak parça 94.).**
2 — **Avgustusun ölümündan sonra Romayı kimler idare etmiştir? (Bak parça 95).**
3 — **Flavyüs ve Antonenler devirleri nasıl geçmiştir? (Bak parça 96.).**
4 — **İmparatorluk devrinde ne gibi isyanlar çıkmıştır? (Bak parça 96).**
5 — **Romayı dıştan kimler zorlamıştır? (Bak parça 96.).**

H. 13

(Ölçek: 1 : 38 000 000)

ROMA İMPARATORLUĞU

A: 94 — AVGUSTUS VE ROMA'DA İMPARATORLUĞUN KURULUŞU :

Oktavianus, Aktium savaşını kazandıktan sonra bütün yüksek memuriyetleri kendisinde toplıyarak, Roma'ya hâkim oldu. Kırallıkla Cumhuriyet arasında, İmparatorluk denilen yeni bir idare kurdu. Senatus kendisine Yüce anlamına gelmek üzere **Avgustus** ünvanını verdi. Bundan sonra Oktavianus hep bu adla anıldı. Savaş açmak, barış yapmak, yüksek memurları seçmek gibi bütün yetkiler imparatorda toplandı. İmparatorun emirleri kanun sayıldı. Avgustus, birçok kanunlar çıkararak ahlâkı ve sosyal hayatı düzenledi. Şahsını korumak için **Pretorien** denilen özel bir ordu kurdu. Kuvvetli bir de filo yaptı. Avgustus, dinî işlerin de başkanı sayıldığından tanrılığa kadar yükseltildi. Zamanında savaştan ziyade, barışa önem verildiğinden, bayındırlık işleri ve zenginlik bakımından Roma'da büyük gelişmeler oldu. Halk rahata kavuştu.

95 — AVGUSTUS'TAN SONRA ROMA İMPARATORLUĞU :

Avgustus **M.S. 14** yılında öldü. Yerine üvey oğlu ve evlâtlığı Tiberius geçti. Önceleri devleti iyi idare ettiyse de sonraları vehme kapılarak

Avgustus.

Neron.

kötüleşti. Bundan sonra yarı deli bir adam olan Kaligula imparator oldu. Çılgınca hareketleri ve cinayetleri yüzünden herkesi kendinden bezdirdi ve sindirdi, nihayet öldürüldü. Bundan sonra sırasıyla **Klot** ve **Neron** imparator oldular. Neron zamanında **(M.S. 54 - 68)** birçok cinayetler işlendi, binlerce kişi öldürüldü. Keyfi için Romayı yaktı ve bunu hıristiyanların üzerine attı. Hıristiyanlara aklın alamıyacağı zulümler yaptı. Üvey kardeşini, kendi annesini ve binlerce insanı öldürttü. Bunun üzerine isyan eden ordu karşısında hiç bir şey yapamayarak intihar etmeğe mecbur oldu.

B: 96 — FLAVİUS VE ANTONEN'LER DEVİRLERİ :

Neronun ölümünden sonra bir müddet kargaşalık devam etti. Nihayet generallerden Flavius Vespanianus imparator oldu. Memleketi iyi idare etti. Kurduğu sülâleye kendi adı verildi. Zamanında Kudüsde çıkan isyan korkunç bir şekilde bastırıldı. Birçok Yahudi öldürüldü. Ölümünden sonra bu aileden iki imparator daha hükümdarlık ettiler. Flavius'lardan sonraki sülâleye Antonenler denir. Bu sülâle **M.S. 98-193** seneleri arasında Romayı idare etmiştir. Bu sülâle imparatorlarından **Trayanus Daçya** (Bugünkü Romanya) bölgesini istilâ etti. Buraya Romalı muhacirler yerleştirerek Daçyalıları Lâtinleştirdi. Bundan başka Partları yenerek Babile kadar gitti. Yerine geçenlerden **Hadrianus** (Adriyen) ve **Antoninus** Romayı güzel idare ettiler. Bunlar devrinde Roma içte ve dışta asayiş, güvenlik ve zenginlik içinde yaşadı. Bu sülâleden gelen Sofu **Antonen** ve **Mark Orel** de adalet ve doğrulukları ile şöhret kazandılar. Yalnız sonuncuları cinayetleri ve zulümleriyle fena bir şöhret bıraktı ve bu yüzden öldürüldü.

Antonen'ler devri Roma imparatorluğunun adalet ve refah devridir. Bu yüzden bu devre hür imparatorlar devri denir. Bu sülâleden sonra eyaletlerdeki valiler yarı bağımsız hale geldiler. Komutanlar ordularına dayanarak isyanlar çıkardılar. Ya kendilerini yahut istediklerini imparator ilân ettiler. Bu durum **M.S. 111.** yüzyılda daha fazla bozuldu. Doğudan ilerleyen İranlılar Suriyeyi ve Anadolunun bir kısmını ele geçirdi. Batıda ise Germenler Ren sınırlarını zorlamağa başladılar. Böylece Roma imparatorluğu hızla yıkılmağa başladı. Karışıklık imparatorluğun geniş ülkelerini baştan aşağıya sardı. Memleketi içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarmak için bazı imparatorlar çok çalışıp uğraştılarsa da muvaffak olamadılar.

6 — ROMA İMPARATORLUĞUNUN SON ZAMANLARI

PLÂN

A — Hıristiyanlığın çıkışı ve yayılışı.
B — Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi.
C — Kavimler göçü.
D — Batı Roma İmparatorluğunun yıkılması.

SORULAR :

1 — **Hz. İsa kimdir? Nerede doğdu? Hıristiyanlar kendisini nasıl tanırlar? İsa'ya daha ne gibi adlar verildi? (Bak parça 97.).**
2 — **Hz. İsa nasıl ve niçin öldürüldü? Havari ne demektir? İsa'dan sonra bunlar nerede toplandılar? (Bak parça 97.).**
3 — **Havariler hıristiyanlığı nerelere yaydılar? Hıristiyanlar hakkında ne gibi zulümler yapıldı? İşkenceler ne vakit tavsamaya başladı? (Bak parça 97.).**
4 — **Hıristiyanlar hangi imparator devrinde serbestçe dinî törenlerini yapmaya başladılar? Hıristiyanlık kimin devrinde romanın resmî dini olmuştur? (Bak parça 97.).**
5 — **Roma imparatorluğu neden ve ne zaman ikiye bölünmüştür? Her birinin ülkelerini ve başkentlerini söyleyiniz? (Bak parça 98.).**
6 — **Romalılar kimlere barbar derlerdi? Bunları kaç bölüme ayırabiliriz? Barbarların Roma ülkelerini istilâ etmelerine ne denir? (Bak parça 99.).**
7 — **Batı Roma İmparatorluğu nasıl idare edildi? Bu devlet ne vakit ve nasıl yıkıldı? Bu yıkılış tarihte neyi doğurdu? (Bak parça 100.).**

A: — Hıristiyanlığın Çıkışı ve Yayılışı

97 — HZ. İSA, HIRİSTİYANLIĞIN ÇIKIŞI VE YAYILIŞI :

Hıristiyan dininin kurucusu **Hz. İsa,** imparator Avgustus zamanında Filistinde, **Nâsıra** kasabasında doğmuştur. Anası **Meryem** adlı bir kadındır. Babası bilinmediğinden kendisi Hıristiyanlarca Allah'ın oğlu sayılır.

Hz. İsa Yahudi soyundandır. Bu dinde reform yapmak istediği için, Yahudiler tarafından çarmıha gerilerek öldürülmüştür. İsa'ya **Hristos** adı verildiği için, kendisine inananlara da **Hristiyan** denildi. Hıristiyanların kutsal kitapları **İncil** adını taşır. Dinlerinin başlıca esasları, İsa'ya, bir de içinde yaşadığımız maddî dünyadan başka, manevî ve ruhî bir dünyanın

H. İsa.

bulunduğuna inanmaktır. İnsanlar arasında sınıf farkı yoktur. İnsanların, birbirlerini sevmeleri, haksızlıkları bağışlamaları, sade bir hayat yaşamaları lâzımdır. İsa'nın ölümünden biraz sonra, yakın arkadaşlarından **Pavlos,** Hıristiyanlığın Yahudi diniyle olan ilgisini tamamen kesmiş, böylece, Hıristiyanlık ayrı, bağımsız bir din olmuştur. İsa dininin yayılışı da kolay olmamıştır. İlk Hıristiyanlar, yer altlarında, kilise adı verilen tapınaklar yaparak, gizlice ibadet ederlerdi. Romalılar önceleri bu dine karşı ses çıkarmadılar, fakat Hıristiyanlar, Roma tanrılarının uydurma olduklarını söyleyince onlara düşman oldular. Binlercesini öldürdüler, vahşi hayvanlara parçalattılar. Bütün bunlara rağmen Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu içinde yayılmasına yavaş yavaş devam etti.

Roma İmparatorlarından **Konstantin,** Hıristiyanlığa taraftar görün-

dü. Bu dinde olanları korudu, **M.S. 313** de yayınladığı Milâno fermanı ile onların kiliseler açmasına, törenler yapmasına izin verdi. Biraz sonra da açıktan açığa Hıristiyanlığını ilân etti. İmparatorlardan **Teodosius,** puta tapıcılığı yasak etti ve Hıristiyanlığı Roma'nın resmî dini yaptı **(M.S. 385).** Bundan sonra Hıristiyanlık esas tutularak, devlet kurumları yeni baştan düzenlendi. Eyaletlere **Piskopos;** İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs gibi büyük merkezlere de Patrik adlı yüksek rütbeli din adamları tâyin edildi. Bunlardan Roma Piskoposu **Papa** adını alarak, Avrupa'daki bütün Hıristiyanların başı sayıldı.

MERYEM.

B: 98 — ROMA İMPARATORLUĞUNUN İKİYE BÖLÜNMESİ :

M.S. IV. yüzyılda, Roma İmparatorluğu büyük zorluklar içinde bulunuyordu. İç idaresi bozulmuş, dıştan da Germen ve Hun'ların saldırışları başlamıştı. Bu yüzden, imparatorluğun, siyasal bütünlüğünü koru-

ması çok zor bir hale gelmişti. Bu durum karşısında İmparator **Teodosius,** idareyi kolaylaştırmak maksadiyle, imparatorluğunu iki oğlu arasında paylaştırdı **(M.S. 395).** Doğu taraflarını (Balkanlar, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır) büyük oğlu **Arkadius**'a, batı taraflarını (İtalya, Galya, İspanya ve Atlas memleketlerini) küçük oğlu **Honorius**'a verdi. İstanbul, Doğunun, Roma da Batının başkenti oldu. Teodosius'un ölümünden sonra, Doğu ve Batı Roma birbirinden ayrı, tamamen bağımsız birer devlet oldular. Doğu Roma İmparatorluğu, bütün Orta Çağ boyunca yaşadı ve 1453 yılında Türklerin İstanbulu zaptetmeleriyle ortadan kalktı.

Batı Roma İmparatorluğu ise, ayrılıştan bir müddet sonra, Kavimler Göçü ile yıkıldı **(M.S. 476).**

C: 99 — KAVİMLER GÖÇÜ :

Roma İmparatorluğunun yıkılışında birçok sebepler varsa da, bunların başında Kavimler Göçü denilen olay gelir.

İlk Çağın sonlarına ve Orta Çağın başlarına doğru, Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına varmış bulunuyordu. Bu sınırlar doğuda Basra körfezinden, batıda Britanya, kuzeyde Cermanya, Güneyde Büyük Sahradan geçiyordu. İçindeki ülkelerde yaşıyan insanların hepsi de Romanın egemenliğini tanımışlardı. Yalnız bu sınırlar dışında kalan Ren ve Tuna boylarında Orta Asyadan gelmiş birçok kavimler oturuyorlardı. Bunlar, birbirilerini kovalayan dalgalar halinde Avrupa'yı doğuda Daçya'dan (Bugünkü Romanya), Batı İspanyaya kadar baştanbaşa çiğnediler ve Roma'nın sınırları içine yerleşmeye başladılar. Bu akınlarla Avrupanın siyasal ve sosyal durumu altüst oldu. Tarihte bu önemli olaya **Kavimler Göçü** adı verilir. Roma'lılar, kendi dillerini konuşmayan ve kanunlarını tanımıyan bu insanlara **barbara** diyorlardı. Barbarlar **Hunlar, Germenler** ve **İslâvlar** olmak üzere başlıca üç büyük grupta toplanıyorlardı. Kavimler Göçü ile gelen uluslar yerleştikten sonra, Avrupa devlet ve millet olarak bugünkü durumunu almaya başladı.

D: 100 — BATI ROMA İMPARATORLUĞUNUN YIKILIŞI :

Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü ile sıkıştırılırken içte de birçok zorluklar ve karışıklıklar baş göstermiştir. İmparatorlar, orduya dayanarak iş başına geliyorlar ve kendilerinden başka hiç bir şey düşünmüyorlardı. İdareleri kötü ve zalimdi. Ordunun disiplini kalmamıştı; askerlerin de çoğu aylıkla tutulmuş yabancılardı. Bu yüzden, yapılan savaşlarda başarı sağlanamıyor ve mağlûp olunuyordu.

Fetihlerle zenginleşen Roma'lılar, tarım, ticaret ve sanatla uğraşmayı aşağılık işlerden saydıklarından, bütün gelir kaynakları yabancı ellere geçmişti. Romalı, sadece zamanını zevk ve eğlence ile geçiriyordu. Hızla yıkılışa doğru giden Roma'da hırsızlık, cinayet ve ahlâksızlık da son derece artmıştı. Zevk ve kazançları için en bayağı ve korkunç çarelere başvurmaktan çekinmiyorlardı. Böyle bir durumda bulunan devletlerin yaşıyamıyacağı aşikârdır. Nitekim öyle oldu. Roma İmparatorluğu önce ikiye bölündü. Devletin idaresi de **Pretorien** Ordusu komutanlarının eline geçti. Çoğunluğu yabancı askerlerden olan bu ordunun komutanı **Odoakr,** son Batı Roma İmparatorunu tahtından indirerek, kendisini kıral ilân etti ve bütün imparatorluk alâmetlerini de Bizans'a gönderdi. Böylece, Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış oldu **(M.S. 476).** Tarihte bu önemli olay, İlk Çağın sonu ve Orta Çağın başı sayılır.

7 — ROMALILARIN MEDENİYETLERİ ve ÇAĞDAŞ MEDENİYETİMİZE ETKİLERİ

PLÂN

A — Romada devlet idaresi.
B — Siyasî kurullar.
C — Sosyal yaşayış.
D — Ordu, askerlik.
E — Ekonomi ve maliye.
F — Din.
G — Hukuk.
H — Dil ve edebiyat.
İ — Güzel sanatlar.
J — Roma medeniyetinin çağdaş medeniyetimize olan etkileri.

SORULAR:

1 — **Romada muhtelif devirlerde devleti kimler idare etmiştir? (Bak parça 101.).**
2 — **Romanın en önemli siyasal meclisleri hangileridir? (Bak parça 102.).**
3 — **Romada belli başlı kaç sınıf halk yaşardı? Bunlar hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 103.).**
4 — **Romada askerlik nasıldı? Silâh araçları nelerdir? (Bak parça 104.).**
5 — **Romanın ekonomi ve maliyesi hakkında ne bilirsiniz? (Bak parça 105.).**
6 — **Romalılar hangi dinlerden faydalanmışlardır? Belli başlı tanrılarını söyleyiniz? (Bak parça 106.).**
7 — **Romada yazılı kanunlar ne vakit başlar? Bugün Roma hukukundan kimler faydalanır? (Bak parça 107.).**
8 — **Romalılarda dil ve edebiyat nasıl gelişti? En meşhur ediplerinden kimleri bilirsiniz? (Bak parça 108.).**
9 — **Romalılar güzel sanatın hangi kollarında ilerlemişlerdir? (Bak parça 109.).**
10 — **Romalılardan kalma önemli eserleri söyleyiniz? (Bak parça 109.).**
11 — **Roma kültür ve medeniyetinin çağdaş medeniyetimize yaptığı etkileri anlatınız? (Bak parça 110.).**

A: 101 — ROMA'DA DEVLET İDARESİ:

Roma'da ilk siyasal idare Etrüsk'lerin kurdukları kırallıktır. Kıralların yetkileri sonsuzdu. Devlet işlerinde kıralların danıştıkları ihtiyarlardan kurulmuş Senatus adlı bir meclis vardı.

Cumhuriyet devrinde Devletin başında **Konsül** adını taşıyan iki yüksek dereceli memur bulunurdu. Konsüller savaş zamanında orduya komutanlık ederler, tehlikeli anlarda da geniş yetkilerle **diktatör** olurlardı. Konsüllerden Oktavianus, **imparator** adını alarak, devlet başkanı oldu. İmparatorlar çok defa siyasal kurulları hiçe sayarak memleketi bir diktatör gibi idare ederlerdi. İçlerinde memlekete hizmet etmiş olanları olduğu gibi, zulümde, çılgınlıkta çok ileri gidenleri de vardı.

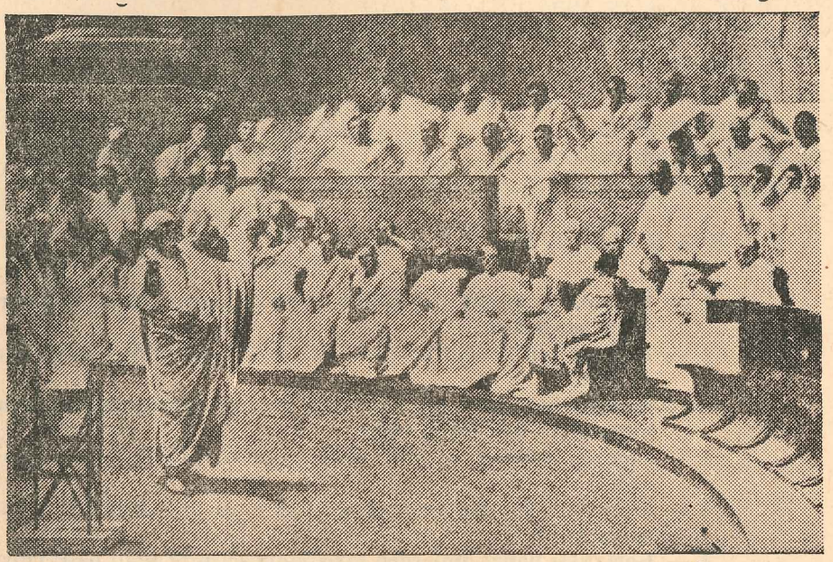

Senato toplantı halinde.

B: 102 ? SİYASAL KURULLAR :

Roma'da en eski ve önemli meclis **Senatus**'tur. Bu meclisin, ihtiyarlar arasından seçilmiş 300 âzası vardır. Hayatları boyunca iş başında kalırlardı. Cumhuriyet devrinde, bu meclisten ayrı üyeleri Patriçilerden seçilmiş olan **Kuriata** adlı bir meclis daha kuruldu. Kuriata meclisi, konsülleri ve yüksek memurları seçerdi. Bu meclise giremiyen Plepler de, üyelerini aralarından seçtikleri **Tribus** adlı bir meclis yaptılar. Bunun görevi Pleplerin hakkını korumaktı. Sınıf kavgalarından sonra, üyeleri Patriçilerle Plepler arasından seçilen **Kenturya** adlı genel bir meclis daha meydana geldi. Memlekette önemli işler bu mecliste görüşülür ve kararlaştırılırdı.

C: 103 — ROMA'DA SOSYAL YAŞAYIŞ :

Roma'da halk, **patriçi, plep** ve **köylü**ler olmak üzere birtakım sınıflara ayrılmıştı. Patriçiler kendilerini Roma'nın gerçek kurucuları sayıyorlardı. Memleketin bütün idaresi bunların elindeydi. Plepler, Roma kurulduktan sonra buraya gelip yerleşmiş kimselerdi. Patriçilere nazaran çok az hakları vardı. Onların idare ve baskısında yaşarlardı. Bu durumdan kurtulmak için, Patriçilerle kanlı kavgalara tutuştular. Üstün gelerek onlara 12 Levha Kanunlarını kabul ettirdiler (Bak: Par. 76). Cumhuriyet devrinin sonlarına doğru, Roma'da savaşlarla zenginleşen bir asîller sınıfı türedi. Bir de bunun yanında toprağını kaybederek fakirleşmiş köylü ve işsizler sınıfı meydana çıktı. Bu sınıfın kalkınması için birçok reform hareketleri yapıldı. Fakat, bu sınıfı kalkındırmak kabil olamadı. Savaşlarla zenginleşen Roma'lıların ahlâkları da yavaş yavaş bozulmaya başladı. Roma, büyük bir zevk ve eğlence şehri oldu.

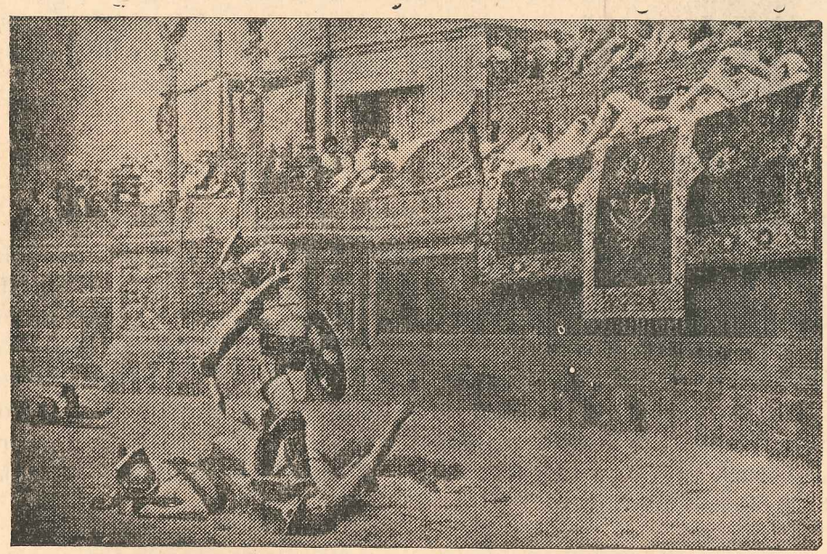

Roma'da Gladiyatör eğlenceleri.

D: 104 — ASKERLİK VE ORDU :

Roma'da, önceleri asker olmak hakkı sadece Patriçilerde idi. Lüzumunda diğer sınıflardan da asker alınırdı. Fakat emir ve komuta daima Patriçilerin elinde idi. Başkomutan kıral, konsül ve imparatorlardı. Or-

dunun temelini yaya askeri teşkil ediyordu. Bunlar da ağır ve hafif silâhlı olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Ağır silâhlı ve tecrübeli askerlere **Lejyon** denirdi. Ayrıca imparatorların **Pretorien** adlı özel bir orduları vardı. Savaşlarda kullandıkları başlıca silâhlar, kılıç, ok, mızrak, kalkandı. Çeşitli kuşatma araçları da vardı. Büyük savaşlar kazanmış olan komutanlara zafer alayları yapılırdı.

E: 105 — EKONOMİ VE MALİYE :

Romalılar önceleri toprağa bağlı çiftçi insanlardı. Herkesin kendisine yetecek kadar bir parça toprağı vardı. Zamanla topraklar büyük çiftlikler haline gelerek, zenginlerin eline geçti. Köylü fakir düştü, işsizlik arttı. Roma büyük bir imparatorluk olunca, zaptedilen yerlerin halkından alınan ganimetler ve vergilerle memleket çok zenginleşti. Üzerlerinde tanrı ve imparatorların resimleri bulunan altın, gümüş paralar basıldı. Sağlam temellere dayanan düzgün bir de maliye teşkilâtı yapıldı. Devletin idaresi zayıflamaya başladığı sıralarda, maliyesi de bozuldu. Para sıkıntısı baş gösterdi, bu da birçok yolsuzluklara sebeboldu.

F: 106 — ROMA'DA DİN :

Romalıların ilk dini, Etrüsklerin Anadolu'dan getirdikleri birçok tanrılara tapma diniydi. Sonra buna, İtalyanın yerli halkının ve Yunanlıların dini de karıştı. Romalılar bütün Yunan tanrılarını, adlarını değiştirerek kendilerine mal ettiler. Yunanistanda olduğu gibi hayatları birçok güzel masallarla süslenen Roma tanrıları ortaya çıktı. **Yupiter, Mars, Venüs, Herkül, Febüs** ve **Diyana** bunların en ünlüleriydi. Tanrılar şerefine tapınaklar, bayramlar, törenler ve şenlikler yapılır, kurbanlar kesilirdi. Roma'nın dininde falcılık, büyücülük de yer almıştı. Kuşların uçuşlarına, kurban edilen hayvanların barsak ve ciğerlerine bakarak ilerde olacakları keşfe çalışırlardı.

G: 107 — ROMA HUKUKU :

Romalıların önceleri yazılı kanunları yoktu. Memleket kıralların emirlerine ve geleneklere göre idare edilirdi. Patriçi ve Plep kavgalarından sonra, Romalılar 12 Levha Kanununu çıkardılar. Bu kanunlar, Roma hukukunun temeli sayılır. Daha sonra birçok kanunlar yapılarak bunlara eklendi. Zamanla çok gelişen Roma hukuku, sonraları Avrupa devletlerinin bu konuda başvurdukları en önemli bir kaynak oldu.

H: 108 — DİL VE EDEBİYAT :

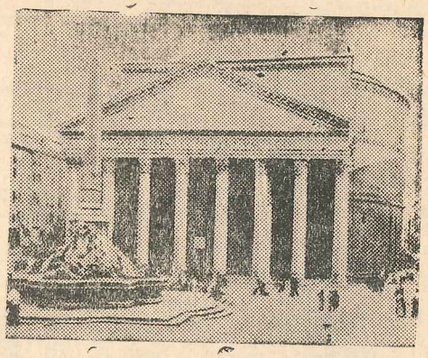

Roma Pantenonu.

Romalıların konuştukları dil **Lâtince** idi. Bu dil, Etrüsk dili ile Yunancanın etkisi altında ve ondan faydalanarak çok gelişti. Romalılar, esasını Yunanlılardan aldıkları özel bir alfabe yaptılar, fakat kullandıkları rakamları kendileri icadettiler.

Romalıların önceleri, büyük bir değer taşıyan edebiyatları yoktu. Yunan kültür ve medeniyetile karşılaştıktan sonra, onlarda da ileri bir edebiyat doğdu. Roma edebiyatı, Avgustus zamanında altın devrini yaşadı. Birçok kuvvetli şairler, yazarlar, hatipler ve tarihçiler yetişti. Yunanlıların kıymetli eserlerini dillerine çevirdiler. Onlar gibi destanlar, şiirler, piyesler ve tarihler yazdılar. Roma'nın edebiyat alanında yetiştirdiği en ünlü simalar **Virjil, Horas** ve **Çiçeron**'dur.

İ: 109 — GÜZEL SANATLAR :

Romada yapı sanatı Etrüsklerle başladı. Yunan'da olmıyan kubbe ve kemerli binaların yapılmasını Romalılar Etrüsklerden öğrendiler. Roma yapı sanatı Etrüsk ve Yunan sanatının karışmasından meydana çıktı. En güzel eserleri tapınaklar, saraylar, anıtlar, hamamlar ve köprülerdi. Bunlar içinde üstün bir değer taşıyanları, Avgustus'un kendisi ve ailesi için yaptırdığı anıt mezar, Ankara'daki **Avgustus tapınağı,** 250 bin kişi alan **Kolosseum** denilen büyük sirk ile birçok zafer taklarıdır.

Romalılarda Etrüsk ve Yunanlıların etkisi ile resim ve heykel sanatı da ileri gitmiştir. Tanrılarının, imparatorlarının büyük şair ve bilginlerinin birçok resim ve heykellerini yapmışlar, binalarının iç ve dışlarını bu çeşit sanat eserleriyle süslemişlerdi. Beğendikleri birçok Yunan heykellerini de memleketlerine taşımışlardır. Romalılar, **Pompei** gibi güzel, yeni şehirler de kurmuşlardır.

J: 110 — ROMA MEDENİYETİNİN ÇAĞDAŞ MEDENİYETE OLAN ETKİLERİ :

Romalılar İlk Çağda yaşamış milletlerin sonuncusudur. Onun için kendilerinden evvelki medeniyetlerden, bilhassa Mısır, Anadolu ve Yunan medeniyetlerinden, geniş ölçüde faydalanmışlardır. Bu yüzden Ro-

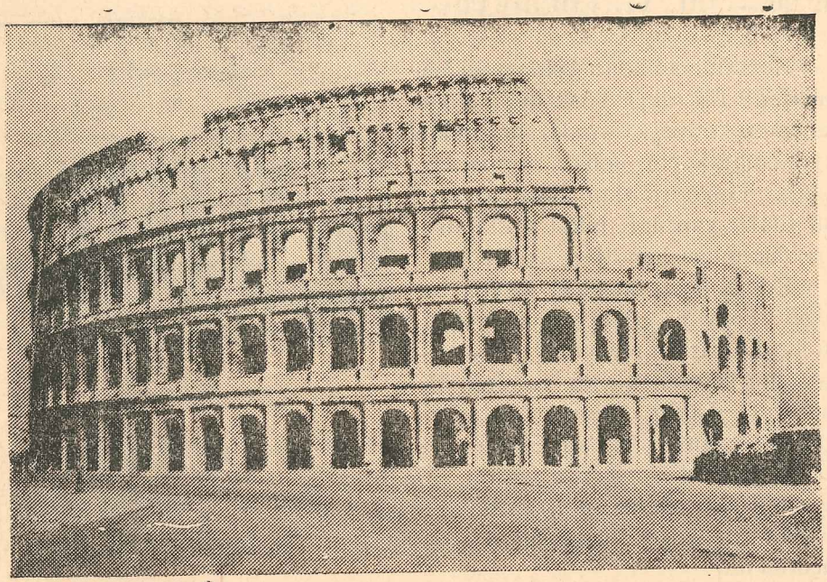

Kolosseum.

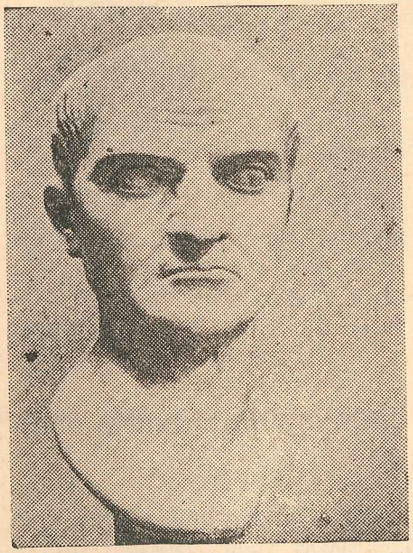

M e s e n.

Çiçeron.

ma kültür ve medeniyeti çok gelişmiş ve etkileri zamanımıza kadar gelmiştir. Roma hukuku bugün bile çağdaş milletlerin bu konuda faydalandıkları en büyük ve önemli kaynaktır. Birçok milletlerin dillerine uydurarak kullandıkları Lâtin alfabesini de, Yunan alfabesinden alarak Romalılar yapmıştır. Bugün kullanılan Romen sayılarını da Romalılar icadetmiştir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupanın fikir ve sanat alanında kalkınmasını sağlayan Rönesans hareketleri, Roma kültür ve medeniyetinin etkisiyle ilk defa İtalyada başlamış, sonra bütün Avrupa memleketlerine yayılmıştır.

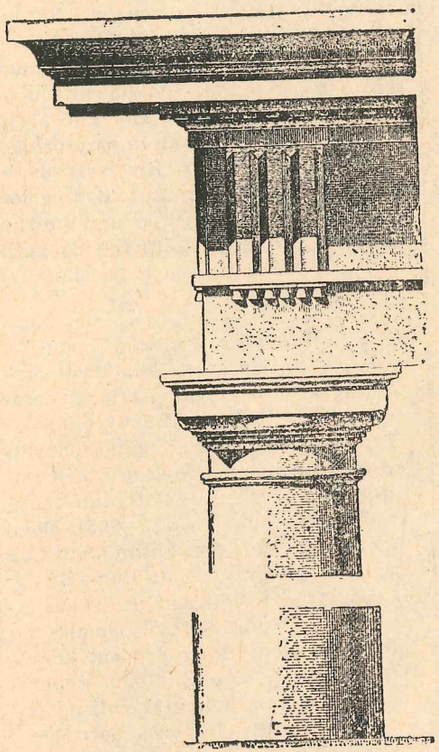

Roma mimarisi.
(Dor nizamında ayaklık, başlık ve saçak)

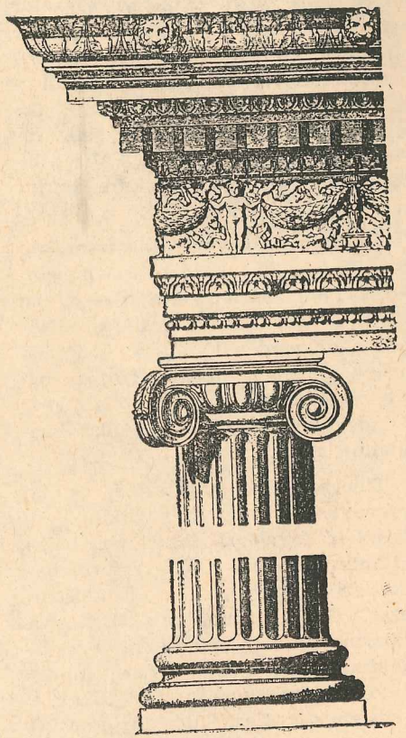

Roma mimarisi.
(İyon nizamında sütun, başlık ve kaide)

ÖZET:

1 — Roma'lıların tarihleri bugünkü İtalya yarımadasında geçmiştir. Yapılan kazılarla burada çok eski bir medeniyetin izlerine rastlanılmıştır. M. Ö. II. binde İtalya'ya İtalik adlı kavimler gelerek yerleştiler. Bunla-

rın başlıcaları Lâtin'lerle Sabin'lerdir. M. Ö. I. binde İtalya'ya Anadolu'dan Etrüskler göç etmiştir. Orta İtalya'da Toskana bölgesine yerleşen Etrüskler buranın yerlilerini idarelerine alarak Roma şehrini yapmışlar ve bir de devlet kurmuşlardır (M. Ö. 753).

2 — Roma'nın siyasî tarihi Etrüsk'lerle başlar. Kırallık, cumhuriyet ve imparatorluk olmak üzere üç bölüme ayrılır. Etrüsk'lü kıralların sonlarına doğru idare bozulduğundan isyanlar çıkmış ve Romada kırallık yerine cumhuriyet kurulmuştur (M. Ö. 509).

Cumhuriyet devrinin en önemli olayları sınıf kavgaları ile bunun sonunda çıkarılan 12 Levha Kanunudur. Bu kanunla Plepler, Patriçi denilen yüksek sınıfa birtakım haklar kabul ettirmişlerdir.

3 — Roma'lılar önce İtalya yarımadasını sonra da Kartaca'lılarla yaptıkları Pön savaşlariyle Batı Akdenizi egemenlikleri altına almışlardır. Hellenizm devrinden kalma Makedonya, Suriye ve Mısır kırallıklarını da ortadan kaldırarak, doğu Akdeniz çevresindeki memleketleri de idarelerine almışlardır.

Tiberius, Gayus, Marius, Sulha, Pompeyus ve Cezar adlı tribünler ve konsüller savaşlarla fakirleşen halkı kalkındırmak için birçok reform hareketleri yapmışlardır. Bunlardan Çezar, Galyayı zaptetmiş, Britanya adalarına akınlar yapmıştır. Konsül seçildikten sonra devlet işlerini düzene koymuş ve Roma'yı güzel binalarla süslemiştir. Çezar'ın öldürülmesinden sonra birçok karışıklıklar çıkmış, bunları bastıran yeğeni Oktavianus, idareyi eline almış, rakibi Antonius'u Aktium savaşında yenerek, Roma'da imparatorluk devrini kurmuştur (M. Ö. 30).

4 — Oktavianus, Avgustus adını alarak Roma'da birçok başarılı işler görmüştür. Kanunlar çıkarmış, ahlâkı ve sosyal hayatı düzene koymuştur. Zamanında, sanat ve edebiyat alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Avgustus'un ölümünden sonra yerine geçen değersiz ve çılgın imparatorlar zamanında idare bozulmuş, zevk, eğlence ve cinayetler artmıştır. Bu durumdan faydalanan valiler kendi başlarına buyruk olmuşlar, komutanlar orduya dayanarak kendilerini imparator ilân etmişlerdir. Her gün artan bozukluklarla Roma imparatorluğu gitgide zayıflamıştır. Bir taraftan da kavimler göçü ile Asya'dan gelen Hun ve Germen'ler, Romanın sınırlarını zorlamaya ve topraklarına girerek kırallıklar kurmaya başlamışlardır.

5 — Roma imparatoru Teodosius, memleketin idaresini kolaylaştırmak amaciyle imparatorluğu iki oğlu arasında paylaştırmıştır. Büyük oğlu Arkadius doğuyu, küçük oğlu Honorius da batıyı almıştır. Böylece Roma imparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır (M. S. 395). Doğu Roma imparatorluğu bütün Orta Çağ boyunca yaşamış, Batı Roma'da ise bozuk idare ve ahlâksızlık devam ettiğinden, çoğunluğu yabancılardan olan Pretorien (Hassa ordusu) komutanı Odoakr, son Batı Roma imparatorunu tahttan indirip kendisini kıral ilân etmiştir. Böylece, Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış ve bu olay da tarihte İlk Çağın sonu, Orta Çağın başı sayılmıştır (M. S. 476).

KRONOLOJİ CETVELİ

M.Ö.		
IV. Bin	—	Orta Asya medeniyetinin Ön Asya'ya yayılması.
III. Bin	—	Asyada yazının ilk defa kullanılması ve Sümer şehir devletlerinin kuruluşu.
3000 - 2100	—	Mısır'da Eski Kırallık devri.
2800	—	Mısır'da basamaklı Piramidin yaptırılması.
2750	—	Mezopotamya'da Akad devletinin kurulması.
2300	—	Sümer şehir devletlerinin başına Ur sülâlesinin geçmesi.
2200	—	Elâm'lılar tarafından Ur sülâlesinin yıkılması.
2100	—	I. Babil devletinin kurulması.
2100 - 1700	—	Mısır'da Orta Kırallık devri.
2000	—	Etilerin Anadolu'ya yerleşmesi ve İtalya'ya İtaliklerin gelmesi. Akaların Yunanistan'ı istilâsı ve Asur devletinin kurulması.
1900	—	Eti devletinin kurulması.
1800	—	I. Babil devletinin Etiler tarafından yıkılması.
1700	—	Hiksos'ların Mısır'ı istilâları.
1600 - 1200	—	Mısır'da Yeni Kırallık devri.
1295	—	Eti'lerle Mısır'lılar arasında Kadeş savaşı.
1250	—	Fenike yazısının icadı.
1200	—	Eti devletinin yıkılışı ve Frigya devletinin kuruluşu. Dor'ların Yunanistan'a göçleri.
X. Yüzyıl	—	Etrüsk'lerin İtalya'ya gelmeleri ve Sur şehir devletinin üstünlüğü ele alması.
753 - 510	—	Roma'da kırallık devri.
750	—	Habeş'lerin Orta Mısır'a hâkim olmaları.
721	—	Asur'ların İsrail devletini yıkmaları.
700	—	Paranın Lidyalılar tarafından icadı.
671	—	Asurların Mısır'ı istilâ etmeleri.
652	—	Lidya devletinin kurulması.
612	—	Med ve Babillilerin Asur devletini yıkmaları, Med ve II. Babil devletlerinin kuruluşları.
587	—	Yuda devletinin Babilliler tarafından ortadan kaldırılması.
585	—	Med'lerle Lidya'lılar arasında Kızılırmak boylarında yapılan savaş ve barış.
550	—	Pers kıralı Kurus'un Med devletini ortadan kaldırması.
546	—	Kurus'un Lidya devletini yıkması.
539	—	Kurus'un II. Babil devletini ortadan kaldırması.
525	—	Mısır'ın Pers'ler tarafından zaptı ve Firavunlar devletinin sonu.
490	—	Maraton muharebesi.
479	—	Plate savaşı.
478	—	Atik - Delos deniz birliğinin kurulması.
450	—	Roma'da 12 Levha Kanununun çıkarılması.
446 - 431	—	Atina'da Perikles devri.

429	—	Perikles'in ölümü.
415	—	Sicilya savaşı.
404	—	Atinalıların Ispartalılara yenilmesi ve Atina'da Otuzlar hükûmetinin kurulması.
403	—	Atina'da İyon alfabesinin kabulü.
336	—	Korent kurulu.
336	—	II. Filip'in ölümü ve İskender'in Makedonya kıralı olması.
334	—	İskender'in Asya savaşlarına çıkması.
	—	İskender'in Pers İmparatorluğunu yıkması.
327	—	İskender'in Hint seferi.
323	—	İskender'in ölümü.
264 - 241	—	I. Pön savaşı.
218 - 201	—	II. Pön savaşı.
209	—	Mete'nin hükümdar olması.
183	—	Annibal'in ölümü.
174	—	Mete'nin ölümü.
149 - 140	—	III. Pön savaşı.
64	—	Suriye kırallığının Romaya bağlanması.
60	—	Roma'da I. Triumvirlik'in kuruluşu.
58	—	Çesar'ın Galya'ya girmesi.
50	—	Galya'nın Roma'ya bağlanması.
48	—	Çesar'ın diktatör olması.
44	—	Çesar'ın ölümü.
43	—	II. Triumvirlik'in kurulması.
31	—	Aktium savaşı.
30	—	Mısır'ın Roma'ya bağlanması ve Roma'da İmparatorluğun kurulması.
27	—	Oktavianus'un Avgustus unvanını alması.
M.S. 14	—	Avgustus'un ölümü.
48	—	Orta Asya'da Hun İmparatorluğunun Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılışı.
300	—	Konstantinus'un İmparator olması.
313	—	Milâno fermanı.
330	—	İstanbul'un kuruluşu.
376	—	Hunların Roma sınırlarında görünmeleri.
379 - 395	—	Roma'da Teodosius'un İmparatorluğu.
395	—	Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması.
395 - 1458	—	Doğu Roma İmparatorluğu.
476	—	Batı Romanın yıkılışı ve İlk Çağın sonu, Orta Çağın başı.

DEYİMLER VE TERİMLER

A

Aeropagos	—	Atina'da üyeleri asillerden olan yüksek bir mahkeme.
Amfiteatr	—	Basamaklı ve binlerce seyirci alan açık hava tiyatrosu.
Arhont	—	Atina'da hükûmet başkanları.

B

Barbar	—	Romalıların kendi sınırları dışında yaşıyan yabancı kavimlere verdikleri ad.

D

Diktatörlük	—	Roma'da, konsüllerin bütün yetkileri ellerine alarak memleketi istedikleri gibi idare etmeleri (İdare edene Diktatör denir).
Dolmen	—	Cilâlı Taş Devri insanlarının yaptıkları taş anıtlar.

E

Efor	—	Isparta devletinin idaresini kontrol eden müfettişler.

F

Falanks	—	Isparta ve Makedonya'nın ağır silâhlı yaya askeri.
Firavun	—	Mısır hükümdarlarına verilen ad.
Fresk	—	Duvarlar üzerine yapılan boyalı resimler.

G

Gerusia	—	Isparta'da üyeleri ihtiyarlardan olan 30 kişilik bir kurul.

H

Hegemonya	—	Herhangi bir milletin ve devletin başka bir millete üstünlüğü.
Helot	—	Isparta'nın toprağa bağlı yerli ahalisi.
Hoplit	—	Isparta'nın yaya askeri.
Hıristiyanlık	—	İsa'nın kurduğu dinin adı.
Hristos	—	İsa'nın Yunanca adı.

K

Kurgan	—	Hun ve İskit'lilerin ölülerini eşyalariyle birlikte gömdükleri mezar.
Koloni	—	Fenike ve Yunan'lıların ticaret için kurdukları şehirler (Sömürge).
Komedi	—	Güldürücü tiyatro oyunları.

L

Lâbirent	—	Mısır'lıların yer altında yaptıkları büyük mezarlıklar.
Liktör	—	Roma'da kıral ve konsüllerin önünden giden baltalı askerler.
Lûgal	—	Mezopotamya şehir devletlerindeki kıralların adı.